

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Mănăstirea Sfintei Cruci, Oradea

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

**Adrian APAN, Ioan CIORBA, ALP. COVACI, Bujor DULGĂU, Miron ERDEI,
Antonio FAUR, Constantin MĂLIŃAȘ, Radu MILIAN, Constantin MOȘINCAT,
Olivian MUREȘAN, Elisaveta ROȘU, Octavian Cristian RUS, Dorel Octavian RUSU,
Barbu ȘTEFĂNESCU**

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGLU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDACTAȚIA:

Viorel FAUR,
secretar general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLINAȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea, Aleea
Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0729 845 160

CUPRINSUL:

PRO EUROPA

- **Antonio FAUR**, *Protestul unor istorici francezi – un exemplu stimulator pentru cei români* 1

**RECONSIDERAREA UNOR
PERSONALITĂȚI ECLEZIASTICE**

- **Miron ERDEI**, *Episcopul Roman Ciortoc între amvon și tribună* 4
- **Constantin MĂLINAȘ**, *Roman Ciorogariu despre Emanuil Gojdu* 12
- **Elisaveta ROȘU**, *Roman Ciorogariu – programul politic* 21
- **Bujor DULGĂU**, *Ctitori ai României Mari (1852-1936)*..... 34
- **Dorel Octavian RUSU**, *Episcopul Nicolae Popovici la reînființarea episcopiei ortodoxe de Maramureș și Timișoara* 38
- **Constantin MOȘINCAT**, *Contribuția episcopului Nicolae Popovici la reînființarea episcopiei ortodoxe de Maramureș și Timișoara*..... 52

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Adrian APAN**, *Reglementarea urbarială de la 1772 pe domeniile Diosig și Săcuieni* 62
- **Radu MILIAN**, *Comentarii privind situația la învățătură a elevilor români din școlile clericale din Oradea*..... 71

(continuarea pe coperta 3)

CUPRINSUL
(continuare de pe coperta 2)

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Olivian MUREȘAN**, *Aspecte ale activității ASTREI în perioada interbelică în județul Arad. Organizarea și activitate despărțimintelor*..... 74

POEZII

- **A.I.P. COVACI**, *Punctul din nord, Păstorul și turma, Rapsodie de primăvară, Fântâna cu apă albastră, Pomul cu îngeri*.....88

RECENZII

- **Ioan CIORBA**, **Sorin MITU**, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități, de ..95*
- **Octavian Cristian RUS**, **George ENACHE**, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană (studii și eseuri)*,..... 98

IN MEMORIAM

- **Barbu ȘTEFĂNESCU**, *Profesorul și istoricul Liviu Borcea*..... 105

SZABO Csabi sau „JOKER”

Un joc al destinului l-a adus pe lume. Privirea i-a fost umplută de culori vesele sau triste. La început nu știa ce să aleagă. Totul părea de o armonie desăvârșită.

Csabi navighează în Universul nuanțelor. Gândirea durează mai mult decât transpunerea ideii în schițe și desene. Zile întregi visează cu ochii deschiși. Intră în labirintul cromatic și dă contur imaginației prin forme abstracte, multicolore, sau prin folosirea contrastului alb-negru, în expresii care îți atrag atenția, te derutează prin repetiție, prin creștere și descreștere. E șocant. Ai impresia că totul în viață se reia în diverse direcții. E un stil nou, numit „op-art”, pe care îl diseci și cu greu îl înțelegi. Poate nu o să atingi niciodată esența. Joker se joacă cu privirea și imaginația ta. Oare ce carte va înlocui în viitor ? Se spune că norocul e orb, dar Joker are nevoie de o perspectivă profundă și o mână sigură pentru a reda ideile care izbucnesc din sufletul lui. Câteodată simiți că - prin sugestivitate - depășește realul. Și aceasta printr-un talent nativ și un efort de autodidact.

Flaminia FAUR

PRO EUROPA

Antonio FAUR

PROTESTUL JUSTIFICAT AL UNOR ISTORICI FRANCEZI – UN EXEMPLU STIMULATOR ȘI PENTRU CEI ROMÂNI

Din paleta impresionantă a întâmplărilor contemporane din Europa ne-a reținut atenția, ca și altor confrăți, reacția unor istorici francezi la modul cum este tratată, de către autoritățile politice ale statului (în speță de către legislatori), cercetarea și predarea istoriei. Țară a „tuturor libertăților”, cum este în mentalitatea noastră, Franța nu putea tolera, pe mai departe, implicarea politicului în domeniul reconstituirii trecutului și predării istoriei. De aceea, protestul istoricilor francezi ni se pare semnificativ și pilduitor, așa cum, de altfel, remarca și Viorica Moisuc (prof. univ. dr. și senator), în intervenția cu titlul : *Exemplul francez de urmat fără întârziere! Libertate pentru istorie* (publicată în *Dosarele istoriei*, 2006, nr. 2, p. 12-13).

Europa de după 1990 a cunoscut o multitudine de fenomene care se constituie ca repere în procesul istoric de unificare, de edificare a Uniunii Europene. S-au produs însă și unele excese, care au stârnit reacții vehemente din partea celor vizați. Iată, de pildă, un fapt elocvent, legat de activitatea legislativului francez, care din 1990-2005, a adoptat *patru legi* care

Dr. Antonio FAUR,

conferențiar la Universitatea din Oradea, cu preocupări de istorie contemporană a României și universală.

conțin indicații pentru istorici¹, ba chiar și sancțiuni (în cazul că ei se vor abate de la acestea):

1. Legea „Gayssot” (13 iulie 1990)
2. Legea din 29 ianuarie 2001
3. Legea Taubira (din 21 mai 2001)
4. Legea 155 din 23 februarie 2005.

De la începutul acestui mileniu, parlamentarii francezi au votat trei legi care vizează modul cum trebuie scrisă istoria, astfel cei care o fac (în chip diferit!) se supun unor pedepse, ceea ce este, trebuie s-o spunem, inacceptabil. Ne punem întrebarea firească: dacă s-ar merge într-un asemenea ritm, unde s-ar ajunge ? Probabil la o formă nouă, comandată oficial, de falsificare a istoriei, pentru că, „într-un stat normal”, nu-i revine Parlamentului sarcina de a stabili ce e adevărat și ce nu” (*Ibidem*, p. 13). Aceasta este, desigur, datoria profesională a istoricilor, singurii chemați să reconstituie momente ale trecutului, în temeiul unei cunoașteri și competențe recunoscute.

Constatând imixtiunea politicului în domeniul istoriei, un număr de 19 istorici francezi au dezbătut această chestiune importantă în cadrul Forumului istoricilor de la Institutul de Științe Politice din Paris (la începutul lunii decembrie 2005). Tot atunci s-a constituit - cu o denumire explicită – Asociația *Liberté pour l'histoire*, al cărei președinte a fost ales reputatul istoric René Rémond, de altfel și președinte al Fundației Naționale de Științe Politice din Franța. Totodată a fost elaborat și pus în circulație un Apel, semnat de 19 istorici, pentru ca, în februarie 2006, când a fost publicat în revista *L'histoire*, să fie subscris de 400 de specialiști francezi (o cifră impresionantă, care vorbește de la sine), lista rămânând deschisă. S-a configurat, deci, o autentică mișcare a istoricilor francezi, sub deviza *Libertate pentru istorie*. Ea trebuie să dea de gândit nu numai politicienilor din Franța, care și-au depășit atribuțiile (atunci când au încălcat teritoriul sacru al unei științe umaniste veche de peste 2500 de ani), dar și celor din alte țări, care manifestă tendințe similare.

Din cuprinsul acestui document am desprins un pasaj care exprimă, cu claritate, poziția istoricilor francezi, modul lor (dar nu numai!) de a înțelege lucrurile: „Istoricul nu acceptă dogme, nu respectă nici o interdicție, nu cunoaște tabu-uri. El poate să fie incomod. Istoricul nu are rolul de a exalta [spiritele] sau de a condamna [anumite fapte sau personalități]...istoria nu este sclava actualității (subl.ns.-A.F.)...Într-un stat liber, nici Parlamentul, nici autoritatea judiciară nu au dreptul să definească adevărul istoric. Politica statului, chiar animat de cele mai bune intenții, nu este politica istoriei...” (*Ibidem*, p. 12). Este

¹ Reținem, spre pildă, o prevedere a Legii 155/2005, care stabilește următoarele : „programele școlare vor recunoaște, în particular, rolul pozitiv al prezenței franceze în teritoriile outre-mer (de peste mări), mai ales în Africa de Nord , și vor acorda (...) combatanților armatei franceze din aceste teritorii locul de onoare pe care-l merită” (Adrian Cioroianu, *Tăcerea istoriei, zarva memoriei*, în *Dilema veche*, 2006, nr. 107, p. 6). Ne putem imagina ce impact a avut această indicație politică în rândul istoricilor și intelectualilor din fostele colonii franceze..

un comentariu memorabil, care se înscrie într-o perfectă continuitate a unei tradiții a gândirii istoricilor din antichitate și până astăzi. Nu întâmplător, de atâtea ori în trecut, s-a insistat asupra *curajului* de care trebuie să dea dovadă istoricul preocupat de adevăr. Actualitatea unui asemenea deziderat se degajă și din următoarea precizare a lui René Rémond: „Semnând acest text am sentimentul că am acționat în calitate de intelectual pentru care drepturile adevărului sunt imprescriptibile, în calitate de democrat care nu suportă ca adevărurile să fie confiscate și care pledează pentru dreptul fiecărui [om] de a avea acces la cunoașterea istoriei în toată complexitatea ei, în calitate de cetățean atașat ideii funcționării normale a puterilor publice și îngrijorat pentru prezervarea unității naționale, un bun mult prea prețios pentru a fi sacrificat unor interese particulare” (*Ibidem*, p, 12-13).

Așadar, istoricii francezi își declară public dezacordul cu posibila exercitare de către autorități, a unei cenzuri „mascate”, ori de impunere a unor teze „prestabilite” în cărțile de istorie, chiar și în manualele școlare, ceea ce este mai grav, deoarece contaminează mințile elevilor cu neadevăruri care, mai târziu, sunt generatoare de discordii.

Referindu-se la acțiunea temerară, dar pe deplin justificată, a istoricilor francezi, Viorica Moisuc afirmă „că același fenomen îngrijorător se constată și în România după '89” (V. Moisuc, *op. cit.*, p. 13). Mai mult, că se recurge, uneori, la „practicile totalitare”. Sunt semnalate principalele carențe ale cercetării istorice:

1. există subiecte „tabu” a căror „abordare liberă, științifică, este încorsetată de dogme străine libertății de exprimare”;
2. dispunem deja de „o istorie oficială”, în care se reflectă interesele de conjunctură;
3. sunt cunoscute „indicațiile precise” cu privire la întocmirea programelor și elaborarea manualelor școlare, apoi la modul cum trebuie (sau cum nu trebuie) să fie abordate unele realități din trecut;
4. au luat ființă, în ultima vreme, cu sprijin financiar de la guvern, unele institute care se vor ocupa cu istoria recentă; acestea sunt bănuite că vor da girul unei „istorii oficiale”;
5. au proliferat „așa-ziii istorici” de ocazie, care vorbesc la televiziune cu aer de mari specialiști, dar n-au operă, deci nu sunt profesioniști recunoscuți;
6. cercetarea științifică academică a devenit, în aceste condiții, o „cenușăreasă” iar unii dintre istoricii adevărați sunt marginalizați.

Avem în față un set de observații sau poate de nemulțumiri, care atrag atenția asupra consecințelor *pentru istoriografia română*, a menținerii, în forme noi (unele mai abile), a controlului unor factori politici asupra activității de scriere a istoriei noastre. Mai sunt, desigur, și alte aspecte de aceeași factură, ceea ce ne face să respingem asemenea practică.

RECONSIDERAREA UNOR PERSONALITĂȚI ECLEZIASTICE

Miron ERDEI

EPISCOPUL ROMAN CIOROGARIU ÎNTRE AMVON ȘI TRIBUNĂ

Când vorbim de istoria zbugiumată a Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, întreg spectrul cunoștințelor noastre istorico-bisericești se focalizează într-un punct forte: anul 1920, care constituie momentul reînființării acestei episcopii, iar gândurile noastre sunt atrase irezistibil, cu forța unui magnet imens, de persoana care a reluat firul succesiunii ultimului episcop al Oradiei, Efrem Veniamin, după 225 de ani: episcopul Roman Ciorogariu.

Ceea ce a fost pentru Transilvania mitropolitul Andrei Șaguna, aceea a fost pentru Crișana episcopul Roman Ciorogariu. Deși avea aproape 70 de ani când a urcat în scaunul episcopal, noul ales a adus cu sine nu numai idealuri specifice tinereții, ci și un elan și o convingere tinerească, pe care o propovăduia tuturor celor din jur, pentru ai convinge că „Numai o Românie muncitoare are puterea de viață în noua constelație a lumii”, după cum afirma în revista „Cele Trei Crișuri”, nr. 6 din anul 1920. Așa se explică admirabilele sale realizări pe care le-a întrupat într-un timp record, stârnind admirația și respectul tuturor, chiar și acelora care doar auzeau de prodigioasele sale înfăptuiri.

Contemporanii au afirmat despre el că „a fost în Ardeal cel mai mare ziarist din vremea lui, fiindcă a fost preotul-profet care a vestit mântuirea omului de la altar și mântuirea neamului de la „Tribună”, pe care a transformat-o în al doilea altar, fiindcă a fost dascăl al cărui suflet nu-l puteau cuprinde zidurile strâmte ale școlii lui și a trebuit să evadeze în școala marelui public, care este ziarul, ca să țină necontenită legătură cu elevii ieșiți din școala lui, și fiindcă a fost luptătorul pe care o vitalitate înăscută l-a urzit pentru luptă, ideal și biruință, care toate nu se pot afirma decât prin ziaristică.”

Cu excepția celor apropiați, puțini au fost cei care știau că „Unchiașul” de la Tribuna din Sibiu și Arad este „Unchiul” și „Preotul bătrân” din Legea Românească, unde a continuat să-și publice articolele, pentru a anima, îndrepta și îmbărbăta pe toți, dând povește, laudând sau muștrând cu părintească blândețe, spre binele Bisericii și al neamului.

În propunerea făcută de istoricul Ioan Lupaș în data de 12 iunie 1921 pentru alegerea lui R. Ciorogariu ca membru de onoare al Academiei Române, s-a arătat că „timp de o jumătate de secol a purtat părintele Ciorogariu un strălucit condei de ziarist”, luptând „cu cuvântul și cu condeiul pentru apărarea intereselor românești adeseori greu primejduite de o penetrație sistematică a elementelor străine”¹.

Astăzi, analizându-i impresionanta sa activitate publicistică, constatăm că a fost un fidel colaborator al ziarelor și revistelor „Tribuna” din Sibiu, „Biserica și școala”, „Tribuna poporului”, „Tribuna” din Arad, „Tribuna Bihorului”, „Legea românească”, „Cele Trei Crișuri”, „Societatea de mâine”, „Viața românească”, „Hotarul”, „Cultura poporului”, în care tot ce a scris a fost scris pentru totdeauna și tot ceea ce a propovăduit a fost bine gândit și cumpănit.

În paginile revistei „Societatea de mâine” au fost menționate nenumăratele merite ale episcopului Roman, „dar mai întâi de toate, cel de mare scriitor-ziarist. Darul scrisului său a fost cel mai luminos dintre talentele cu care l-a înzestrat Dumnezeu. Verbul său era spontan, colorat, expresiv, numai scânteie și nerv. În scrisul gazetăresc a adus reflecțiile unei maturități intelectuale, unei pregătiri superioare și astfel atât cultura română cât și politica națională au avut în dânsul pe unul dintre îndrumătorii cei mai autorizați”².

I. Clopoțel l-a considerat pe R. Ciorogariu ca pe „unul dintre cele mai scilpitoare și dotate condeie ale publicisticii transilvănene. În articolul său de gazetă găseai, deopotrivă, vervă intelectuală, adâncime de gândire și ușurință de expresie”³, iar „Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat” a recunoscut în persoana sa „un meșter neântrecut al scrisului, un adevărat părinte sufletesc al slovei românești, pe care istoria Ardealului îl va trece în paginile ei de aur, ca o pildă grăitoare”⁴.

Acest talent al său l-a pus și în slujba Bisericii, pe care el a ales-o să o slujească, iar Dumnezeu l-a ales să o conducă. Astfel, acest „fanatic al cultului patriei”⁵, cum a fost numit de un colaborator al său în înțelesul cel mai bun al

¹ Analele Academiei Române, 1920-1921, p. 152, apud prof. dr. Vasile Popeangă și prof. dr. Gheorghe Lițiu, în Roman R. Ciorogariu (1952-1936). Studii și documente, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1981, p. 40

² Episcopul Roman Ciorogariu... p.15-16.

³ I Clopoțel. Cum scria părintele Roman Ciorogariu, în “Dimineața”, 30, I, 1936, apud prof. dr. Vasile Popeangă I prof. dr. Gheorghe Lițiu, op. cit. p. 78.

⁴ Episcopul Roman Ciorogariu... p.53-54.

⁵ Episcopul Roman Ciorogariu, în “Legea Românească”, nr.2, 1936, p. 13.

cuvântului, a propovăduit alături de Evanghelia lui Hristos și evanghelia națională. Așa se explică faptul că în aproape toate pastoralele sale se remarcă firul roșu al dragostei de neam și Biserică, la care îi îmbie pe toți păstoriții săi, prin păstrarea obiceiurilor, a tradițiilor religioase și populare, prin întărirea unității dintre români și în familie, prin educarea tinerilor în spiritul valorilor creștine și ferirea de învățăturile străine de cultura poporului nostru. Îndemnul său sunt permanent argumentate cu înțelepciunea veșnică a Scripturilor Sfinte, care nu suferă modificări odată cu trecerea timpului, fapt pentru care mesajul lor este actual, plin de miez și fascinant prin înălțimea gândirii și claritatea expunerii subiectului. Tehnica și principiile de alcătuire a acestor perle omiletice au fost fixate cu zeci de ani în urmă, la cursurile de Omiletică și Exegeză biblică, pe care le-a predat studenților săi, care, ajungând preoți, au pus ideile sale în inimile a sute de mii de credincioși, prin citirea acestora la marile praznice creștinești. Asemeni proorocului Ieremia, în Pastorală de Crăciun din anul 1928, el plânge starea de sărăcie la care a ajuns poporul de jos datorită neînțelegerilor care există între partidele politice: „Stă plugul ruginit în casele sparte și copii neîngrijiți și nelegiuți și crește iarba verde în curtea plugarului; invalizi, văduve și orfani de război care așteaptă ajutor și nu-i cine să li-l dea căci lumea e ocupată cu politica. Nu mai curge sângele războiului dar curg durerile războiului politic, de-a lungul și de-a latul satelor și orașelor. Și durerile acestea, adeseori, sunt mai cumplite decât durerile războiului. Politica încă își are jertfele sale omenești”⁶.

Cuvântările sale ocazionale rostite la diferite evenimente bisericești, naționale, culturale și sociale, alături de pastorale, constituie un însemnat capitol al activității sale omiletice și literare. În toate cuvântările și discursurile sale vibrează iubirea de Biserică și neam, pornită dintr-o profundă înțelepciune a omului cu o bogată experiență, care, înarmat cu o puternică argumentare bazată pe documente, copleșește pe ascultătorul de bună credință și îl anihilează pe cel potrivnic.

Un exemplu elocvent de trăire adâncă a sentimentului patriotic îmbrăcat în evlavie creștină îl găsim în „Cuvânt de învățătură către fiii duhovnicești”, rostit cu ocazia împlinirii a 75 de ani de viață a înțeleptului ierarh: „Multe am văzut, peste multe am trecut, al multor lucruri mari martor am fost. Văzut-am neamul și Biserica mea strămoșească gemând sub jug străin. Văzut-am strădaniile supraomenești ale celor buni pentru mântuirea neamului și credinței din lanțurile robiei. Eu însumi mi-am pus toate puterile mele în slujba aceasta. Mărturie-mi este Dumnezeu și martori îmi sunt preoții și învățătorii voștri, cărora din merindea sufletească ce Domnul mi-a dat, am dat lor ca să vă fie vouă povățuitori buni în toată vremea. Dar nu mă laud în faptele mele ci numai întru Hristos Domnul. Împreună am pățimit cu neamul meu pe Golgota, în zorii dimineții am alergat și eu, să mă închin la mormântul, care închidea un neam, văzut-am zorile învierii, văzut-am însăși învierea în toată măreția ei. Dumnezeu a voit ca eu, care în anii tinereții și bărbăției mele am privit de

⁶ Roman episcopul Oradiei, Pastorală de Crăciun, în *Legea Românească*, nr.24, 1928, p 2

departe pământul făgăduinței cu ochii credinței și ai nădejdiei, să văd la adânci bătrânețe aieva și față în față întruparea visului de veacuri: România fericirii mele și a poporului meu..."⁷

Acestui vis împlinit, de a vedea cu ochii săi „țara făgăduinței...”, de care n-au avut parte nici Avraam nici Moise nici ceilalți prooroci", și-a dedicat întreaga sa activitate pastoral-misionară, reușind să asigure o armonie spirituală în jurul episcopiei, cu repercursiuni benefice asupra clerului și credincioșilor din întreaga eparhie.

Dorința sa ca dascăl de teologie a fost aceea de a făuri din teolog un apostol fără prihană și un intelectual după cerințele vremurilor. Ea a fost continuată și după alegerea sa ca episcop, având convingerea că Dumnezeu a lăsat în fiecare om „o scânteie bună și numai omul este vinovat dacă o lasă să se stingă. Această scânteie trebuie aprinsă să ardă și să încălzească pururea întreaga ființă a omului!"⁸

Ca senator ales în primul parlament al României întregite a reprezentat circumscripția Aleșd din Bihor, luând parte activă la elaborarea noii Constituții. După alegerea sa ca episcop a devenit senator de drept, luând parte la dezbaterile parlamentare. În 15 mai 1923 a rostit primul discurs la dezbaterile asupra Constituției. În 18 noiembrie 1923 ia parte la discuția asupra "Mesajului Regal", vorbind despre politica de stat a României, cazuistica în politică, democrația, centralizarea și descentralizarea.

În 10 iunie 1924 i-a cuvântul la Legea învățământului primar. Un discurs celebru a fost cel rostit la 31 octombrie 1927 despre criza morală, în care își mărturisește nemulțumirea privind situația din România, chiar la începutul acestuia: „Acum după nouă ani, când văd criza morală, criza economică și mai presus de toate, vânturile reci din sufletele oamenilor și văd că în nouă ani nu s-a putut îndeplini cu desăvârșire unirea sufletească – încă tot mai suntem „noi” și „voi”, atunci din nou îmi zic: nu așa mi-am închipuit România-Mare”⁹.

Presa din capitală a apreciat discursul „bătrânului luptător ardelean” în articole elogioase, în care, printre altele, s-au menționat următoarele: „Cuvântarea P.S. Sale, străbătută de la început până la sfârșit de un lăudabil sentiment de a vedea cât mai multă pace între populațiunile țării, dar și de o legitimă pornire de a reacționa în contra acuzațiunilor pornite din chiar domeniul inovațiilor, este un document de reținut”¹⁰.

În 17 martie 1928 episcopul Roman rostește un nou discurs la deschiderea dezbaterilor asupra Legii cultelor, care s-a bucurat de aceleași aprecieri din partea ascultătorilor.

⁷ Idem, Cuvânt către fii mei duhovnicești, în “Legea Românească, nr. 23, 1927, p. 2

⁸ Trei sferturi de veac..., p. 33

⁹ Discursul P.S. Episcop Roman al Oradiei ținut în senat în 31 octombrie 1927, în “Legea Românească”, nr.23, 1927, p. 15

¹⁰ Ibidem, p. 21

Prin vasta sa activitate omiletică, Nestorul Oradiei, cum a fost numit în urma atentatului cu bombă din Senat, s-a înscris în pleiada marilor cărturari și predicatori ai Bisericii Ortodoxe Române. Bindecuvântat de Dumnezeu cu o viață patriarhală, i-a fost dat să vadă cu ochii întruparea visului pentru care a luptat, în care a crezut și pe care l-a profețit și altora, încă din tinerețile sale: „... lumi noi se vor deschide ochilor vizitatorilor României”, unde ei „vor găsi izvor de inspirație idealistă și de credință în mărirea poporului de sânge românesc”¹¹, profeție pe care a așezat-o și în inimile curate ale studenților săi: „...are să sosească plinirea vremii, când națiunea franceză va primi cea mai desăvârșită satisfacție, iar neamul românesc va ajunge să se vadă stăpân pe pământul strămoșilor săi, reînviind gloria străbună și reîntregind Dacia lui Traian între vechile ei hotare.”¹²

Pentru meritele pe care le-a câștigat în slujba Bisericii și a neamului, guvernul a decis să i se facă funerarii naționale în semn de suprem omagiu și recunoștință pentru cel ce a fost „Preot la catedră, dascăl pe amvon, român în scaunul vlădicesc și tribun în sfatul bătrânilor”¹³.

Chiar și în pragul morții el și-a pecetluit dragostea de neam și Biserică și dincolo de mormânt prin „Testamentul său moral”, din care redăm doar ultimul punct: „Tuturor zic: Zidiți Biserica în suflete și clădiți România nouă pe această Biserică-mamă a națiunii române. Fiți buni creștini și buni români, căci aceste două una sunt. Iată sufletul pe care-l las vouă tuturor moștenire. Prin el doresc să rămân între voi, primiți-l cu acea iubire cu care eu vi-l transmit, nu ca un cult ci ca o călăuză pentru cei ce vor să umble pe jos pe urmele lui Hristos”¹⁴.

Asemeni testamentului său, pastoralele, cuvântările și discursurile sale sunt adevărate pagini de antologie patriotică și religios-morală, pe care generații de-a rândul au fost silite să le uite sau au fost obligate să învețe alte valori, străine de tradiția neamului nostru.

Episcopul Roman Ciorogariu s-a bucurat de respectul și aprecierea tuturor aceluia care l-au cunoscut. Meritele sale au fost recunoscute și răsplătite și de regele Ferdinand I care i-a conferit nenumărate distincții. Cu prilejul primirii distincției „Coroana României, Marea Cruce cu Cordon” și „Răsplata Muncii pentru Biserică, cl. I” prin ministrul cultelor, Alexandru Lepădatu, acesta i s-a adresat cu următoarele cuvinte: „Sunt însă convins că istoria va scrie cu litere de aur numele P.S. Voastre, care aproape 40 de ani ca director seminarial în Arad, ați crescut generațiile de conducători de azi întru neamul nostru din aceste părți și ați pregătit cu scrisul și cu cuvântul zilele mari de azi. Ca episcop, în scurt răstimp de când cu onoare ocupați acest scaun, încă ați creat lucruri minunate”.

Cu prilejul sărbătoririi distinsului octogenar, P. S. Andrei Crișanul evidențiază meritele sale, arătând că „Biharea are podoaba unui episcop

¹¹ Roman R. Ciorogariu, O excursie, în Biserica și Școala” nr. 31, 1906, p. 1

¹² Trei sferturi de veac...p. 128-129

¹³ Episcopul Roman Ciorogariu..., p. 6

¹⁴ Ibidem, p.57-58

mărturisitor, care cu sângele său și-a pecetluit iubirea de patrie și de neam. De 12 ani cu brațul drept frânt, vă purtați crucea cu creștinească răbdare dându-vă pildă grăitoare de jertfelnicie ... ați propovăduit Evanghelia celei mai calde iubiri de neam. Ați propovăduit idealul preotului român-profet, care să stea totdeauna cu crucea în fruntea poporului... Noi cei din jurul P. S. voastre v-am înțeles mai bine, ne-am însușit crezul vostru și vă urmăm pe calea indicată. În fața noastră sunteți o pildă grăitoare, icoana trecutului nostru istoric”.

La împlinirea a 83 de ani, alături de toți prietenii săi dragi, l-au sărbătorit și școlile normale de stat din Oradea, care îl considerau „Patronul sufletesc al lor de la înființare și până azi”. Școala Normală de Stat pentru Învățători din Oradea i-a înmănat bustul sculptat de d-l profesor Toma V. Ștefănescu, care a menționat următoarele: “Sărbătorim în P.S. Voastre pe marele luptător național, care, cu cuvântul și cu condeiul de la catedră, de la tribună și prin presă, ați contribuit atât de mult la pregătirea și la formarea acelei conștiințe naționale, care ne-a dat întregirea neamului... profesorii și elevii Școlii Normale de Stat pentru Învățători din Oradea nu vor uita niciodată că existența ei se datorește intervențiilor P.S. Voastre pe lângă Majestatea Sa Regele, pe lângă Guvern și pe lângă forurile școlare superioare”...

În fața personalității sale istorice intrate în legendă încă din timpul vieții sale, i-au închinat flamura recunoștinței și ierarhii din celelalte Biserici. Astfel, abatele de Sâniob, Dr. Iosif Pop îl admiră „pentru faptul că totdeauna a știut să evite în bogata sa păstorie ciocnirile vehemente între frații de același sânge, dar de altă credință și prin urmare, aici la plaiurile acestea n-a putut să fie slăbită nici un moment forța noastră morală și etnică. Î.P.S. Voastră sunteți fericitul acela care ați ajuns la apogeul înălțimii omenești pe care marele istoric roman Tacit îl caracterizează în următorul mod: Toți se bucură că trăiește și sunt fericiți că-l văd în mijlocul lor”¹⁵.

Pentru întreaga sa activitate depusă ca mare ierarh și mare patriot, episcopul Roman Ciorogariu a primit, pe lângă cele două înalte distincții regale, și alte însemne onorifice de înaltă apreciere: „Steaua României în Grad de Mare Cruce”, „Ferdinand I în Grad de Mare Ofițer”, „Cavaler al Însemnului Onorific Pentru Merit”, posesor al medaliei jubiliare „Carol I”, membru de onoare al Academiei Române, membru de onoare al Institutului Geografic Regal, membru de onoare al „Societății Academice «România Jună»” din Viena, membru de onoare al „Societății Scriitorilor Români”, Membru de onoare al „Societății Studențești «Academia ortodoxă»” de la Facultatea de Teologie din Cernăuți și comandor al „Vulturului României. Pentru răspândirea culturii franceze i s-a conferit gradul de ofițer al Academiei Franceze.

Cea mai mare distincție pe care a primit-o vrednicul ierarh este cea primită din partea urbei Oradea, care „drept recunoștință pentru serviciile patriotice aduse orașului și ca omagiu persoanei de martir-național a P.S. Sale episcopului nostru

¹⁵ Dr. Iosif Pop, abate de Sâniob, Un discurs, în Legea Românească, nr.13-14, 1935 p.124-125

Roman”, a schimbat numele străzii „Poștei” (fostă Uri), cu cel de „strada Episcop Ciorogariu”. Ținând cont de faptul că acest gest se realizează, de regulă, postum, în semn de cinstire a memoriei celor plecați dintre noi, episcopul Ciorogariu se numără printre puținele personalități al căror nume a fost pus unor străzi importante din oraș încă în timpul vieții lor.

Prin toate aceste titluri și distincții n-a fost decorat doar venerabilul ierarh, ci a fost decorat un popor și o credință, care nu au apus la 21 ianuarie 1936, odată cu „smeritul semănător de la marginea de vest”, ci a rămas semănat în inima și mintea urmașilor săi prin tot ceea ce a propovăduit cu cuvântul și a împlinit cu fapta.

Această afirmație, aparent ieftină, este confirmată de repetarea gestului de odinioară, după 50 de ani de comunism, timp în care vechea denumire a străzii a fost înlocuită cu „Porțile de Fier”, iar după anul 1990 ea a primit denumirea de „Roman Ciorogariu”.

Vlădica Roman s-a bucurat nu numai de respectul și prețuirea celor din țară, ci și al celor care trăiau la mari depărtări de pământul natal, dar care nu uitau niciodată de obârșia lor și de cei pe care i-au cunoscut aici. În acest sens redăm scrisoarea unui fiu al Bihorului trimisă episcopului Oradiei:

Royal Romanian Legation
Washington, D.C.

30 noiembrie 1934¹⁶

Prea Sfințite și mult iubite Părinte

Ziarele din patrie, sosite aici astăzi, îmi aduc vestea că sfânta voastră catedrală din Oradea și-a împlinit 150 de ani de la înființare și că Prea Sfinția Ta, primul Episcop care s-a urcat pe Tronul văduvitei și străvechii Eparhii a Orăzii ați fost hărăzit de Cel de Sus să prezidați aceste festivități duioase.

Ca unul ce m-am adăpat la izvorul nesecat și românesc al acestei Biserici, și ca unul care m-am înfruptat de belșugul darurilor ei în vremuri de vitregie, vin și eu cu umila mea rugăciune către Tatăl Ceresc să păzească acel locaș de închinăciune, spre binele acelor cari caută mângâiere sufletească, iar Prea Sfinției Tale, care sunteți păstorul turmei încercate a Bihorului nostru, să Vă dăruiască viață lungă, spre bucuria noastră care Vă înconjurăm cu iubirea cea mai curată ca pe un vrednic urmaș al lui Hristos.

Nădăjduiesc că Bunul Dumnezeu îmi va îngădui bucuria să Vă găsesc în cea mai bună sănătate când voi face o călătorie în Patrie, cred cât de curând.

Al Prea Sfinției Tale pururea devotat fiu.

(ss) Andrei Popoviciu
Secretar de Legațiune

¹⁶Redacția, De peste țări și mări, în “Legea românească”, nr. 24, 1934, p.232.

Ca o concluzie a celor menționate până aici despre cel care prin munca și prin viața sa a reușit să câștige respectul, dragostea și prețuirea tuturor celor din jur, oferim generației de azi și celor următoare, o emoționantă odă compusă și rostită de consilierul Georgescu Vâlcea, cu ocazia sărbătoririi celor 75 de ani de viață și 50 de ani de activitate publică a episcopului R. Ciorogariu:

Român ales, care-ai luptat
 Atâția ani, neînfricat,
 În vremuri grele de robie
 Pentru ca neamul tău să fie
 Cum este astăzi, reunit –
 De Dumnezeu, ai fost sortit,
 Înduioșat de-a ta credință,
 Ca să trăiești și-n biruință –
 S-aperi bătrâne în splendoare,
 Ca patriarh și sfânt și mare
 Și neam-ntreg să ți se închine,
 Slăvind, așa cum se cuvine
 Și pe român și cărturarul
 Dar, mai ales pe gazetarul,
 De o tărie neînvinsă,
 Care a ținut făclia aprinsă
 A dragostei de neam și țară,
 Ca neamul nostru să nu piară.
 Te preamărim, cu toți, părinte
 Și îți urăm, Nestor cuminte,
 Ca să trăiești spre a sfătui
 Pe fii țării a se iubi
 Căci, dacă ei vor fi uniți
 Vor fi pe veci nebiruiți¹⁷.

Dacă a fost reeditat volumul său intitulat „Zile trăite”, în anul 1994, se cuvenea să fie publicat și rodul uneia dintre cele mai bogate și iubite activități ale sale: activitatea predicatorială, pe care am putea-o numi prin analogie „Zile muncite”, evidențiind astfel o trăsătură fundamentală a vieții și a operei sale.

Am considerat benefică publicarea operei omiletice a marelui ierarh, pe care o consider o evanghelie a neamului nostru românesc, care, din nefericire, este prea puțin cunoscută chiar și în rândurile celor încununați cu căruntețile. Am fost încurajat în acest sens de o veche înțelepciune a poporului nostru: cine nu știe de unde vine, nu va ști niciodată încotro se îndreaptă... Din nefericire chiar și această paradigmă este aproape uitată.

¹⁷ Redacția, Serbările jubiliare, în “Legea Românească”, nr. 24, 1927, p. 12.

ROMAN CIOROGARIU DESPRE EMANUIL GOJDU

Din parcurgerea bibliografiei, până acum adunate la subiectul Roman Ciorogariu și chiar în condițiile inexistenței deocamdată a unei biobibliografii Roman Ciorogariu, care ar fi de mare lipsă și pe deplin motivată pentru progresul de cunoaștere a vieții, operei și activității distinsului arhiereu și creator de istorie pentru Unire, la Arad și Oradea, ne-am restrâns la sursele infodocumentare existente, care ne-au oferit câteva informații surprinzătoare, din care se poate deduce că pentru Roman Ciorogariu subiectul Emanuil Gojdu a fost o permanență a fost ca o lumină, la care s-a întors mereu și pentru care a avut două scopuri principale:

a) Perpetuarea corectă a memoriei numelui și faptelor de politică națională moderată a lui Emanuil Gojdu, ca exponent de conștiință românească în straturile societății maghiare a timpului său.

b) Rezolvarea problemei Fundației Gojdu, al cărei patrimoniu a rămas după 1920 blocat și chiar confirmat în Ungaria, care prin tot felul de amânări și amăgeli refuza să-l predea României și deci beneficiarilor săi legitimi, adică tinerilor români ortodocși, așa cum cerea litera Testamentului de la 1869 și spiritul art. 249 din Tratatul de la Trianon. /1/

Prin aceste două fațete, sau paradigme, subiectul Emanuil Gojdu se regăsește în preocupările și exprimările lui Roman Ciorogariu, din care o să extragem acum pe cele mai importante, derulate în perioada 1906-1934, adică atât la Arad, până în 1920, cât și la Oradea, după anul venirii aici ca vicar și apoi Episcop al refăcutei Episcopii Ortodoxe Române, prin Legea Goga din anul 1920./2/

*

a). Roman Ciorogariu a perceput din tinerețe personalitatea lui Emanuil Gojdu, pe care l-a ținut între dascălii săi, a căror moștenire trebuie apărată cu respect, făcând din aceasta o datorie, similară aceleia, cu care se apără străbunii. În principal, el a încadrat această apărare în sfera de înțeles și acțiune a principiului autonomiei naționale, care trebuia materializat și personalizat intelectual și instituțional, prin biserică și școală, cât și prin instituțiile culturale, ce erau de lipsă și de înființat pentru și de către români. Omul deplin al acțiunii în direcția autonomiei naționale a fost, pentru Roman Ciorogariu, mitropolitul Andrei Șaguna, iar Emanuil Gojdu a devenit unul din cei mai importanți purtători de fapte pentru emanciparea distinctă a românilor în societatea imperiului bicefal.

Așa l-a văzut Roman Ciorogariu pe Emanuil Gojdu, ca pe un reformator, din echipa de solidaritate de la Sibiu, ce devenise centrul de acțiune a românilor, grupați în jurul lui Andrei Șaguna.

Această imagine s-a întărit, pe măsură ce epoca pasivismului politic și-a epuizat resursele și a dezamăgit speranțele, că ar fi putut aduce ceva bun românilor, fiind înlocuită cu metode participative ale acestora la lupta politică, pentru emancipare în cadrul societății majoritare maghiare, iar ulterior cu lupta politică pentru evoluția distinctă și desprinderea de respectiva societate, care s-a dovedit a fi limitată din punct de vedere axiologic și istoric. /3/

Această imagine a fost manifestă în gândirea lui Roman Ciorogariu în perioada 1903-1912, când a devenit factorul principal al editării ziarului **Tribuna**, în a cărei pleiadă de ziarști energici, devenind împreună **„prin scris și faptă făuritori de istorie”**: Vasile Goldiș, Octavian Goga, Ilarie Chendi, Sever Bocu, Onisifor Ghibu, I. Montani, I. Șchiopul și alții. /4/

Modelul Emanuil Gojdu și modelul de acțiune al Fundației Gojdu, care tocmai încheiase de construit Casele Gojdu din Budapesta, pe care le-a extins la starea de aproape 5000 mp. suprafață locuibilă și pentru servicii publice, a stat și la baza extinderii economico-financiare a instituției **„Tribuna”**, astfel în 1909 se construiește la Arad Palatul **„Tribuna”**, totodată se înființează Societatea comercială **„Tribuna”**, care avea ca scop: „Înființarea și susținerea pe baze comerciale a unui institut de tipografie, de editură a ziarului Tribuna și de librărie, pentru cultivarea limbii și literaturii române și peste tot pentru promovarea intereselor noastre naționale române, pe toate terenurile economice, financiare, culturale și politice.” /5/

Pentru ca grupul de ziarști „oțeliți” de la Arad să poată etala chipul și gândirea lui Emanuil Gojdu în noul context al activismului politic de după 1900, era nevoie ca în prealabil să se formuleze un punct de vedere cu referire la reproșurile de conglomerare și colaboraționism, care se acumulează pe corpul și numele lui Emanuil Gojdu, care mult timp a fost văzut și înțeles ca un admirator al partidei maghiare reformiste a lui Francisc Deak. Esența acestei poziții rezidă în definirea cumulativă a conceptului de națiune politică maghiară, care devenea: **„complexul tuturor naționalităților din patrie, între cari și elementul maghiar formează numai naționalitate”**. /6/

În consecința acestui concept, Emanuil Gojdu a fost un adversar consecvent al Habsburgilor, a fost dezgustat de veșnicul oportunism al Curții imperiale de la Viena și a văzut un viitor comun pentru români și unguri, care ar fi avut de luptat împreună, pentru a se apăra de panslovims, pangrenism și panturcism.

Trebuie să subliniem că aceasta a fost poziția consecventă a lui Emanuil Gojdu până la dualismul din 1867. Atunci a fost din nou dezgustat, dar de această dată de alianța politică dintre clasa politică austriacă și cea maghiară. Învins în războiul pruso-austriac din anul 1866, într-un mod care a dezvăluit slăbiciunea militară și economică a Casei de Austria, împăratul de la Viena s-a întors către cei, care îl detronaseră la 1848 și a făcut pact cu aceștia, care i s-au supus din nou cu fățarnicie, oferindu-i solidaritate, în schimbul unui prestigiu nominal. Noua orientare a națiunii politice a fost defavorabilă românilor, care au fost sacrificați și

întinși pe masa de direcție a procesului de deznaționalizare, cu asentimentul Casei de Habsburg.

Acum vine Emanuil Gojdu la mîntea sa cea de pe urmă, în care vede și înțelege că românii numai prin forțele proprii vor putea să se dezvolte și să emancipeze ca societate. /7/

Acum rodește în mîntea sa că românii un an au așteptat de la alții mijloacele de acțiune pentru emanciparea lor școlară și educațională, de care este cea mai mare nevoie, ca temelie pentru trezirea și emanciparea politică. Acum devine dominant, ceea ce a fost ocazional în acțiunea sa de până la 1861-1867 și anume preocuparea pentru a crea o fundație, în care tineretul român ortodox să capete mijloacele financiare pentru a se școli și a se pregăti să ducă lupta socială și politică adultă a românilor din imperiu. Din această radicalizare și clasificare a gândirii lui Emanuil Gojdu se naște Testamentul său din 4 noiembrie 1869 și ia ființă Fundația Gojdu. Atunci când Andrei Șaguna a prezis: „**După moartea lui veți vedea voi cine a fost Emanuil Gojdu**”, la aceasta a făcut referire, căci amândoi au avut discuții și au purtat corespondență. /8/

Roman Ciorogariu a putut parcurge, tânăr fiind, procesul de schimbare a percepției postume a lui Emanuil Gojdu, care tot mai mult era înțeles ca un binefăcător al tinerilor și creator de intelectualitate românească în Ungaria și Transilvania, prin numărul de burse Gojdu, care creștea progresiv de la un an la altul.

Ba mai mult, aflăm în tabloul bursierilor Gojdu un anume Ciorogariu Romul, care a beneficiat de bursă Gojdu pentru a urma anul întâi la Facultatea de medicină din Cluj, probabil pe la 1870-1874, despre care ar merita să fie adâncite cercetările, pentru a identifica persoana eponimă, originară nu din Pecica, dar din Sinte, localitate aflată tot în preajma Aradului. /9/

Perspectiva ca cineva din familia lui Roman Ciorogariu, sau chiar el însuși, să fi fost bursier Gojdu, ar da deodată o adâncime mai mare filiației, care face subiectul cercetării de față.

Așadar, Roman Ciorogariu și grupul de ziarști oțeliți de la Arad aveau nevoie de un anumit mod de evaluare a trecutului, din care și Emanuil Gojdu făcea parte, pentru a-l asuma și folosi în acțiunea lor politică. Trebuie să spunem că această evaluare s-a făcut prin comparație cu cazul defecțiunii patriotice, făcute de Vasile Mangra, care a fost folosit de ștachetă, până la care se poate merge cu compromisurile, dar peste care nu se poate sări și care nu se poate ignora și nici ierta.

Despre aceasta aflăm o proiecție explicită a lui Roman Ciorogariu, în cartea sa celebră „**Zile trăite**”, scrisă și publicată la Oradea, unde evocă într-un capitol moartea Mitropolitului **Ioan Mețianu** (21 ianuarie/3 februarie 1816), care aproape coincide cu data zilei, în care s-a stins Emanuil Gojdu, la 1870. Roman Ciorogariu face un paralelism între cei doi, care au fost figuri patriarhale, cu acțiune practică în lumea maghiară, având aceeași țintă cu idealistii și

intransigenții, în două direcții de acțiune, care se ciocneau, dar în fond nimeni nu era mai bun român decât ei.

Apoi Roman Ciorogariu deschide în notele sale un subcapitol, intitulat „**Moderații și naționaliștii**”, care trebuie citat și observat în întregime, pentru a-i reține unghiul de valorificare a unui trecut apropiat, pe care generația lui politică avea nevoie să se sprijine:

„Generația viitoare, care va ceti ziarele românești dela anii 1860 până la înfăptuirea României mari, se va speria de polemicile violente dintre „moderați” și „naționaliști”. Nu va fi de prisos o lămurire asupra „moderaților”, ici colea timbrați și de „trădători”.

Să începem cu *mitropolitul Șaguna*. Și el a ajuns pe indexul odioșilor moderați, ca să nu zic trădători, pentru că după unirea Ardealului cu Ungaria a fost pentru intrarea Ardealului în Parlamentul din Budapesta, ca acolo să ia lupta parlamentară pentru revendicările naționale. Vremea, după tristele experiențe ale politice de pasivitate, a justificat politica de activitate a lui Șaguna.

Mai violent era însă atacat, ca renegat și trădător, marele mecenat al tinereții, fiul Ogrăzii-mari, *Emanuil Gojdu*, prietenul intim al lui Șaguna. Politica lui Gojdu era îndreptată contra Camarilei perfide din Viena, care a înșelat pe români în 1848 și veșnic a intrigat între români și unguri, ca să nu ajungă la înțelegere. Era însă și dușmanul panmaghiarului *Kossuth*. El credea în sinceritatea lui *Francisc Deák*, despre care susținea că e de origine macedo-român și numele lui original ar fi fost „Pescar”. Obiectivul politiceii lui, de a obține pe cale constituțională drepturi pentru români, este exprimat în testamentul său, unde vizează de o corporație organică, autonomă, națională, adunare sau congres național, pentru „națiunea română”, adică autonomia națională. Dar se îngrijește și de creșterea unei generații intelectuale ca să aibă poporul provăuitor luminat. Mintea să și-o lumineze strălucita nație daco-romană, ca să nu fie neam mai alea decât neamul românesc, cum este scris la prorocia națională a lui Țichindeal. Fundațiunea Gojdu astăzi e evaluată la zece milioane coroane în aur, în moneda noastră de azi cam trei sute de milioane de lei. Cea mai mare fundație a tinereții ardelene. Iată opera odiosului renegat de odinioară.

Cu toată autoritatea morală a moderaților, un partid guvernamental nu s-a putut înjgheba între români. În anul 1884 s-a încercat un grup de notabili zemflemizați „ilustrisimii din tufă”, să înjghebeze un partid moderat. Cine erau acei moderați? *Miron Romanul*, metropolitul Sibiului, fiul Bihariei, cu simțul lui fin diplomatic și râvna iubirei lui de neam în suflet. Caracteristic e cum a stricat acest metropolit serbările milenare maghiare din 1896, prin o celebră circulară, un splendid rechizitor la adresa jubilanților maghiari, ce a avut de consecință admoniția regală și descărcarea furiei puternicului ministru Bánffy Dezső, amenințările cu boicot din cercurile maghiare și detronarea din scaunul metropolitan. Vigilența lui a mântuit și liceul din Brașov, prin formula „renteii” bunurilor din România, din care se susținea liceul. **Dr. Iosif Gál**, membrul casei magnaților, care își ținea de onoare să fie episcopul bisericeii române din

Budapesta și să cetească „credeul” în biserică. **Pe urmele lui Gojdu și el și-a lăsat frumoasa avere tinerimei române.** Moderat și el în politică, neadormit în zelul de a-și întări neamul și biserica. Moderat și el în politică, neadormit însă zelul de a-și întări neamul și biserica. *Episcopul Ioan Meșianu* și alții, cari în poziția lor, cu răspundere pentru instituțiile pe cari le prezidau, nu puteau face politică intransigentă. Au și întemeiat un ziar, intitulat „Viitorul”, din Budapesta, sub direcția lui Cornel Diaconovici. Moderația lor sta în omiterea autonomiei Transilvaniei și a sufragiului universal din programul partidului național dela 1881. Conștiința națională însă n-a admis nici această concesiune și „Viitorul” trebuie să moară, după o scurtă viață de doi ani, ca o încercare nereușită de a înjgheba un partid moderat între români, căci românii perhorescau orice politică oportunistă, **iar ungerii nu admiteau nici un colorit de partid propriu românesc, ci numai contopire în careva din partidele parlamentare maghiare.** Locul de întâlnire al tuturor, fără deosebire de profesioni politici, erau sinoadele și congresele noastre bisericești, acolo, unde în frățească înțelegere, se lucra pentru întărirea bisericei și a școalei. **Aceștia erau moderații cârțiți în luptele politice. Trădători de neam noi n-am avut.”** /10/

După această judecată scurtă, prin care Emanuil Gojdu este încadrat în grupul moderaților, totodată „**neadormit în zelul de a-și întări neamul și biserica**”, orice altă apreciere nu-și mai avea rostul. Mai mult, Roman Ciorogariu proiectează un bust Gojdu, pe care îl comandă sculptorului Alexandru Liuba (1875-1906), din București, cu care poartă corespondență. La 23 mai 1905, sculptorul îl roagă să-i amâne expedierea bustului, la Arad, deoarece dorește ca în prealabil să expună lucrarea la Expoziția Națională de la Sibiu, preconizată de ASTRA pentru vara anului respectiv. Acolo bustul Emanuil Gojdu ar urma să fie etalat alături de busturile Mocsonyi și A. Șaguna, prin urmare lucrarea exista și sculptorul precizează:

„**Vă asigur că îndată după expozițiune, îl voi trimite [bustul - n.n.] la adresa d-voastră de la Arad.**” /11/

Nu mai știu de soarta acestui bust, dacă a ajuns și unde a fost instalat la Arad, dar este cert a eterniza chipul și memoria lui Emanuil Gojdu, care i-a fost foarte aproape.

Încheiem rândul evocărilor la această temă, aducând în atenție două momente de cea mai amplă importanță, care exprimă interesul constant al lui Roman Ciorogariu pentru cauza Gojdu.

Astfel, mai întâi, amintim scrisoarea din Sibiu, la 9 septembrie 1926, prin care, după mai multe chestiuni, în final Mitropolitul Nicolae îl înștiințează în felul următor: „**Am dat miniștrilor noștri la Geneva toate informațiile în chestia Gozdu și i-am rugat să se apropie de soluționarea ei. E rău că se tot schimbă personale.**” /12/

Putem deduce că Episcopul Roman Ciorogariu a fost întrebat și a dat relații în cauza Gojdu, pentru noua rundă de negocieri româno-maghiare, care era în curs atunci. Totodată putem înțelege sursa din care a fost influențat, pentru a fi

de părerea aceloră, care socoteau că ar fi mai de folos și mai potrivit ca osemintele lui Emanuil Gojdu să fie aduse din Cimitirul Kerepesi de la Budapesta și reînhumate la Oradea, lângă părinții săi, care se odihnesc în Cimitirul municipal. Această sursă a fost Mitropolitul Nicolae Bălan, care de mai multe ori s-a pronunțat și chiar a acționat ca atare împreună cu Nicolae Zigre, care inedit în Familia Gojdu. /13/

Consecvent preocupărilor sale pentru cauza Gojdu, Roman Ciorogariu găsește și construiește un prilej, de a acționa cu energie și amplexare publică în contra amânărilor de restituire a patrimoniului acestora la care de prea mult timp se preta partea maghiară.

Astfel, la 24 ianuarie 1934, împreună cu Asociația religioasă F.O.R. [Fundația Ortodoxă Română], care își avea sediul central la Cluj, pe strada Iuliu Maniu la numărul 36, adoptă cu numărul 200/1934, documentul intitulat „**Circulară tuturor Protopopilor**”, pe care-l publică în revista eparhială „Legea românească”, spre cunoștința publică, având următorul conținut:

Nr. 200/1934

CIRCULARĂ TUTUROR PROTOPOPILOR

Anul acesta se împlinesc 64 de ani de la moartea marelui mecenate Emanuil Gojdu. Pentru a coordona această aniversare cu inițiativa luată de Asociația religioasă F.O.R. dispunem următoarele:

1. Duminică, 4 februarie 1934, după terminarea sf. liturghii, în toate bisericile din eparhie preoții vor servi parastas pentru sufletul lui Emanuil Gojdu, ținând și o cuvântare, în care se va face biografia și aprecia meritele marelui mecenate.

2. Despărțămintele F.O.R.-ului (pe protopopiate) vor redacta cu această ocaziune o Moțiune, în care se va spune următoarele:

Românii ortodocși din protopopiatul... adunați în Biserica lor, azi, 4 februarie 1934, pentru pomenirea marelui binefăcător Emanuil Gojdu:

a) Considerând că osemintele marelui mecenate zac în pământ străin, departe de Români ardeleni, pentru care dânsul a făcut fundațiunea, cerem ca statul român să aducă osemintele lui Em. Gojdu în cimitirul din Oradea, alături de părinții săi.

b) Considerând că Fundațiunea Em. Gojdu de 15 ani încoaci nu-și mai poate îndeplini mențiunea de a da burse și ajutoare tinerimei române, fiindcă guvernul maghiar nici până azi n-a predat statului nostru averea Fundațiunei, obștea ortodoxă roagă insistent înaltul guvern să recurgă la măsurile cele mai energice, pentru a recupera acest patrimoniu al românilor ardeleni ortodocși.

c) considerând că Oradea este strâns legată de biografia marelui mecenate, Românii ortodocși din Bihor își exprimă dorința ca din Fundațiunea lui Emanuil Gojdu să se ridice în Oradea un cămin studentesc, pentru veșnicirea numelui său.”

P.O. Dumneata vei colabora cu președintele Despărțământului F.O.R., la redactarea Moțiunii și punerea în mișcare a tuturor asociațiilor religioase, pentru

acoperirea Moțiunii cu posibilul mare număr de semnături ale enoriașilor din acel despărțământ și apoi trimisă imediat și direct la adresa: Asociația ortodoxă română F.O.R. - Cluj, str. I. Maniu 36.

Oradea, la 24 ianuarie 1934

ROMAN
Episcop /14/

Pentru a ajuta la îndeplinirea cerințelor ridicate prin acest proiect în fața protopopilor și a preoților, revista „Legea românească”, coordonată ca redactor responsabil de către părintele Ioan Evuțian, consilier eparhial, publică mai multe articole, care să formeze materia necesară preoților, în cuvântările ce urmau în fața credincioșilor, astfel:

1. **În memoria lui Emanuil Gojdu**, semnat de profesorul Teodor Neș, ca vicepreședinte F.O.R., Secția Oradea.

2. **Emanuil Gojdu ca luptător**, redactat și apărut sub aceeași semnătură.

3. **Fundațiunea lui Gojdu**, după materiale din Enciclopedia Română a Astei și Ioan Cavaler de Pușcariu.

4. **Emanuil Gojdu - biografia**, material de Partenie Cosma, publicat în Enciclopedia Română a Astei de la Sibiu.

5. **Acțiunea F.O.R. - ului în Ardela, pentru Fundațiunea Gojdu. /15/** Din programul acesteia, față de cele mai sus desprinse, mai cităm inițiativa de a se tipări la Oradea ilustrate cu portretul lui Emanuil Gojdu, care se vor vinde cu prețul de 5 lei, iar sumele adunate se va da la bucătăria populară de la „Oastea Domnului”, unde în mai multe duminici va servi masa pentru cei săraci, până la epuizarea sumei adunate: „Ca și în felul acesta să se trezească sentimentul de recunoștință față de marele binefăcător și în acest chip să urmăim pilda marelui filantrop român Emanuil Gojdu, care a hrănit pe atâția tineri români săraci, dornici de slovă și cultură românească.

Toate datele, acum la un loc îmbumbate, arată cât de străină a fost credința cu care Roman Ciorogariu înveșmânta chipul și amintirea lui Emanuil Gojdu, cât și pledoaria publică pentru recuperarea patrimoniului Fundației Gojdu, care se cuvenea să ajungă în beneficiul tinerilor ortodocși din eparhia Orăzii, sub forma Căminului studențesc „Emanuil Gojdu”, cât și sub formă de burse și ajutoare. Care și acum, ca și atunci, continuă să fie dorite, întrucât Transilvania a fost eliberată și unită cu țara la 1918 dar Fundația Gojdu încă așteaptă eliberarea ei și îndeplinirea dezideratului de unire, declarat la Alba Iulia și consacrat la Trianon. Suntem motivați să vedem acțiunea lui Roman Ciorogariu pentru Emanuil Gojdu ca parte a procesului de extindere și perfecționare a Unirii de la 1 Decembrie 1918, proces care încă nu s-a încheiat, câtă vreme are asemenea restanțe la opt decenii de la înscrierea lui politică.

Tocmai de aceea credem Eparhia de Oradea este potrivit să continue credința și eforturile Episcopului Roman Ciorogariu și să se afle în avangarda

eforturilor prin care Biserica Ortodoxă Română s-a decis să intre posesia și folosința patrimoniului Fundației Gojdu și să nu admită să fie lipsită de uzufructul aceluiași patrimoniu istoric. Existența în Muzeul Eparhial de la Oradea a unui tablou în mozaic și al unui bust Emanuil Gojdu sunt simboluri, care de asemenea priveghează și susțin legătura mentală, de credință, dintre această eparhie și cel mai mare mecena al românilor. Mai țin minte, din discuțiile avute cu Traian Blajovici că avea un plan convenit cu P.S. Dr. Vasile Coman (Episcopul Oradiei între 1971-1992) o succesiune de articole. Dintre acestea, a apărut primul, inclusiv ca o tatonare în numărul cinci, din anul 1988, al **Îndrumătorului bisericesc, misionar și patriotic**, editat de Episcopie, în care se face aluzie la șovinismul maghiar, care l-a dezgustat finalmente pe Emanuil Gojdu. /16/ A fost suficient, ca o ploaie de reproșuri de partid să se reverse asupra editorului și a autorului, care s-a și stins la 20 septembrie 1988, iar planul a rămas abandonat. Am rememorat acest episod, pentru a sugera că există o obligație morală față de acești înaintași, care au lucrat sub dictatură, și că acum în condiții de libertate a cuvântului, subiectul Emanuil Gojdu să lumineze ca o flacără de voință neabătută acțiune la Sfânta Eparhie a Orăzii Mari.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. GÂLEA, Ioan. **Fundamentele juridice ale obligației statului ungar de restituire a bunurilor Fundației Gojdu aflate pe teritoriul Ungariei**. În *Cartea bicentenarului Emanuil Gojdu (1802-2002)*. Oradea: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, 2003, p. 268-271; LUPAȘ, Ioan. **Emanuil Gozdu 1802-1870: Originea și opera sa**. Comunicare făcută la Academia Română, 23 mai 1940. București: Monitorul Oficial, 1940, p. 24-25. Reluare din Memoriile Secțiunii Istorice, seria 3, tom 21, Memorii 28, p. 710-711.
2. LIȚIU, Gheorghe. **Roman Ciorogariu - primul episcop al reînființatei Episcopii Ortodoxe Române a Oradiei**. Noua reședință episcopescă [1921]. În *Roman R. Ciorogariu (1852-1936): Studii și documente / Prefață P.S. Episcop dr. Vasile Coman; Studii de prof. dr. Vasile Popeangă și preot dr. Gheorghe Lițiu. Documente transcrise, note și comentarii de Andrei Caciora, Vasile Popeangă, Mircea Timbus*. Oradea: Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1981, p. 109-112; COMAN, Vasile. **Luptători bihoreni pentru îndeplinirea idealului de unitate națională**. În *Mitropolia Ardealului*. Sibiu. An 23, nr. 4-6, 1978, p. 218-230; MĂLINAȘ, Ioan Marin. **Octavian Goga și restaurarea Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei**. În *Îndrumător bisericesc*. Oradea: Episcopia Ortodoxă Română, 1984, p. 81-85; **Actele Sinoadelor Eparhiale ale Eparhiei O.R. a Orăzii Mari din anii 1920, 1921-1922**. Oradea, 1922, p. 106-137, 141-142, 151-155, 171.
3. POPEANGĂ, Vasile. **Roman R. Ciorogariu - personalitate marcantă a generației Unirii**. În *Roman R. Ciorogariu (1852-1936)*. Studii și documente. Oradea: Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1981, p. 76-79.; [CIOROGARIU, R.]. **Cultura și orientalismul**. În *Tribuna*. Arad, nr. 122-123. Articol nesemnlat, dar recunoscut în nr. 155, din 1890, în urma unei polemici cu T. Ceonța.
4. POPEANGĂ, Vasile, **Op. cit.**, p. 79.
5. CIOROGARIU, R. **Tribuna și tribuniștii**, 1934, p. 61.
6. SOFRONIE, George. **Emanuil Gojdu: Contribuții la o monografie**. Oradea: Tipografia și librăria românească S.A, 1927, p. 16-17.

7. MĂLINAȘ, Constantin. **Mintea din urmă a lui Gojdu. În Flacăra lui Adrian Păunescu.** București. An 7, nr. 6 (229), 10-16 februarie 2006, p. 13. Reluare în **Crișana**. Oradea, nr. 4570, 20 februarie 2006, p. 10.
8. SOFRONIE, George. **Op. cit.**, p. 18; BERÉNYI, Maria. **Viața și activitatea lui eamnuil Gojdu 1802-1870.** Giula: Societatea culturală a românilor din Budapesta, 2002, p. 170-177. Redă scrisoarea explicativă a lui Andrei Șaguna, din Sibiu, la 29 aprilie 1861, către Emanuil Gojdu, la Budapesta având ca temă „cauza românilor ardeleni”.
9. **Cartea bicentenarului Emanuil Gojdu 1802-2002.** Oradea: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, 2003, p. 27. Apare astfel: Ciorogariu, Romul, locul nașterii Sintea, comitatul Aradului. Pentru Medicină, an. I, la Cluj. Din documentele publicate în volumul **Roman R. Ciorogariu**, de la Oradea, 1981, p. 377, aflăm că existau mai multe linii de unchi și verișori, între care Ion și Samuil Ciorogariu, care au produs urmași. Un arbore genealogic al familiei Ciorogariu devine necesar.
10. CIOROGARIU, Roman. **Zile trăite:** Partea I. Războiul mondial până la armistițiu / Ediția a doua, de Viorel Faur. Oradea: Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1994, p. 59-61. În vol. 2, **Revoluția**, la p. 44 în notele despre **Nicolae Zigre**, autorul face consemnare că acesta era „căsătorit în familia marelui filantrop Gojdu.”
11. **Roman R. Ciorogariu (1852-1936).** Oradea, 1981, p. 372. Scrisoarea lui Al. Liuba, din București, la 23 mai 1905, către Roman R. Ciorogariu, la Arad. A.S.A. Fondul R. Ciorogariu, dosar 16, fila 60. A se vedea și : VREASCĂ, Radu. **Tânărul Liuba** [despre expoziția de la Ateneu, București, 1905]. În **Telegraful român**. Sibiu. An 53, nr. 59, 1905.
12. **Ibidem.** P. 299-300.
13. CHERESCU, Pavel. **Un umanist român marele mecenat Emanuil Gojdu (1802-1870).** București: Editura Intact, 2002, p. 151-159.
14. ROMAN. Episcop. **Circulară tuturor Protopopilor.** Nr. 200/1934. În **Legea românească.** Oradea: Tipografia diecezană. An 14, nr. 3, 1 februarie 1934, p. 18.
15. NEȘ, Teodor. **În memoria lui Emanuil Gojdu.** În **Legea românească.** Oradea: Tipografia diecezană. An 14, nr. 3, 1 februarie 1934, p. 17-18; Idem. **Emanuil Gojdu ca luptător.** **Op. cit.**, p. 19; **Fundațiunea lui Gojdu.** **Op. cit.** p. 20, Prelucează datele după: Ioan Cavalier de Pușcariu. **Notițe despre întâmplările contemporane.** Sibiu, 1913. Cap. XX: **Fundațiunea lui Gojdu**, p. 163-170; respectiv: COSMA, Partenie. **Gojdu-Fundațiunea.** În **Enciclopedia Română**, Sibiu: ASTRA, 1900, vol. 2, p. 590-591; COSMA, Partenie. **Emanuil Gojdu: biografia.** **Op. cit.**, p. 588-590. Reluat în **Legea românească**, loc. cit., p. 21-22; **Acțiunea F.O.R. - ului din Ardeal pentru Fundațiunea Gojdu.** În **Op. cit.**, p. 24. Practic, întreg numărul 3, din februarie 1934 al revistei diecezane „**Legea românească**” de la Oradea era, prin aceste materiale bune, dedicat lui Emanuil Gojdu, asigurând informarea preoților pentru acțiunea publică, proclamată prin circulara episcopului. La acestea, mai putem adăuga articolul „**Congresul avocațial și Fundațiunea Gojdu**”, din nr. 18, p. 156, în care se face relatare despre Moțiunea avocaților din România. Întruniți în Congres la Oradea, pe 6-7 septembrie 1934, aceștia au cerut guvernului român: „Să ia toate măsurile cu averea Fundațiunei Gojdu cu un ceas mai devreme să revină în patrimoniul țării românești și dacă ar fi nevoie să intervină și pe cale diplomatică pentru ajungerea acestui scop. Aceste măsuri le reclamă memoria marelui avocat român și demnitatea țării noastre.”
16. BLAJOVICI, Traian. **O mărturie despre Emanoil Gojdu. În Îndrumător bisericesc misionar și patriotic.** Oradea: Episcopia Ortodoxă Română, an 5, 1988, p. 188.

ROMAN CIOROGARIU – PROGRAMUL POLITIC

Cercetările istoriografice recente aduc un plus de cunoaștere cu privire la evoluția ideii de națiune la românii din Transilvania, facilitând înțelegerea unor inconsecvențe, disfuncționalități și diferențe de opinii în mișcarea națională. La mijlocul sec. XVIII, pentru români ideea de „națiune” era sinonimă cu cea de „ortodox”. După Unirea cu Roma, purtătorii noii concepții despre națiune, devin tinerii greco-catolici, care au formulat o dogmă laică¹, pentru a explica locul românilor în comunitatea europeană. Această teorie a dezvoltării istorice românești, era o împletire a elementelor tradiției religioase răsăritene cu ideile moderne de națiune, menită să ducă la o reconciliere a tuturor românilor. Noua concepție oferea ca temelie a comunității o moștenire comună, religia, dar fără a se limita numai la aceasta.

Contactul iluminismului și romantismului cu liberalismul politic și economic a facilitat apariția unei elite de intelectuali laici cu o vedere mai cuprinzătoare asupra lumii decât cea pe care o avuseseră generațiile anterioare. Aceștia pun în discuție nu numai structura societății și politica, ci și temeiurile tradiționale ale societății românești, în genere. Ideea de naționalitate, reprezentată cu pertință de Simion Bărnuțiu, părea să satisfacă aspirațiile lor spre schimbare, mișcarea națională modernă nou creată, atotcuprinzătoare, devenind un instrument în încercarea de a înlocui ierarhia teocratică a societății românești cu o structură nouă, precumpănitor laică.

Înfrângerea revoluției de la 1848-1849 și reinstaurarea absolutismului, i-a determinat pe intelectuali să abandoneze, temporar, proiectele lor de reorganizare a societății. Biserica fiind singura instituție națională care a supraviețuit revoluției, și-a reluat rolul de conducător național, prin intermediul episcopilor: ortodox și unit. Andrei Șaguna devine figura dominantă, recunoscut ca atare de către ortodocși, uniți și Curtea de la Viena. Concepția sa despre societate, despre raportul dintre spiritual și temporal, Biserica și Stat, religie și naționalitate, au direcționat dezvoltarea națiunii române. Punctele de convergență între Șaguna și intelectualii laici au fost cele referitoare la educație și pregătire morală, la necesitatea separării funcțiilor transcendente ale Bisericii de rolul său social, la participarea laicilor în soluționarea problemelor bisericești. Diferențele fundamentale au rămas. Deși exista convingerea că naționalitatea și Biserica sunt forțe motrice ale dezvoltării politice și sociale, Șaguna, episcopii în general, au refuzat să atribuie Bisericii rolul de instrument al laicilor pentru promovarea cauzei naționale, în detrimentul bunăstării acesteia și al credinței religioase.

¹ Keith Hitchens, *Mit și realitate în istoriografia românească*, Editura Enciclopedică București, 1997, p.13

La rândul lor, intelectualii laici cereau ca națiunea să-și asume responsabilitatea pentru bunăstarea ei.

Diferențele de opinie s-au manifestat cu acuitate în perioada premergătoare încheierii compromisului austro-ungar din 1866-1867. Conflictul deschis dintre tradiționaliști, conduși de Episcopul Șaguna și intelectualii laici a luat sfârșit în 1869 la Conferința de la Miercurea, unde intelectualii au preluat conducerea mișcării naționale. Asumându-si sarcina de a îndruma dezvoltarea politică a națiunii române, intelectualii au transformat ideea de naționalitate într-o ideologie ce se manifesta cu puterea unei religii. Naționalitatea oferea o explicație a societății și dădea un scop care justifica existența atât a laicilor cât și a clericilor. Paralel cu activitatea politică, intelectualii au depus eforturi pentru a dobândi o poziție favorabilă în conducerea Bisericii Ortodoxe și a celei Unite, transformând sinoadele în instituții reprezentative.

Aradul se înscrie cu inițiative originale în efortul pentru identificarea unor soluții optime menite să asigure păstrarea identității naționale. În timp ce Miron Romanul, viitorul mitropolit, se pronunța pentru solidaritate în lupta ce viza egala îndreptățire a popoarelor din imperiu, avocatul Mircea V. Stănescu, organiza "Clubul românilor tineri". Partidului Național Român din Transilvania, în opinia lui Visarion Roman, trebuia să coordoneze întreaga mișcare națională situându-se deasupra grupurilor sociale și a intereselor regionale.

În acest tablou politic transilvănean în general și arădean, în particular, și-a început activitatea Roman R. Ciorogariu.

Deschiderea spirituală oferită de pregătirea în străinătate, contactul cu ideile moderne despre națiune și drepturile naturale ale omului, emulația culturală întâlnită în Aradul sfârșitului de secol XIX, convingerea sa că poate fi util neamului românesc, sunt doar câteva premise care fac firească prezența lui R. Ciorogariu în viața politică națională. Echilibrul în comportament și atitudine, înțelepciunea devenită proverbială - majoritatea prietenilor și colaboratorilor îi spuneau „Unchiașul” -, au făcut din R. Ciorogariu acel „liant” (n.n.) care a coborât barierele confesionale, a asigurat înțelegere și unitate de acțiune între clerici și laici a atenuat diferențe de opinie ce uneori păreau ireconciliabile. Discret, dar consecvent în susținerea ideilor naționale, intransigent când situația o cerea, R. Ciorogariu a fost martor și participant la majoritatea evenimentelor ce au marcat mișcarea națională de la înființarea Partidului Național Român până la Marea Unire din 1918.

După o primă colaborare la "Tribuna" de la Sibiu, Roman Ciorogariu a devenit cea mai proeminentă figură a presei românești din Arad. Atribuind acesteia rolul de a purifica moral societatea, el s-a implicat în procesul de educație politică a românilor, prin cultivarea încrederii în propriile forțe naționale și îndepărtarea de vechile mentalități pro-dinastice. În această luptă a acceptat ideea jertfei supreme: "Și dacă va fi scris să cădem în această luptă, vom cădea unul câte unul în rânduri deschise, cel rămas sărutând arma celui căzut și purtând-o mai departe"².

² Episcopia Ortodoxă Română Oradea, *Roman R. Ciorogariu (1852 – 1936). Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1981, p. 77.

Orientarea lui Ciorogariu în modul de conducere a luptei naționale, transpare încă dintr-o intervenție a sa în nr. 49 / 1887 al “Tribunei” de la Sibiu, când, exprimându-și dezacordul pentru politica moderată promovată de conducerea națională, semnala apariția unui nou spirit la Arad, dornic de a-și valorifica propriile forțe. Aici sunt începuturile spiritului “tribunist”, de militant activ, care i-a marcat existența. Tonul moderat adoptat de “Tribuna” de la Sibiu, odată ce a devenit organ oficial al Partidului Național Român, sub președenția lui Ioan Rațiu, a creat o breșă între luptătorii naționali din redacția ziarului. Roman Ciorogariu a sprijinit acțiunea lui Ioan Russu Șirianu de editare la Arad a ziarului “Tribuna poporului”. Apărut în 1897, noul organ de presă a propulsat Aradul ca centru politic național. În redacția acestuia și-au găsit locul un grup de oameni dornici de a se implica în mișcarea militantă, cu asumarea riscului de a intra în vizorul autorităților.

În primul număr al ziarului “Tribuna poporului”, din 1897, R. Ciorogariu, “Unchiașul”, creionează un tablou al societății românești transilvănene cu impact direct asupra mișcării naționale: sistemul de credite, ce-l transformă pe țăran într-un “iobag al dărilor”, starea materială precară cu repercusiuni asupra nivelului științei de carte, inaccesibilitatea orașelor pentru români. Eradicarea situației se putea face doar prin solidaritatea tuturor, fără excepție: preot, intelectual, meseriaș, lucrător. Finalitatea eforturilor ar urma să fie “o națiune bogată și cinstită”³. Starea de umilință, generată de veacurile de asuprire și lipsuri materiale se putea schimba printr-o educație politică consecventă. R. Ciorogariu consideră de datoria intelectualilor, care au avut șansa “luminării” prin învățătură, să-i sensibilizeze pe români cu privire la drepturile lor politice ca premisă a fericirii individuale și naționale. “Puterea unei națiuni, opina profesorul Ciorogariu, o formează forțele ei productive, fizice și intelectuale”⁴. În politică, voința este esențială în depășirea dificultăților în numele unui ideal, iar curajul „a croit” până acum soarta popoarelor⁵. Solidaritatea națională trebuia să primeze în fața intereselor personale sau de grup. R. Ciorogariu pledează pentru formarea “trupului național”, prin implicarea fiecărui român în lupta națională, prin depășirea tuturor greutăților astfel încât nici “un suflet să nu se piardă”⁶. Articolul a reprezentat o primă “schiță de program politic” al lui Roman Ciorogariu. Analiza de ansamblu a stărilor de lucruri demonstra puterea de cuprindere și înțelegere a fenomenului politic românesc, în care componentele economică, socială și culturală puteau fi definitorii pentru clarificările ideologice, pentru transformările din mentalul colectiv. Direcțiile de acțiune, adaptate realității conduc spre deviza “prin noi înșine”, ce se detașează de atitudinea oficială, promnarhistă a mișcării naționale și presupune asumarea responsabilității.

³ *Tribuna poporului*, (Arad), 1, nr. 5, 10/22 ian. 1897, p.22

⁴ *Ibidem*, p.1

⁵ *Idem*, nr.21, 2/14 febr. 1897, p.94

⁶ *Tribuna poporului*, (Arad), 1, nr.217, 12/24 ian. 1897, p.1143-1144

În 1903, “Tribuna” de la Sibiu și-a încetat activitatea, mesajul tribunist fiind preluat de ziarul arădean care a luat numele de “Tribuna”. Realuarea activismului politic, în urma Conferinței de la Sibiu din 1905 și-a găsit expresia scrisă în mesajul articolelor publicate în “Tribuna”. Până în 1912, Roman Ciorogariu a reprezentat adevăratul “Spiritus rector” al ziarului. Redacția ziarului era alcătuită din nume sonore în mișcarea națională: Vasile Goldiș, Octavian Goga, Ilarie Chendi, Sever Bocu, Onisifor Ghibu, Ioan Montani, Ioan Schiopu și alții.

Viabilitatea ziarului nu consta numai în calitatea și intransigența articolelor ci și în capacitatea de a pătrunde în toate sferile societății și a acoperi un teritoriu cât mai mare. În discuția lui Ciorogariu cu Dimitrie Sturdza, liderul Partidului Național Liberal din Regat, transpune ideea de a se depăși izolaționismul provincial, în favoarea unui organ de presă oficial al Partidului Național⁷. S-a impus nu numai modernizarea ziarului, ca arhitectură redacțională, ci și diversificarea temelor abordate, precum și cooperarea unor corespondenți consacrați din țară și străinătate. Stabilitatea economică a acestuia a crescut grație gândirii pragmatice a lui Nicolae Oncu, Roman Ciorogariu, Sava Raicu și Sever Bocu. În 1909 s-a inaugurat palatul “Tribunei”, s-au adus instalații tipografice noi, s-a înființat societatea comercială “Tribuna”, care urmărea crearea unei tipografii și a unei librării, menite să ofere independență economică ziarului.

Ciorogariu n-a subestimat niciodată, efectele negative pe care activitatea sa la “Tribuna” le putea atrage asupra Preparandiei. O parte dintre articolele sale au rămas nesemnate, în același mod procedând și alte personalități ce îndeplineau și funcții administrative.

Tensiunile de la nivelul conducerii P.N.R., determinate de alegerile parlamentare din 1910, s-au reflectat și în paginile “Tribunei”, apărând tot mai evidentă ideea unei “primeniri” a conducerii naționale. Pe fondul ofensivei guvernamentale în alegeri și a ezitărilor din Partidul Național s-a creat grupul de “intransigenți”, de “oțeliți”, din care a făcut parte și Roman Ciorogariu.”. Aceștia pledau pentru solidaritate, reluarea colaborării pe principiul “prin noi înșine” și intensificarea conlucrării cu factorii politici din București. Atitudinea critică exprimată în coloanele “Tribunei” îndemna la asumarea răspunderii de către conducerea partidului față de eșecul electoral. Comitetul central aprecia, la rândul său, că atitudinea critică, intransigentă de la “Tribuna” a făcut deservicii cauzei naționale, îndepărtând electoratul.

Confruntarea deschisă între cele două orientări a început cu articolul “Un proces firesc” publicat în nr. 195 al “Tribunei” din 12/ 25 septembrie 1910, care se pronunța pentru reînnoirea conducerii P.N.R. cu persoane tinere, ostile ideii de compromis cu autoritățile. În articolul “Nevoia unei grupări”⁸ R.Ciorogariu justifica apariția noilor forțe prin lipsa de autoritate manifestată în conducerea

⁷ Roman Ciorogariu, *Tribuna și tribuniștii*, Biblioteca ziaristică, 1934, p. 25.

⁸ *Tribuna*, nr. 197,16/29 sept. 1910, p. 1

oficială a partidului. Ideea unei “noi grupări” este considerată totuși periculoasă pentru mișcarea națională, care trebuie să rămână unită în fața dușmanului : “suntem atât de puțini încât nu ne putem diviza în tabăra tinerilor și a bătrânilor”.⁹ Creșterea moralității și cooptarea unor tineri în Comitetul central , pot relansa activitatea partidului, în opinia lui R. Ciorogariu. Atitudinea sa a fost apreciată ca periculoasă pentru menținerea disciplinei de partid . Deși, inițial, Vasile Goldiș face parte din grupul intransigenților,¹⁰ realizează la timp pericolul unui conflict între cele două grupări. Pentru V. Goldiș, partidul este incompatibil cu disidențele, cu fracțiunile care-i slăbesc puterea de acțiune și luptă. Consfătuirea Comitetului Central al PNR de la Budapesta din 19 – 20 decembrie 1910, a concluzionat că “Tribuna” nu mai reprezintă poziția PNR referitor la solidaritate și disciplina de partid, prin atitudinea sa echivocă în problemele politice subminând autoritatea organelor de conducere. In consecință, Comitetul național excludea “Tribuna” și aderenții săi din rândurile partidului și respingea propunerile “oțeliților” în legătură cu programul național. In spiritul solidarității naționale se cerea evitarea oricărei disidențe și revenirea tinerilor în cadrul partidului. Popularitatea “Tribunei” urma să fie contracarată prin apariția unui nou organ de presă al partidului, “Românul” condus de Vasile Goldiș, cu suplimentul “Poporul român” ce se adresa populației sătești.

Țintă a atacurilor, R. Ciorogariu, este considerat responsabil pentru agravarea disensiunilor din partid, fiind etichetat ca inconsecvent în lupta națională, aluzie la relațiile lui cu V. Mangra, I. Slavici, E. Brote. Acuzația de “trădare de neam” ce i se aduce bazată pe relațiile lui cu V. Mangra și atitudinea de încurajare a tinerilor “oțeliți” cu repercursiuni asupra unității partidului este combătută de R. Ciorogariu în broșura “ Spre prăpastie ”. Acuzațiile de confesionalism ce i se aduc sunt apreciate ca lipsite de teme, menite să-l discrediteze în fața credincioșilor greco-catolici. Reafirmându-și atașamentul față de ortodoxie, pe care o considera ca păstrătoare a specificului național și a limbii române, R. Ciorogariu respinge acuzația ce i se aduce de către V. Goldiș, aceea de “îngust confesionalism”.¹¹ Adept consecvent al principiului că fiecare biserică trebuie să se consolideze în interiorul său , R. Ciorogariu reiterează necesitatea unirii eforturilor în lupta națională peste barierele confesionale.

R. Ciorogariu regretă că, deși este apreciat ca «spiritus rector» al “Tribunei”, i se impută numai ezitățile, intransigența, fără a se evidenția rolul său în ridicarea calității ziarului, în menținerea echilibrului dezbaterilor, în promovarea programului partidului. Lipsit de ambiții politice, R. Ciorogariu cere să fie considerat, nu un rival, ci un modest truditon pe ogorul național.¹²

⁹ *Ibidem*

¹⁰ Ioan D. Godea, *Ziarul „ Românul ” din Arad (1911-1918)*, Timișoara , Editura de Vest, p.17

¹¹ *Ibidem*, p.59

¹² *Ibidem*, p. 67

Indepărtarea lui R. Ciorogariu de la “Tribuna”, a fost o soluție gândită nu de factorii politici de la Arad, ci de “mână străină”¹³. În acest context se înscrie intervenția lui Constantin Stere în rezolvarea conflictului dintre cele două ziare, și schimbarea de atitudine a lui O. Goga. Trecerea de la intransigență la cooperare își găsește explicația în presiunile exercitate din România și din exterior. Intuind apropierea razboiului, Regele dorea aplanarea conflictului din Ardeal, aspect ce i-ar fi permis să-și asume rolul de reprezentant al întregului spațiu românesc¹⁴.

La 21 februarie /5 martie 1912, are loc “împăcarea”, ce marca de fapt încetarea apariției “Tribunei. Conform înțelegerii din 5 martie 1912, O. Goga și R. Ciorogariu urmau să fie cooptați în Comitetul Central al PNR. R. Ciorogariu, unul din cei patru proprietari ai “Tribunei”, a acceptat noua situație, conștient că, în calitate de director seminarial, nu se putea expune mai mult riscurile fiind incalculabile, iar ca luptător național mai putea avea un cuvânt de spus și în noul context.

În fața ofensivei naționalismului maghiar, concretizat prin înființarea Episcopiei greco – catolice maghiare de la Hajdudorog, în noiembrie 1912, „tinerii” semnau declarația de adeziune la programul și principiile P.N.R.¹⁵, a cărui unitate era refăcută.

Intrarea „tinerilor” în Comitetul central, conform înțelegerii, s-a facut condiționat de satisfacerea unor cerințe politice. R. Ciorogariu vine în întâmpinarea cererii Comitetului central – de a-și exprima viziunile politice – prezentând un memoriu în iulie 1913¹⁶. Abordând lupta națională în complexitatea sa, din perspectiva realităților interne și a mutațiilor în plan european, R. Ciorogariu apreciază ca iluzorie speranța în schimbarea sistemului de guvernare unguresc și în rolul pe care l-ar putea juca românii în acest proces. Detașarea față de Viena este reclamată de nevoia consolidării interne și acțiunii “prin noi înșine”.

Organizatoric, PNR este într-un process de disoluție, încetinit, dar nu îndepărtat prin “pacea” lui Stere. Ciorogariu propune o reorganizare temeinică bazată pe un studiu prealabil. Lipsa unei organizări interne stabile, duce la incoerență în acțiune și dispariția forțelor.

Domeniul cultural se impunea revigorat. Instituțiile culturale și economice trebuie să realizeze educația politică a populației, care să-și asume idealul național și disciplina de partid. Este reclamată înființarea unei secții culturale la nivelul Comitetului central, care să studieze în străinătate acele instituții prin care se mențin și se dezvoltă, popoarele lipsite de organizație de stat. “Astra” și “Asociația română din Arad” trebuie să-și intensifice opera culturală. R. Ciorogariu respinge imputarea de separatism ce se face Asociațiunii arădene,

¹³ A.N.-D.J.Ar., *fond R. Ciorogariu*, Inv. 220, Dos. 2, f. 209

¹⁴ Sever Bocu, *Drumuri și răscurci, Memorii*, vol. I. Timișoara, 1939, p. 65

¹⁵ Ioan D. Godea, *op.cit.*, p.23

¹⁶ A.N.-D.J.Ar. *fond R. Ciorogariu*, Inv. 220, dos. 21

apreciind necesar principiul descentralizării și al economiei de forțe. O politică culturală conștientă, materializată în : înființarea de biblioteci, sistem de burse pentru studii în străinătate, educația tinerilor , are șansa salvării spiritualității naționale. Statizarea școlilor determină o mutație în efortul de educație a populației, de la învățător la scriitorul merit să-l suplinească prin ziare și literatură populară. Înființarea unui cămin transilvănean la București, ar da posibilitate tinerilor de a audia cursuri de limba și literatura română, de istorie și artă.

În plan economic, rolul băncilor este decisiv în formarea clasei de mijloc și în susținerea instituțiilor culturale. Cu sprijinul acestora potențialul uman ar putea fi folosit pentru a se pune bazele unei economii românești. Realizarea acestui deziderat – prezent cu consecvență în gândirea lui R. Ciorogariu - ar diminua pericolul deznaționalizării ce se manifestă pregnant în lumea urbană. Concomitent , propune Comitetului Național identificarea unor surse financiare care să completeze veniturile materiale ale preoților și să preîntâmpine trecerea ortodocșilor la alte confesiuni.

R.. Ciorogariu considera necesar un consens între ortodocși și greco-catolici cu scopul de a salva școlile confesionale și a consolida relațiile dintre tinerii români. Ideea ministerului cultelor de a pretinde pregătire sociologică viitorilor învățători este salutară și trebuie valorificată în sensul eliminării diletantismului în activitățile culturale de la sate și creșterii rolului profesionistului merit să analizeze, să studieze și să îndrume astfel de acțiuni.

Ciorogariu revine cu precizarea că cele cuprinse în memoriu au făcut parte din programul profesat la “Tribuna” și cu acestea intră în Comitetul Central¹⁷. În sinteză aceasta este opinia sa despre politica “prin noi înșine”. Constatările sale analitice nu sunt optimiste : nu este precizată clar atitudinea partidului față de ideile de federalizare promovate de A.C. Popovici , nu este elucidată maniera schimbării interne în partid . Viabilitatea partidului național depinde de modul în care își va asigura “șira spinării”, acea clasa de mijloc – industriași și comercianți - , care să unească intelectualitatea cu masa țărănească. În lipsa acesteia, disciplina de partid devine o formulă inoperantă. Prezentându-și opinia, R. Ciorogariu își manifestă disponibilitatea de a o asculta și pe a altora, la fel cum Comitetul național este dator să asculte generația tânără intelectuală care cere înnoirea partidului¹⁸.

Viabilitatea programului prezentat de Ciorogariu, dovedită în timp, reflectă profunzimea unei gândiri pragmatice, care a știut să subordoneze, permanent, interesul personal interesului național.

Analizând mișcarea națională a românilor, în perioada 1905 – 1910 Stelian Măndruș, aprecia că disensiunea declanșată la nivelul conducerii de grupul

¹⁷ *Roman Ciorogariu (1852 – 1936), Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe Romane a Oradiei, 1981, p. 217

¹⁸ Liviu Maior, *op.cit.*, p. 174

tinerele “oțeliți” a avut urmări benefice în regenerarea morală la nivelul organismului conducător al mișcării naționale, stabilind similitudini cu mișcarea națională a celorlalte naționalități din monarhia dualistă .

Integrarea Episcopului Roman Ciorogariu în gândirea perioadei interbelice, este o sarcină dificilă, atât din perspectiva domeniilor în care a activat, cât și din cea a moștenirii culturale, a experienței de viață pe care a adus-o în România Mare, a personalității sale implicată în toate sferele vieții, a sistemului de relații pe care l-a cultivat, în vederea atingerii scopurilor propuse.

Spre deosebire de unii dintre foștii săi colaboratori în lupta națională, Roman Ciorogariu n-a ratat integrarea în România Mare. Atât de mult și-a dorit să participe la realizarea noului edificiu, încât a găsit permanent resorturile și forța pentru a depăși dificultățile, mai mult sau mai puțin obiective.

Activitatea Episcopului Roman Ciorogariu, de o complexitate deosebită, acoperind toate domeniile societății românești, s-a subordonat unor principii ce l-au călăuzit toată viața. Credința că locul tuturor românilor este într-o singură țară, indiferent de vicisitudinile vremii, s-a transformat într-o adevărată religie, cea a iubirii de patrie. Fără a precupeți vreun efort, expunându-se unor mari riscuri, Roman Ciorogariu a avut bucuria împlinirii idealului său, care a reprezentat, de altfel, idealul unei generații. Timpul a sedimentat aceste trăiri, fără a diminua intensitatea lor.

Ideea națională, pe care Episcopul Ciorogariu o dorește la baza tuturor instituțiilor statului, nu este confundată cu șovinismul care reprezintă, potrivit aprecierii sale, “o degenerare a naționalismului”. Dimpotrivă, ideea națională este conștiința națională, care la rândul său este generoasă, obiectivă, îl apreciază pe om, respectându-i libertatea individuală, indiferent de limbă ori religie. Reliefând generozitatea ideii naționale, Roman Ciorogariu subliniază că țara românească este a românilor și a lor trebuie să rămână. De la acest aspect pornește conflictul cu “internaționalii”. Respingând șovinismul ca idee, Episcopul reafirmă atașamentul său față de neam și țară, dar și față de concetățeni.

Modernitatea în gândire este prezentă și în modul de formulare a opiniei față de centralizarea excesivă. Este respinsă ideea unei unificări ce se confundă cu uniformizarea în detrimentul particularităților regionale. Pornind de la aserțiunea unității de neam, dar și a unității în diversitate, luptătorul național este surprins de conotațiile ce se dau noțiunii de unificare, încercându-se chiar o anume acuză față de cei care doresc să contribuie la edificarea noii României, cu ceea ce îi este specific. “Omul este ceea ce este... cultura lui”¹⁹, conchide acesta.

Centralismul în opinia sa “este o piedică a dezvoltării și o pricină a neorânduinelor, izvor al nedreptăților provocatoare de dușmănie între frați.”²⁰ Politica de descentralizare trebuie să respecte particularitățile locale și să concentreze întreg tezaurul cultural, pentru ca acesta să se subsumeze culturii

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

naționale: “Așa înțeleg eu descentralizarea, să mă duc eu acolo cu cultura mea.”²¹ Atent la posibilele interpretări ale concepției sale, episcopul respinge o eventuală asociere a conceptului de descentralizare cu autonomia Ardealului. Cu fermitate, fără menajamente îi consideră “criminali pe acei care vorbesc de autonomia Ardealului”.

Sub aspect politic, atașamentul Bisericii ortodoxe din Ardeal față de lupta națională a adus asocierea acesteia cu partidul care s-a identificat cu acest deziderat: Partidul Național Român. Roman Ciorogariu a intrat în România Mare cu o experiență politică apreciabilă. Membru al Comitetului Național Român (din 1913), președinte, de facto, al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, canonicul orădean era perceput ca lider de opinie și principal susținător al ideii de unire cu România. La Congresul preoțesc din 6-8 martie 1919, s-a pus în discuție atitudinea politică ce urma a fi adoptată de preoți. Conform principiilor enunțate cu acest prilej, Comitetul Central al P.N.R., considera pe toți preoții, ca „membrii firești ai partidului nostru național”²². Mai mult, se aprecia că preoțimea trebuie să fie un factor hotărâtor în viața politică. În vederea alegerilor pentru Adunarea Constituantă, Partidul Național se organiza la nivel local, stabilind și maniera de constituire a comitetelor sătești. În cadrul acestora se recomanda ca preoții să ajungă la conducere, „așa cum și până acum tot ei au fost în organele de competență ale propagandei noastre politice naționale la sate.”²³ În Adunarea Constituantă, ce urma să pună bazele viitoarei organizări a României Mari, să stabilească raporturile dintre Biserică și Stat, Partidul Național Român se baza pe sprijinul preoților. În această etapă, se recomanda colaborarea, în spiritul „solidarității colegiale cu preoții greco-catolici”.

Cu convingerea datoriei împlinite, în ședința din 25 aprilie 1919 a C.N.R., Roman Ciorogariu și-a anunțat retragerea din viața politică militantă,²⁴ fără a se izola de fenomenul politic. Ales senator în circumscripția Aleșd, în noiembrie 1919²⁵, vicarul orădean exprima opinii despre primul for legislativ al României întregite, cu considerații asupra politicianismului românesc, acum din postura de “pelerin al revelației de unire națională”²⁶. Pertinent, acesta surprinde modificările

²¹ *Ibidem*. “Nu poți face din Oradea Mare – Oradea românească trasă de hățuri din București, ci trebuie să te duci acolo în Oradea Mare, în Arad, Timișoara, cu școala, cu cultura întregă, să o faci să aibă tot ce are Bucureștiul...”

²² A.N.-D.J.AR, *fond Roman Ciorogariu*, dos.1, f.29-30

²³ *Ibidem*

²⁴ *Roman Ciorogariu (1852 – 1836). Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1981, p. 121. “Faceți voi băieți, de acum înainte politică, numai românească să fie.”

²⁵ A.N.-D.J.AR, *fond Roman Ciorogariu*, dos. 15, f.98

²⁶ Roman Ciorogariu, *op.cit.*, p.286 « Primul parlament al României Mari avea un aspect colorat. Pe lângă partidele istorice diminuate, avem internațional noastră, Cristescu zis Plăpumarul cu câțiva tovarăși ai săi, fără calități politice, simpli « tovarăși » din subsol. Aveam socialiștii doctrinari cum e Grigorovici. O simpatică grupă țărănească în cojoace și cu plete lungi, uimită de ansamblul în care a ajuns, țărăniștii lui Mihalache cu programa :Noi vrem pământ. Oamenii aceștia au înțeles literal țărăniștii, țăranul să facă legi pentru țăran. [...] În plină strălucire

scenei politice care se conturează, generate de deruta partidelor provinciale, o anume erodare a partidelor din Vechiul Regat și ascendentul generalului Averescu pe scena politică. Octavian Goga, care pleda pentru unirea desăvârșită, desființarea instituțiilor provinciale, în consecință dizolvarea Partidului Național Român, acorda credit formațiunii lui Alexandru Averescu. Atitudinea oficialilor PNR, este înțeleasă prin dorința de menajare a intereselor ardelenesti, ce se putea realiza doar prin participarea la guvernare. Ciorogariu are rezerve față de o asemenea optică: "Discutabil era, în ce formă se poate mai bine menaja Ardealul, de capul lui ori unificat cu totalitatea țării"²⁷. El pledează pentru depășirea intereselor înguste de partid, atunci când pe pune problema soluționării problemelor mari ce stau în fața țării. Pentru aceasta era nevoie de „ revoluție morală.” Fără menajamente, Ciorogariu a sancționat pragmatismul îngust al PNR, care , pentru interese personale, a declinat oferta de colaborare a Partidului Național Liberal.” Alături de regele încoronat la Alba Iulia și în guvernul însărcinat cu alcătuirea legilor fundamentale ne-am fi ales cu mai buni sorți de izbândă pentru binele Ardealului"²⁸. Mai mult, aflat în opoziție P.N.R., a început o adevărată ofensivă regională pentru contestarea instituțiilor alese, pierzându-și din popularitate. Fenomenul politic din primii ani interbelici se manifestă în Bihor printr-o polarizare spre Partidul Național Liberal și Partidul Național Român. Cuprinzând personalități ce s-au remarcat în lupta națională , filialele celor două partide încercau să-și consolideze pozițiile și în această parte de țară. Față de promisiunile electorale și modul de concretizare a acestora, Episcopul a luat deseori atitudine. Concepția sa referitoare la viața politică în România întregită, pornea de la Programul prezentat conducerii PNR în 1913, adaptat pentru a răspunde situațiilor inedite cu care se confrunta țara. Fără a intra în detaliile implicațiilor în viața politică ale lui Roman Ciorogariu, considerăm interesant de a încerca o creionare a concepției sale politice. Dezamăgit de evoluția și rezultatele procesului de unificare sub aspect instituțional, administrativ, Episcopul reproșează conducătorilor politici²⁹ lipsa unui "program de stat" care să stea la baza României Mari. Potrivit concepției sale, acest program trebuia să vizeze "întreaga viață de stat și întreaga viață socială", respectiv: instituțiile, cultura, biserica, economia. Depășind limitele politicianismului îngust, Roman Ciorogariu face precizarea că programul trebuie să vizeze Țara și nu partidele politice, ori interesele particulare. Pornind de la această premisă, partidele și guvernele ar trebui să-și subordoneze acțiunile programului Țării și să acționeze pentru realizarea acestuia. "De pe rogojina de partid se pot face multe lucruri bune, însă prefacerile

numai numele generalului Averescu, idolul poporului, întemeietorul Partidului poporului. Lângă aceste formațiuni ale vechiului Regat, provinciile alipite ca corpuri separate... Români toți în cuget și simțiri afară de fiii pierzării din Internaționala a III-a"

²⁷ Roman Ciorogariu, *op.cit.*, p.288

²⁸ *Ibidem*, p.289

²⁹ *Legea Românească*, nr. 47, 1923, p. 4 – 8.

mari se fac de pa altarul patriei, când din patriotism se face religie”.³⁰ Consecințele lipsei de organizare inițială n-au întârziat să apară: legile votate n-au ținut cont de particularitățile locale, aplicarea acestora rămânând la latitudinea unor miniștri și funcționari, nu totdeauna competenți, aspect ce contribuie la lezarea autorității statului.

Lipsa de fundamentare a unor legi pe principii unanim recunoscute, a dus la consecințe imprevizibile. Roman Ciorogariu exemplifica această concluzie prin modul de aplicare a Legii agrare ce n-a ținut cont de realitățile fiecărei regiuni.

Opiniile sale porneau de la o profundă cunoaștere a realităților românești din regiune, fără pretenția apartenenței la un grup de gândire, ori partid politic. Tocmai realismul gândirii sale îl detașează de fenomenul politic restrictiv și-l transformă în lider de opinie. Adept al muncii productive, care să degreveze bugetul statului de plăți inutile, Roman Ciorogariu apreciază că independența economică a fiecăruia ar duce la eradicarea politicianismului care nu s-ar mai justifica și ar transforma activitatea politică într-o “grea datorie, un sacrificiu.”³¹

Episcopul n-a trăit să vadă concretizat acest deziderat al său. În ceea ce-l privește, Ciorogariu s-a străduit să facă „politica” avantajoasă Bisericii sale. Cu un talent deosebit, acesta a menținut bune relații cu majoritatea oamenilor politici ai timpului, păstrându-și convingerile și încercând să-i convingă pe aceștia de justetea opiniilor sale. Cuvântarea din Senat din 18 noiembrie 1923, a fost relevantă pentru gândirea politică a episcopului: alcătuirea unui program al Statului care să se situeze deasupra programelor de partid. Colaborarea cu factorii politici din Regat în perioada anterioară Unirii, deciziile politice majore adoptate de regele Ferdinand și fermitatea cu care Ion I.C. Brătianu a susținut cauza României la Tratatul de pace, explică o simpatie aparte a lui Roman Ciorogariu pentru liberali. De altfel, până la un punct, concepția economică a acestora se asemena cu programul economic expus de episcop încă din 1913. Vizita lui Ion I.C. Brătianu în Bihor, în iunie 1921, însoțit de personalități politice și culturale, a adus speranțe românilor bihoreni. În cazul lui Roman Ciorogariu nu se poate vorbi despre o opțiune politică exclusivistă, ci doar de nuanțe în simpatiile sale politice. Atitudinea Partidului Național Român față de Încoronare, față de pelerinajul Regelui la mormântul lui Avram Iancu și față de botezul prințului moștenitor Mihai a dezamăgit³² cu atât mai mult cu cât lupta națională cunoscuse o serie de sincope în colaborare cu Comitetul Central. Orientarea Partidului Național Român spre țărăniști și apoi pledoaria pentru conservarea lumii rurale nu erau în concordanță cu spiritul modern al episcopului, care dorea dezvoltarea armonioasă a României, o prezență masivă a românilor în sfera producției din orașe și nu în

³⁰ Roman Ciorogariu, *op.cit.*, p.288

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p.290 - 291 “ Mi se oprește gândirea în loc, când mă gândesc la aceste nenorocite gesturi”[...] “Când n-aveam ce pierde sub unguri, mergea cu politica asta de rezistență pasivă, astăzi țara ne chemă la lucru constructiv. E țara românească”

ultimul rând un învățământ de calitate, atât confesional, cât și de stat. Obiectivitatea sa nu s-a dezmințit nici de această dată; formarea Partidului Național Țărănesc, având la bază ideea națională și unionistă, era benefică reprezentând o piedică în calea internaționalismului, văzut ca un pericol major pentru viitorul României Mari.

Cu o artă dobândită în îndelungata luptă națională, Roman Ciorogariu a păstrat bune relații personale cu oamenii care puteau decide în problemele majore ale țării, implicit ale Bisericii. Cooptarea liderilor locali în Adunările eparhiale, indiferent de opțiunea politică, a fost o bună experiență democratică. Cu legitimă satisfacție consemna înaltul ierarh “armonia sufletească” ce domnește în Eparhia Oradiei, cu ocazia deschiderii Adunării eparhiale din 1927. “Când toată lumea se războiește, la noi se îmbrățișează în comuniunea bisericească”³³ – spunea Episcopul.

Cu modestie, “Unchiașul” împărțea această satisfacție cu cei care l-au urmat în efortul său de a crea armonie, bună înțelegere și conlucrare. Nu aceeași armonie o întâlnea, Roman Ciorogariu în Corpurile legiuitoare ale țării. Politicianismul îngust a fost constant combătut de către acesta. Dezvăluirea unor disfuncționalități în administrație, a modului în care a fost aplicată Legea agrară, neadevărurile vehiculate la Liga Națiunilor privind intoleranța românilor, a nemulțumit pe acei politicieni preocupați mai mult de imaginea partidului decât de cea a țării. Replica episcopului este mai mult decât relevantă: “Pe dumneata te interesează doar politica (răspundea intervenției senatorului Alexandru Aciu – n. n.). Eu nu fac politică...Eu nu vorbesc pentru politică. Eu vorbesc pentru țara mea”³⁴.

Incomod pentru o parte din auditoriu, episcopul își susține cu vehemență punctul de vedere referitor la obligația guvernului de a face o informare corectă a realităților din țară, pentru a facilita cunoașterea acestora în străinătate și a contracara propaganda negativă ce i se face. Intervenția sa nu se dorea una formală, ci un semnal de alarmă pentru guvern, menit să ducă la asanarea situației.

Responsabilitatea actului politic este o necesitate pentru a asigura coerență și obiectivitate în alcătuirea și aplicarea legilor. Organizația politică, în opinia lui Roman Ciorogariu, ar trebui să se limiteze “la partea politică”, de concepție, dar nu și la aplicarea legilor. Administrația ar trebui să fie scutită de influențe și fluctuații politice, să cuprindă specialiști și nu clienți politici.

Adept al respectării legii și a stăpânirii lumești “care este de la Dumnezeu”, episcopul orădean a fost prezent cu opinia și argumentele sale la toate dezbaterile care vizau Biserica, școala și nu în ultimul rând ființa națională. Apreciind rolul jucat în lupta națională de înaltul ierarh, ziarul “Telegraful Român” sintetiza activitatea politică a acestuia în următoarele cuvinte: “Astăzi în sfășierile politice este elementul ponderator, care sfătuiește înțelepciune și

³³ *Legea românească*, nr. 11, 1927, p. 1 – 2.

³⁴ *Ibidem*.

moderațiune”³⁵. În același sens era și aprecierea profesorului Vasile Lăzărescu atunci când, relatând despre meschinăria politicii ce folosește biserica și patria în scopuri proprii, îl apreciază pe Episcopul Roman Ciorogariu care se achită remarcabil de sarcina sa de preot încercând să-i aducă pe cei învrăjbiți “pe o rogojină” în adunările eparhiale. Roman Ciorogariu a precizat deseori că “biserica nu e a unui partid, ci a lui Hristos, în ea se întâlnesc toate partidele, nu ca tabere dușmane ci ca colaboratoare la unitatea sufletească creștină”³⁶.

Fără a desfășura o activitate politică militantă, Episcopul Roman Ciorogariu oferea în intervențiile sale un program de acțiune realizabil, dacă erau depășite patimile politice, și benefic atât pentru cetățeni, cât și pentru Țară. Rămân doar intervenții teoretice. Aceste opinii nu s-au concretizat în totalitate niciodată. Regretul înaltului ierarh va fi exprimat mai târziu, în 1933, cu expresia: “Acesta-i dorul meu neîmplinit.”³⁷ Politica de partid este etichetată ca o politică distructivă “ce zidește un guvern astăzi, răstoarnă cel ce-l urmează mâine”, ce amenință însăși unitatea națională.

Dezamăgirile provocate de viața politică nu l-au dus la abandonarea idealului său – acela de a contribui la fericirea României Mari. Atent la derularea evenimentelor, ierarhul orădean și-a exprimat opinia față de probleme de importanță deosebită precum: reforma agrară, precizările Constituției privind Biserica ortodoxă, Concordatul, Legea cultelor, unificarea bisericească, Legea învățământului, etc.

În plan local, Episcopul Roman Ciorogariu a abordat cu consecvență problemele specifice Eparhiei pe care a condus-o, dar și cele ce priveau ridicarea culturală și materială a locuitorilor Bihorului. Parte din concepțiile sale referitoare la evoluția țării și-au găsit concretizarea în realizări de excepție precum: Academia de teologie, Școala de cântăreți bisericești, tipografia diecezană, Mănăstirea Izbug, etc.

³⁵ *Legea românească*, nr. 24, p. 13 – 14.

³⁶ *Ibidem*, nr. 1, 1926, p. 6.

³⁷ *Roman Ciorogariu (1852 – 1936). Studii și documente*, ... p. 124.

CTITORI AI ROMÂNIEI MARI: ROMAN CIOROGARIU (1852-1936). ADNOTĂRI BIOGRAFICE

Comemorăm anul acesta 70 de ani de la trecerea în neființă a primului episcop al reînviatai Episcopii Ortodoxe Române de Oradea din cadrele României Mari, Roman Ciorogariu.

Lucrurile esențiale au fost scrise deja vis-à-vis de această personalitate remarcabilă a mișcării de emancipare națională a românilor arădeni și, deopotrivă, bihoreni.

Arhiva personală Roman Ciorogariu, grupată în 22 de dosare, se află în păstrare la Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale. În mare parte ea a fost pusă deja în valoare, respectiv în circuitul științific, prin două culegeri documentare de mare amploare: prima publicată în 1978 de către un colectiv de cercetători și arhiviști de la Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale¹, a doua în 1981 prin grija și sub înaltul patronaj al Episcopiei Ortodoxe Române Oradea².

Nu intenționăm a relua chestiuni arhicunoscute, ci doar a semnala aspecte mai puțin sau deloc cunoscute publicului larg.

Cunoaștem ca strămoșii lui Ciorogariu erau iobagi moți din satul Ociu, situat în Munții Zarandului din fostul comitat Hunedoara, sat locuit în totalitate de români ortodocși.³ La sfârșitul secolului al XIX-lea, Ociu făcea parte din comitatul Arad, fiind cea mai sudică așezare a plasei și protopopiatului ortodox Hălmagiu⁴. După înfrângerea răscoalei lui Horea, austriecii au colonizat numeroase familii de moți la șes pentru a fi mai ușor de supravegheat. Așa a ajuns și familia episcopului în Câmpia Aradului la Pecica, importantă așezare cu statut de târg, azi oraș, pe Valea Mureșului, aflată în Evul Mediu sub stăpânirea Capitlului romano - catolic Cenad. A fost locuită în totalitate de români până la răscoala lui Pero Segedinaț (1735), după care apar și maghiarii identificați în conscripții ca „advenae”⁵.

¹ 1918. *Bihorul în epopeea Unirii. Documente*, Oradea, 1978, 475 p.

² Roman R. Ciorogariu (1852-1836). *Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei, Oradea, 1981, 471 p. (în continuare: *Studii și documente*).

³ *Recensământul din 1957 Transilvania*, Editura Staff, București, 1997, p.320.

⁴ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája*, Arad, 1895, p.750; Dr. Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Diecezana, Arad, 1940, (harta administrativă-1940).

⁵ Dr. Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, p.208.

Menționăm faptul că bunica dinspre tată se trăgea din familia lui Moise Nicoară (1785-1862) din Giula, cel care avea să se ocupe la Viena de educația viitorului împărat Ferdinand al V-lea și de numele căruia se leagă înființarea Preparandiei din Arad (1812), ca și înlocuirea episcopilor sârbi de Arad cu episcopi români începând cu anul 1829.⁶

Viitorul episcop vede lumina zilei la 6 decembrie 1852, din părinții Dimitrie și Maria Ciorogari (scriere chirilică n.a.), nașterea fiind înregistrată în ziua de 8 decembrie în registrul de născuți din Pecica, de religie ortodoxă română, pagina 221, poziția nr. 344⁷. Romulus – Nicolae era al patrulea și ultimul copil al familiei, după Cristina (1844-1916) – căsătorită cu preotul Ioan Codreanu din Siclău (jud. Arad), Ștefan (1849 – 1905) – notar în Cinteii (jud. Arad) și Emilia (1850 – 1920) – căsătorită Bodrojan, învățătoare în Șiria și Pecica⁸. Familia era apreciată în comună, tatăl fiind primar în 1852, dar cu timpul, din cauza deselor calamități, culminând cu foametea din 1863, averea părintească s-a „măcinat” și „așa vine că n-am moștenit avere materială de la părinții noștri”⁹.

A urmat cursurile primare la Pecica, apoi cele secundare la Arad, iar cele liceale la Arad, Pojon și Hodmezövásárhely¹⁰. Mai puțin este cunoscut faptul că a fost și student al Academiei de Drept din Oradea timp de un an de zile, în anul universitar 1873 - 1874¹¹, după care a renunțat. Se înscrie la institutul Teologic Ortodox din Arad care, pentru rezultatele deosebite obținute la învățătură, îl trimite cu o bursă consistorială la Universitatea din Leipzig în 1877, mai apoi la Bonn în 1879, unde va fi coleg cu viitorul împărat Wilhelm al II-lea (1888-1918)¹². În toamna anului 1879 va intra în serviciul Consistoriului Ortodox Arad ca și concelist și arhivar, iar la 1 decembrie 1880 va fi numit profesor la Institutul Teologic Pedagogic din Arad¹³. În ziua de 10 martie intră în tagma monahală, fiind tuns monah în Mănăstirea Hodoș-Bodrog din Eparhia Aradului cu numele de Roman. Din aprilie 1901 este hirotonit ca preot și numit director al Institutului Teologic Pedagogic Arad¹⁴. Se va remarca până în anul 1917, la Arad, ca unul dintre cei mai activi fruntași ai mișcării de emancipare națională zonală, coagulată în jurul ziarelor arădene „Tribuna” și „Românul”. De altfel, îi și plăcea să se numească „tribunist”¹⁵. În această perioadă va lega o strânsă amiciție cu Octavian

⁶ Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, Tomul III, Sibiu, 1904, p.401-402.

⁷ Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale, Colecția registrelor de stare civilă, nr. 21.

⁸ *Studii și documente*, p. 47 și 145-146.

⁹ *Idem*, p.146.

¹⁰ *Idem*, p. 37.

¹¹ Bozoky Alajos, *A nagváradi királyakadémia százados múltja 1788-tól 1888 ig*, Budapest, 1889, p.237.

¹² *Napló (Oradea) XXXXI*, nr. 17 din 22 ianuarie 1936.

¹³ *Studii și documente*, p. 37.

¹⁴ Aurel Pantelescu, *Trei documente inedite privitoare la primul episcop ortodox al Oradei, Roman Ciorogariu (1852-1836)*, în *“In honorem Viorel Faur”*, Editura Universității din Oradea, 2006, p.356.

¹⁵ *Studii și documente*, p. 8.

Goga, relație pe care o va cultiva cu efecte benefice și în perioada orădeană a vieții, cunoscute fiind eforturile și strădaniile poetului, ca ministru al cultelor și artelor, în direcția reînființării Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea.

Mai puțin se cunoaște faptul că Roman Ciorogariu a refuzat formula de jurământ vicarial din 11/24 septembrie 1917 cerută de episcopul ortodox Ioan Papp al Aradului, considerând-o umilitoare și juguitoare. Abia după ce au fost operate modificări substanțiale de text, a acceptat să depună jurământul în capela episcopală din Arad la 12 septembrie 1917¹⁶.

În ședința sinodală din 3 octombrie 1920, ținută în sala festivă a Primăriei orașului Oradea, arhimandritul Roman Ciorogariu va fi ales, cu 54 de voturi din 55, un vot pentru protoprezbiterul militar Ioan Papp din Pociovești, episcop al Eparhiei Orădene reînființate la 30 august 1920¹⁷. Din cuvântarea rostită cu acest prilej de către Roman Ciorogariu aflăm, printre altele, de un devastator incendiu ce a mistuit o mare parte a orașului în anul 1836, când au fost distruse numeroase și importate documente vechi din arhiva consistorială¹⁸. Se știe că episcopul unit Demetriu Radu a căzut victimă atentatului mișelesc comis în ziua de 8 decembrie 1920 în Senatul României. În acest atentat a fost grav rănit la brațul drept și proaspătul episcop și senator de drept Roman Ciorogariu, purtând tot restul vieții o proteză¹⁹. În consecință va fi silit, de-acum încolo, să scrie cu mâna stângă, iar în loc de semnătură olografă aplica, de cele mai multe ori, o parafă ce avea gravată propria-i semnătură²⁰.

În calitate de episcop s-a remarcat printr-o activitate extrem de laborioasă și tenace în direcția propășirii Episcopiei orădene și a parohiilor în plan material și spiritual. Obștea românească i-a fost recunoscătoare, iar edilii orașului au botezat, încă din 1921, fosta stradă a Poștei cu denumirea „Roman Ciorogariu”²¹, denumire purtată și în prezent.

N-a izbutit să ridice o catedrală episcopală în Oradea, slujbele fiind oficiate în biserica parohială numită și „Biserica cu lună”, ridicată prin contribuția bănească a enoriașilor români din Oradea la sfârșitul veacului al XVIII-lea. La aniversarea a 150 de ani de la întemeierea acestei biserici, în cuvântarea rostită la 11 noiembrie 1934, Roman Ciorogariu avea să decreteze: „*De n-ar fi fost această biserică în veacul sacrificiului pentru neam și lege, Oradea n-ar aparține azi României Mari*”²².

La Crăciunul anului 1935 încă a putut participa la serviciile divine ale praznicului, dar curând după Anul Nou 1936 a fost ținuit la pat de o răceală care

¹⁶ *Idem*, p. 144.

¹⁷ Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, dosar nr. 419, fila 23.

¹⁸ *Ibidem*, fila 40.

¹⁹ Nagyvaradi Napló, XXIII, nr. 259 din 10 decembrie 1920.

²⁰ A se vedea arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Oradea, anii 1921-1936.

²¹ *Idem*, dosar nr. 475, fila 14.

²² *Studii și documente*, p. 127.

se va dovedi a fi, din păcate, fatală. După circa două săptămâni de grea suferință s-a stins din viață la 21 ianuarie 1936, ora 0:30, la domiciliul din Strada „Roman Ciorogariu” nr.4. Pe durata bolii, însuși regele Carol al II-lea s-a interesat telefonic de starea lui de sănătate²³. Corpul neînsuflețit a fost depus într-un sicriu de bronz. La funeralii au participat mr. Sidorovici din partea Casei Regale, Avram Ibroane din partea Guvernului, autoritățile orașului și ale județului. Slujba religioasă a fost oficiată de mitropolitul Sibiului, Nicolae Bălan. Sicriul a fost depus în cripta Bisericii cu lună²⁴.

Fie-i memoria binecuvântată!

²³ “Napló”, XXXI, nr. 17 din 22 ianuarie 1936.

²⁴ “Napló”, XXXI, nr. 19 din 24 ianuarie 1936.

EPISCOPUL NICOLAE POPOVICIU, O VIAȚĂ JERTFITĂ PE ALTARUL BISERICII ȘI AL NEAMULUI

S-au scurs pe fâgașul vremii 70 de ani de la înscăunarea celui de-al doilea episcop al reînviătei Episcopii a Oradiei, dr. Nicolae Popoviciu, unul dintre ierarhii de frunte ai Bisericii noastre din perioada interbelică. De numele, activitatea și dăruirea sa jertfelnică se leagă pagini de mare însemnătate ale vieții bisericești și naționale ale românilor de la „*brazda de nord-vest a țării*”, cum spunea neuitatul său urmaș, episcopul Vasile Coman.

Ucenic al mitropolitului Nicolae Bălan, cel care l-a călăuzit să urmeze strălucite studii teologice, pregătindu-l ca succesor al său la catedra de dogmatică a Academiei Teologice *Andreiene* de la Sibiu, Nicolae Popoviciu este chemat la demnitatea slujirii episcopale la vârsta mesianică de 33 de ani, astfel că cel mai tânăr membru al Sfântului Sinod îi urma, în anul 1936, celui mai vârstnic ierarh, Roman Ciorogariu, Nestorul vrednicilor vlădici români din vremea Marii Uniri, de numele și osârdia căruia este legată reînființarea Episcopiei Oradiei.

Episcopul Roman Ciorogariu a fost un luptător național și cărmuitor de seamă în vâltoarea acelor vremuri și evenimente de răscruce și rolul său providențial ne îndreptățește cu prisosință să-l statornicim în memoria istoriei ca pe un Andrei Șaguna al Bihorului, căci spiritul său vizionar, înțelepciunea, tenacitatea și acțiunile sale energice converg pe deplin idealurilor și înfăptuirilor marelui mitropolit al românilor transilvăneni. Într-un cuvânt inspirat, Tudor Arghezi sintetiza astfel efigia venerabilului ctitor al Episcopiei Oradiei: *”Viteaz al sufletului și erou al patriei, octogenarul păstor duhovnicesc a fost o viață întreagă servitor al nației românești, pe care a identificat-o cu altarul și misiunea lui de apostol al Evangheliei s-a confundat cu misiunea națională.”*¹

Dovedind excepționale calități de conducător și chivernisitor, episcopul Roman Ciorogariu a statornicit spiritul șagunian asupra întregii structuri de

¹ Tudor Arghezi, *Scieri*, vol. 33, p. 241.

funcționare a eparhiei, la toate nivelurile, centru eparhial, protopopiate și parohii, cu corporațiile lor.

Atrăgându-și colaboratori valoroși, el a întemeiat câteva așezăminte bisericești fundamentale: Academia Teologică, pentru pregătirea la nivel superior a preoților, Internatul Academiei, Școala de cântăreți bisericești, Tipografia Diecezană, Mănăstirea Izbuca, reședința și capela episcopală, foaia bisericească a Episcopiei, *Legea Românească*, atelierul de lumânări bisericești, Asociația clerului *Andrei Șaguna*, Fondul de ajutorare a văduvelor și orfanilor de preoți, căminul preoțesc, muzeul bisericesc, biblioteca eparhială, calendarul-almanah bisericesc.

Această simplă enumerare ne arată totodată și ce eforturi considerabile s-au făcut atunci, și pe plan bisericesc, pentru consolidarea României Mari și afirmarea noastră ca români, în condițiile grele de după primul război mondial și ale crizelor economice din anii '30.

Spre sfârșitul vieții, la finele anului 1935, după ce își pierduse toiagul bătrâneților sale, pe vicarul Andrei Magieru, ales ca episcop al Aradului, vrednicul apostol al Bisericii românești și-a căutat, cu responsabilitatea și conștiința ce l-a caracterizat în întreaga sa viață și activitate, un urmaș pe măsură, capabil să ducă mai departe opera pornită cu atâta abnegație în ogorul Bisericii și al neamului.

Astfel, la 18 decembrie 1935, îi trimite o scrisoare mitropolitului Nicolae Bălan de la Sibiu, în care scrie: „*Mulțumesc pentru urările de bucurii, dar pentru mine nu mai există decât o singură bucurie: să-mi văd asigurată succesiunea onorabilă la scaunul episcopal din Oradea cu omul capabil să zidească Sionul românesc la granița de vest, pe temelie pusă de mine. Pe acest om vi l-am cerut în scrisoarea trimisă prin Andrei la București, anume pe profesorul de teologie dr. Nicolae Popoviciu din Sibiu, singurul care corespunde așteptărilor mele și ca și curățenie a vieții și ca pregătire teologică. Eu socotesc că ar fi păcat să fiu lăsat a mă prăbuși la sfârșitul vieții, când toată viața mi-am petrecut-o în jertfa de sine și de lege. Te rog a aduce jertfa de a te învoi să vină la Oradea și a-l convinge că aici este locul lui, lângă mine, cât trăiesc și apoi după ce nu voi mai fi. Datorz această îngrijire de eparhia mea, cu venerabil trecut și de înaltă nădejde pentru viitor. Dă-i binecuvântarea și trimite-l de sărbători la noi, ca să vadă cu ochii că aici este locul lui. În împrejurările de astăzi, numai părintele Nicolae Popoviciu poate să mă ajute și să-mi fie vrednic urmaș.*”²

Dar precum odinioară Moise, episcopul Ciorogariu n-a mai apucat să vadă cu ochii pământești împlinirea ultimei sale dorințe, căci s-a mutat la 26 ianuarie 1936 în Canaanul ceresc, de unde s-a bucurat sufletul său că la 28 aprilie Colegiul Electoral Bisericesc alegea ca episcop al Oradiei pe profesorul de teologie Nicolae Popoviciu, hirotonit arhieru la 1 iunie, în catedrala mitropolitană de la Sibiu și

² *** , vol. *Episcopul Nicolae Ivan, 1858-1936, ctitorul reînviatului Episcopii a Vadului, Feleacului și Clujului. Studii și documente*, Cluj Napoca, 1985, p. 253-257.

înscăunat la Oradea în istorica Biserică cu Lună de mitropolitul Nicolae Bălan, care îl descria astfel pe ucenicul său: „*Este o mare nădejde pentru Biserica noastră. Are un suflet ales, pregătire științifică ca puțini alții în Biserica noastră, iar în privința caracterului și a vieții sale morale este ireproșabil.*”³

Cine era însă cel investit atunci cu atâtea mari nădejdi?

Nicolae Popoviciu își trage obârșiile din ținutul Târnavelor, aflat în inima țării. S-a născut la 29 ianuarie 1903, într-un sat prosper de români și sași, Biertan, care în vechime, în sec. IV, ne-a mai dat un mărturisitor al credinței, pe Zenoviu, cel care prin cunoscutul *donariu* ne-a lăsat o mărturie certă asupra încreștinării populației daco-romane din Dacia. A primit la botez numele Sfântului Ierarh din Mira Lichiei, ca unul din însemnele podoabelor creștinești ce înveșmântau străvechile tradiții ale familiei sale, care număra câțiva preoți, așa cum atestă chiar numele sârbizat de „Popoviciu”, larg răspândit în toată Transilvania și atribuit preoților ortodocși români aflați sub jurisdicția canonică a Mitropoliei sârbe a Carlovițului.

Tatăl său, Ioan, se trăgea dintr-o familie fruntașă din Voila, ce se și numea Voileanu. Era un țăran mai ridicat, cu două clase de liceu, harnic și iubitor de biserică, unde a cântat la strană, din tinerețe și până a murit. După proclamarea României Mari, a fost întâiul primar român al Biertanului și în această calitate a luat parte la festivitățile de încoronare a regelui Ferdinand și a reginei Maria, la Alba Iulia. S-a săvârșit din viață la 9 aprilie 1959, la 88 de ani, cu doar un an și jumătate înaintea fiului mult iubit.

Mama se numea Ana, originară din satul Nemșa. În arborele genealogic al familiei sale, ce purta numele Racotă, era și marele cărturar Gheorghe Lazăr, alături de un șir de învățători și frunțași români. Era o femeie harnică și cu un suflet profund credincios, care a imprimat întregii familii un adânc spirit creștin și moral. În orice împrejurare a vieții, bună sau rea, obișnuia să spună: „*Așa a vrut Dumnezeu*” și tot cu aceste cuvinte a plâns și lângă sicriul fiului său, Nicolae episcopul. Și-a dorit ca înmormântarea ei să se facă sub lumina cântării *Hristos a înviat!* Și Dumnezeu a rânduit să fie înmormântată în a doua zi de Paști a anului 1966.

Murindu-i de timpuriu amândoi părinții, Ana Racotă și-a crescut cu trudă multă frații mai mici, iar după căsătorie a născut nouă copii, însă bolile care bântuiau atunci, tifosul, gripa spaniolă și tuberculoza i-au răpit cinci dintre ei. Când i-au murit succesiv două fete, următoarei născute i-a pus numele tot Maria, zicând: „*Eu nu vreau să lipsească numele Maicii Sfinte la noi în casă.*” Iar casa se afla chiar la poalele bisericii din sat, străjuind credința familiei.

Nicolae, cel care avea să devină cununa familiei, a fost al doilea născut, după Ioan, care a murit la 12 ani de tuberculoză. Tatăl s-a îngrijit în mod deosebit asupra școlirii lui, sesizându-i mintea scânteietoare și n-a precupețit nici un efort material pentru a-l întreține la școli cât mai bune.

Primele clase le-a făcut la școala săsească din Biertan, învățând să vorbească în mod curent limbile germană și maghiară. A urmat apoi liceul din orașelul

³ *Ibidem*, p. 254.

Dumbrăveni, Școala Normală din Sibiu și Liceul *Andrei Șaguna* din Brașov, unde l-a avut ca profesor și pe cunoscutul dascăl orădean Teodor Neș.

Deși avea frumoase perspective pentru continuarea studiilor în centre universitare de frunte, educația și spiritul moștenit din familie l-au determinat să se înscrie la binecunoscuta Academie Teologică *Andreiană* din Sibiu, alegând să slujească lui Dumnezeu și Bisericii românești. Vor fi biruit atunci și rugăciunile evlavioasei mame pentru fiul de-acum ales și călăuzit de Providența divină, căreia novicele teolog s-a încredințat întru totul cu cea mai largă inimă și credincioșie.

A fost un student eminent, publicând încă de pe atunci studii, conferințe și articole valoroase și având o activitate intensă în cadrul Societății studențești *Andrei Șaguna*, al cărei președinte a și fost în anul IV.

Remarcat de mitropolitul Nicolae Bălan, care l-a luat sub îndrumarea și oblăduirea sa, Nicolae Popoviciu își completează studiile teologice la vestita Academie Teologică de la Cernăuți, unde obține în anul 1931 titlul de licențiat, la profesorul Vasile Loichiță, cu teza „*Începuturile nestorianismului. Cu specială considerare asupra anatematismelor Sfântului Chiril*”, cu calificativ maxim.

Apreciindu-i valoarea intelectuală și morală, Nicolae Bălan, în buna tradiție șaguniană de a crește Bisericii oameni de nădejde, îl trimite, împreună cu Dumitru Stăniloae și Nicolae Neaga, la studii postuniversitare, timp de patru ani, în Grecia, unde audiază cursurile renumiților teologi Hristu Andrutsos și Panaiot Bratsiotis, iar apoi în Germania, la Facultățile de Teologie și Filosofie din München, Tübingen, Leipzig și Breslau.

Părintele Stăniloae spune, între altele, în amintirile despre această perioadă: „*Era un tânăr foarte serios, ducea o viață foarte cumpănită. Avea gânduri de călugărie încă de pe vremea când era la Atena. Niciodată nu-și făcea planuri de căsătorie și avea dorințe foarte serioase despre slujirea noastră viitoare, pe care voia să o dedice cu totul Bisericii. Poate n-am cunoscut niciodată un om mai lipsit de viclesug și de interese personale, având preocupări dedicate exclusiv slujirii lui Hristos.*

Orice convorbire cu el îmi lăsa multă bucurie în suflet și totdeauna am simțit în el un adevărat prieten. Nu-l auzeam vorbind de rău pe alții și nici nu discuta de rău despre alții. El nu vorbea decât despre slujirea ce suntem datori s-o aducem lui Hristos. Deși era mereu serios, era totodată optimist și zâmbitor. Orice întâlnire cu el era o adevărată întărire sufletească. Nu se ținea mai presus decât alții nici după ce a ajuns episcop, era apropiat de toți. Spunea tuturor cuvinte de zidire, era prietenos cu oricine. Ca vlădică, a fost un adevărat urmaș al apostolilor, trăind pentru Hristos și pentru mântuirea oamenilor și simțind o mare răspundere pentru ei.

Am ținut o legătură frecventă, neîntreruptă cu el. Ținea foarte mult la mine, așa cum au ținut mitropolitul Nicolae Bălan și Nichifor Crainic. Cred că el a fost cel mai apropiat prieten al meu din lumea bisericească.”⁴

⁴ Mărturie inedită, consemnată în anul 1991.

La 1 septembrie 1929, mitropolitul Nicolae Bălan l-a hirotonit diacon necăsătorit în catedrala din Sibiu.

Cu o astfel de pregătire, și-a întocmit și și-a susținut, tot la Cernăuți, teza de doctorat, cu tema „*Epicleza euharistică*”, fiind considerată drept cea mai însemnată și documentată lucrare ortodoxă privitoare la fundamentarea dogmatică a celui mai sfânt și mai înălțător moment al Sfintei Liturghii.

Drept urmare, la 20 septembrie 1932, a fost numit profesor de dogmatică și apologetică la Academia Teologică din Sibiu, unde a mai predat Omiletica și Limba greacă.

În afara obligațiilor sale la catedră, tânărul și sârguinciosul profesor a fost mereu prezent cu articole și studii în paginile periodicelor Mitropoliei sibiene *Revista Teologică* și *Telegraful Român*, ca și în *Lumina Satelor*, *Oastea Domnului*, *Viața Ilustrată* și altele. A îndrumat, ca președinte de onoare, *Societatea de lectură a studenților*, fiind totodată unul din cei mai apreciați slujitori și predicatori ai catedralei mitropolitane din Sibiu. A fost foarte activ în cadrul *Astrei* sibiene și în mișcarea religioasă ortodoxă a *Oastei Domnului*.

Acesta a fost, așadar, prezentat cât se poate de succint, chipul doritului urmaș al episcopului Roman Ciorogariu. Și nu numai venerabilul ctitor al Episcopiei Oradiei l-a cunoscut și l-a prețuit. El era deja știut de orădeni, întrucât la Duminica Ortodoxiei, în anul 1935, ținuse aici o entuziastă conferință apologetică despre dreapta și mântuitoarea credință, stârnind admirația tuturor. Pe lângă aceasta, publicațiile sibiene cu scrierile profesorului Nicolae Popoviciu circulau și aveau bună căutare la preoțimea și credincioșii din Bihor, după cum studenții teologi bihoreni îl apreciau și îl iubeau mult pe dascălul lor de la Sibiu.

Așa încât, la 28 iunie 1936, oficialitățile și notabilitățile vremii, în mijlocul unei mulțimi entuziaste, l-au întâmpinat pe noul lor cârmuitor sufletesc în gara din Oradea și într-o caleașcă împodobită cu flori, cu patru cai, l-au condus la catedrala istorică Biserica cu Lună, unde mitropolitul Nicolae Bălan l-a așezat în scaunul vlădicesc și i-a înmănat cârja arhipăstorească. Alături, într-o criptă a zidului bisericii, fusese așezat întru vrednică cinstire și neuitare ctitorul episcopal Roman Ciorogariu.

Atunci Nicolae Bălan a ținut o emoționantă cuvântare, adresându-se apoi noului ierarh: „*Prea Sfințite episcop Nicolae, vei avea să duci mai departe opera începută cu o rară experiență și vrednicie de primul ei episcop, după reînființarea eparhiei Oradiei. Viața întreagă a Prea Sfințitului Roman a fost un program, având ca puncte centrale în jurul cărora s-a desfășurat activitatea sa: întărirea ortodoxiei și înălțarea neamului românesc. Acest program, Prea Sfinția Ta îl primești azi ca pe un steag purtat cu glorie în luptele Bisericii și ale neamului, ca să-l duci cu ajutorul Domnului și turmei ce îți este încredințată din biruință în biruință. Vei lărgi și adânci acest program cu înțelepciune, în conformitate cu nevoile actuale ale Bisericii și neamului. Cu stăruință și cu devotament îl vei coborî zi cu zi în realitățile vieții. Te așteaptă cu iubire un popor blând și bun, care în focul unor aprige lupte seculare și-a dovedit neînduplecata sa alipire*

către Biserica strămoșească. Cu râvnă sfântă să-i împărtășești luminile ortodoxiei și binefacerile culturii naționale, ca prin conștiința sa, și când ar trebui, prin brațele sale, să fie străjerul neadormit aici la granița apuseană a țării.”⁵

În cuvântul său emblematic de început de drum, episcopul Nicolae Popoviciu a spus între altele: „Clipa de față este una din cele mai sărbătorești din viața mea. Ea desparte viața mea în două: viața de pregătire pentru slujirea Domnului, de viața care va trebui să fie închinată de acum acestei slujiri, când mă găesc la începutul unui drum pe care-l văd presărat nu cu flori și trandafiri ci cu cruci. (...) Eu am venit aici ca să fiu păstorul cel bun, care sufletul său îl pune pentru oi, care se jertfește pentru păstoriții săi. (...) A te jertfi înseamnă a renunța la tine însuși ca să-i poți cuprinde pe toți deopotrivă; însemnează a purta în piept o inimă atât de simțitoare încât în ea să se concentreze ca într-un focar toate durerile fiilor duhovnicești, însemnează a fericii pe aproapele prin fapte. (...) În eparhia ce mi s-a încredințat spre păstorie sunt atâtea de făcut încât chiar dacă mi-aș jertfi toate puterile sufletești și trupești, tot n-aș putea face atâtea câte trebuiesc făcute. Iar gândul meu este – o spun răspicat aici în fața sfântului altar – gândul de jertfă.

În preajma plecării mele din Sibiu, un distins duhovnic din clerul militar mi-a adresat, cu ocazia sfințirii troiței de la Școala de ofițeri de infanterie, următoarele cuvinte: «Prea Sfințite! Plecați la Oradea de aici de unde v-ați făcut școala la trei cruci: crucea de la Șelimbăr, crucea de la Rășinari și crucea pe care astăzi ați sfințit-o.» Vrednicul duhovnic mi-a vorbit de cruci, iar eu am pornit spre Oradea cu viziunea crucii în suflet. Crucea de la Șelimbăr și cea de la Școala de ofițeri m-au învățat cum să slujesc la altarul neamului meu, iar crucea de la Rășinari m-a învățat cum să slujesc la altarul lui Hristos și al Bisericii Lui.

Întrebarea pe care mi-o pun este: Voi putea? Și în ce măsură o să-mi împlinesc aceste gânduri ale mele? Programul meu de lucru și de realizări va fi atât de mare cât de mare este iubirea pe care o port în suflet pentru eparhia ce mi s-a încredințat spre păstorie. (...)

Sentimentul acestei răspunderi crește la gândul că cel care a împlinit până acum această sublimă misiune în eparhia Oradiei a fost strălucitul ctitor și marele ierarh de pioasă aducere aminte Roman Ciorogariu, prin a cărui păstorie plină de înțelepciune și iubire scaunul vlădicesc a fost încărcat cu multă glorie morală. (...)

Nu voi uita nici o clipă apărarea drepturilor imprescriptibile ale neamului asupra teritoriilor cuprinse în fruntariile țării, fruntarii croite cu jertfa vieții celor opt sute de mii de eroi care se odihnesc în acest pământ.

O nădejde îmi arde în suflet. Vin la granița de vest a țării pentru ca să zidesc solid și indestructibil frontul sufletesc al neamului, alături de acela al

⁵ Legea Românească, nr. 13 din 1 iulie 1936, p.3.

armelor, pentru ca ambele, când ceasul cel mare al istoriei va bate din nou, să poată face zid nebiruit și așa să se repete cuvântul: Pe aici nu se trece!”⁶

Cu acest crez înălțător și jertfelnic, cu adevărat profetic, pe care a căutat să-l împlinească în chipul cel mai deplin, și-a deschis episcopul Nicolae Popoviciu fâgașul unei *slujiri integrale*, implicându-se dinamic, adesea chiar vulcanic, în vârtoarea atâtor momente și evenimente legate de cârmuirea vieții bisericești, sociale și morale din vremea sa. Pe acest drum a avut cu adevărat de purtat și trei grele cruci: crucea expulzării din Oradea, în anul 1940, de către horthyști, crucea dictaturii comuniste, cu scoaterea din scaun și în cele din urmă calvarul surghiunului de la Mănăstirea Cheia.

Dintru început și-a îndreptat atenția spre problemele cu care se confrunta atunci Biserica, căutând mereu soluții și rezolvări sănătoase și durabile. Era prezent cu însuflețire la slujbele oficiate în catedrală, dar mai ales în misiuni, la sfințiri de biserici și cu diferite ocazii, unde prezența, prestanța și slujirea sa lăsau roade adânci. Harul său de strălucit orator cucerea mulțimile și întărea coeziunea românilor întru înfăptuirea dezideratelor majore, spirituale sau administrative, pe care le prefigura cu mare atenție și realism, după cumpăniri și consultări îndelungate. Avea un dar uimitor să se apropie de oameni și să antreneze pe cât mai mulți spre ducerea la împlinire, până în cele mai mici amănunte, a planurilor judicioase și meticolos întocmite, multe de mare anvergură și însemnătate.

A fost un bun organizator și supraveghetor al desfășurării curente a vieții și activității bisericești a preoțimii. Urmărea atent felul în care își făceau datoria preoții, cerea rapoarte regulate despre predici și cateheze, catehizarea în școli, activitățile misionare, sociale și caritative, lupta antisectară, lucrarea corporațiilor parohiale, îngrijirea bisericilor și cimitirelor. Voia să știe permanent situația din parohii și prin vizite și misiuni lua pulsul stărilor reale, cu realizări și minusuri, cu probleme, scăderi și remedii oportune. Toate în spiritul unei exigențe pozitive și creatoare, în vederea efectelor benefice și de îndreptare a lucrurilor spre fâgașul firesc. Zicea adesea: „*Adevărul spus la vreme ne va scuti de surprize ulterioare.*”

Fiecare protopopiat era îndatorat să organizeze periodic, mai ales în Postul Mare, cercuri preoțești, cu slujiri prin rotație, pe zone, cu predici și acțiuni bisericești menite să întărească viața religios-morală a credincioșilor. Se organizau frecvent la sate conferințe privind ridicarea nivelului sanitar sau de interes agronomic.

O atenție specială a acordat episcopul Nicolae Popoviciu predării religiei în școli și îndrumării religioase, morale și patriotice a tinerilor. Participa personal la examenele de sfârșit de an și acorda premii în cărți celor merituoși. A inițiat frecvent campanii de mare anvergură, care au dus la cununia bisericească a zeci de mii de perechi de concubini, la combaterea unor vicii, a fenomenului sectar sau a indiferentismului religios.

⁶ Nicolae Popoviciu, *Lespezi de altar*, Beiuș, 1942, p.18.

S-a instituit un fond eparhial pentru ajutorarea celor loviți de calamități sau nenorociri. A sprijinit, ca și la Sibiu, mișcarea *Oastea Domnului* și a participat activ la congresele acestei asociații bisericești, întemeiate de preotul Iosif Trifa.

Ca fost profesor universitar de teologie, a acordat o atenție specială Academiei Teologice din Oradea, sprijinindu-i pe profesori în activitatea lor didactică și publicistică. A întocmit un nou regulament al Academiei, interesându-se îndeaproape de buna ei funcționare. A susținut și a îndrumat mulți tineri teologi valoroși, în buna tradiție a înaintașilor, pentru a forma pe seama Bisericii cadre de nădejde.

De mare faimă se bucurau conferințele episcopului Nicolae Popoviciu, ținute mai ales în Oradea. Amintim titlul grăitor al uneia dintre ele: *"Ne trebuie caractere!"*

Forța ardentă a acțiunilor episcopului Nicolae s-a vădit și pe tărâm administrativ-gospodăresc. Mergând pe urmele lui Andrei Șaguna, Nicolae Bălan și Roman Ciorogariu, și el s-a dovedit a avea vocația de mare ctitor și foarte bun gospodar, sau cum am spune în limbajul nostru de azi, un manager de excepție. Și-a dat seama că fără edificii corespunzătoare și fără mijloace materiale Episcopia nu poate propăși.

Abia la trei luni de la instalare, ierarhul pornește la ridicarea întâiului edificiu, din șiragul celor multe și anume Internatul de fete din Beiuș, o clădire impozantă și foarte necesară, terminată în mai puțin de doi ani, deși la pornirea lucrărilor Episcopia avea bani doar pentru cumpărarea terenului respectiv. Azi clădirea adăpostește o școală generală ce poartă numele ctitorului.

Cel mai înalt ideal ctitoricesc a fost însă ridicarea unei noi catedrale episcopale, vis prefigurat chiar de episcopul Roman Ciorogariu, căci era nevoie de o biserică românească reprezentativă aici la graniță, care să pecetluiască și să întărească și ea Marea Unire.

Idealul nu era nicidecum singular. În toate orașele mari de pe granița de nord-vest, în Sighet, Baia Mare, Satu Mare, Arad și Timișoara, s-au aprins aceleași dorințe, încât frontul devenise comun. Statul român a luat și a înfăptuit inițiativa înființării unui șir întreg de sate-colonii românești pe toată întinderea graniței vestice, precum și zidirea de cazemate militare pentru apărarea frontierei cucerite cu prețul celor 800.000 de soldați români morți și răniți din primul război mondial.

Nicolae Popoviciu a preluat o dată cu cârja episcopală și sarcina de a edifica noua catedrală, asumându-și-o în cuvântarea ținută la prima Adunare Eparhială pe care a prezidat-o la 30 mai 1937 ca unul din marile puncte ale programului său de pastorație: *„Zidirea catedralei episcopale a format în anul acesta și va forma și-n cei viitori grija noastră de căpetenie. S-au scurs 153 de ani de când credincioșii Bisericii noastre din loc și-au mulțumit trebuințele lor sufletești la altarul celor două biserici venerabile din Velența și Oradea, biserici devenite istorice pentru duhul cel mare de jertfă și de neclătinată credință care stau la temelie lor și pentru mângâierile neprețuite pe care le-au revărsat multe*

decenii de-a rândul în sufletele necăjite ale românilor asupriți. Zilele fericite ale libertății noastre naționale au adus cu ele profunde transformări de natură demografică și națională în structura populației din orașul Oradea, încât ridicarea unui nou Sion ortodox este o poruncă mare și necruțătoare a clipelor de față. Nu numai sub raportul trebuințelor strict bisericesti și de cult ci și sub acela al demnității și al prestigiului nostru românesc aici la granița de vest a țării trebuie privită cheștiunea catedralei.”⁷

Pentru realizarea fierbinte dorințe, s-a pornit cu entuziasm la strângerea de fonduri și chiar episcopul Nicolae a donat personal un sfert de milion, deși veniturile sale erau modeste.

Stabilindu-se ca locul viitoarei catedrale să fie Parcul Traian, s-a cumpărat clădirea fostei firme *Marmorosch Blank*, din proxima apropiere, a cărei demolare, împreună cu edificiul adiacent, *Casa Națională*, ce fusese donat Episcopiei din partea Primăriei orădene, urma să creeze o perspectivă adecvată impunătoarei biserici. Apoi, rând pe rând, alte fonduri, proprietăți și facilități financiare ale Episcopiei au fost puse în slujba înaltului scop, investindu-se banii adunați în imobile și terenuri, ca să aducă un bun câștig.

Dar când limanul era aproape atins, proiectul făcut și trebuia doar un pas până la începerea construcției a venit pârjolul războiului. Stăpânirea horthystă instaurată în septembrie 1940 a spulberat pur și simplu toate planurile și jertfele pentru mult dorita Catedrală cu Soare. Toate investițiile destinate construcției au fost expropriate, iar Episcopia, chiar expulzată la Beiuș, a fost târâtă în tot felul de procese nedrepte și obligată să plătească mari despăgubiri statului maghiar.

De altfel, întreaga activitate administrativă și gospodărească a episcopului Nicolae Popoviciu a fost cât se poate de prodigioasă. Pentru a avea surse sigure de venituri pentru Episcopie a cumpărat mai multe imobile și terenuri la Oradea și Beiuș, în apropiere de Salonta și la Pietroasa, unde voia să ridice o casă de odihnă pentru preoți. A înnoit și a dotat cu mobilier reședința episcopală, ce fusese achiziționată cu ajutorul ministrului Octavian Goga, vechiul prieten și împreună-luptător pe frontul național cu Roman Ciorogariu. De asemenea, a refăcut și a dotat Internatul de băieți din Beiuș, fondat la 1889.

A purtat o grijă deosebită tipografiei diecezane, ca unul care știa prea bine puterea binefăcătoare a cuvântului tipărit și răspândit tuturor. A sprijinit foaia Episcopiei *Legea Românească*, precum și multe tipărituri ziditoare de suflete.

În timpul păstoririi sale s-au ridicat și s-au înnoit în tot cuprinsul eparhiei multe biserici și case parohiale, sub impulsul, îndrumările și încurajările episcopului-ctitor. O vocație ce a rodit și în Episcopia Timișoarei, în acel an (martie 1940 – martie 1941) când Nicolae Popoviciu a fost loctiitor de episcop, timp în care s-au cumpărat o seamă de clădiri importante, între care și reședința episcopală de pe strada Constantin Diaconovici Loga și s-au continuat lucrările de zidire a impozantei catedrale din capitala Banatului.

⁷ Ibidem, p.24.

La îndemnul și stăruința lui, dr. Alexandru Hașaș a înălțat o frumoasă biserică în cimitirul orădean, iar alte sfinte lăcașuri au odrăslit unul după altul în urbea de frunte a Bihorului, sub oblăduirea sa purtătoare de grijă.

Activitatea atât de efervescentă și pe multiple planuri a tânărului și energicului episcop a fost întreruptă brutal de Dictatul de la Viena, care a avut consecințe cât se poate de dramatice, a fost Golgota românilor transilvăneni. Hotărât să rămână la datorie între ai săi, în teritoriul cedat, ca și episcopul Nicolae Colan al Clujului, Nicolae Popoviciu a fost arestat la 4 octombrie 1940 de autoritățile horthyste și expulzat peste graniță, împreună cu un grup de 283 de intelectuali și fruntași români, în șapte vagoane de marfă. Când a urcat în tren, ofițerul honved i-a zis în bațjocură: *Domnul episcop urcă în vagonul de dormit!*

În aceste grele condiții, reședința episcopală a fost mutată la Beiuș, iar Academia Teologică la Caransebeș și Timișoara. Și aici la Beiuș activitatea episcopului Nicolae a fost la fel de intensă: vizite canonice, sfințiri, predici încurajatoare. A trecut Școala normală din Beiuș sub oblăduirea Episcopiei, ca școală confesională, iar în 1943 a început ridicarea unui orfelinat pentru copiii orfani de război, care azi este spitalul din Beiuș și îi poartă numele.

În septembrie 1941, Nicolae Popoviciu a participat împreună cu ceilalți ierarhi din Ardeal și Banat la cunoscuta misiune bisericească din Basarabia și Transnistria, timp de cinci săptămâni, cu slujbe și acțiuni caritative pentru românii eliberați de sub ocupația sovietică. În 1942, a organizat el însuși o nouă misiune în Transnistria și Ucraina, iar în primăvara anului 1945 o a treia misiune, pe front, în Cehoslovacia, pentru întărirea și încurajarea soldaților români.

După război, și-a restabilit reședința la Oradea, făcând mari eforturi pentru vindecarea rănilor și dezastrelor provocate de marea conflagrație. Dar în scurt timp a urmat *războiul cel dintre noi*. Noul regim comunist impus de Uniunea Sovietică a instaurat un regim represiv stalinist, cu o ideologie materialistă, iar Biserica a fost supusă unei crunte prigoane, sub un statut de toleranță condiționată și strictă îngrădire.

Apreciat ca virtual succesori al mitropolitului Nicolae Bălan și chiar al patriarhului Nicodim, octogenar, episcopul Nicolae Popoviciu, asumându-și toate riscurile, a condamnat cu mult curaj regimul comunist și a luat o atitudine fățișă și intransigentă față de acțiunile oficiale împotriva vieții religioase. Deși mulți episcopi opozanți au fost scoși forțat din scaun, prestigiul de care se bucura a oprit o vreme autoritățile să ia măsuri concrete asupra persoanei sale.

Ba mai mult, încercându-se să-l abată de la linia sa, i s-a oferit un rol însemnat în cadrul vizitelor și dialogurilor la nivel înalt ale Bisericii noastre cu Biserica Ortodoxă Rusă, iar în anul 1947 a fost ales președinte al *Astrei*, conducând ultima ei adunare generală înainte de desființare, în prezența primului ministru Petru Groza.

Nicolae Popoviciu și-a păstrat însă crezul și convingerile sale și a luat poziții ferme, în predici, cuvântări și diverse acțiuni curajoase împotriva propagandei intense a puterii, ce căuta să îngrădească și chiar să suprima

manifestările religioase. Prin proteste oficiale, prin memorii și cuvântări fulminante a înfierat desființarea educației religioase în școli și amestecul brutal al statului în activitatea și viața Bisericii. La 17 aprilie 1948, când au fost convocați la Sibiu de către ministrul cultelor, Stanciu Stoian, toți ierarhii, consilierii și protopopii din Mitropolia Ardealului, cu scopul de a li se prelucra noua linie pe care trebuia să se încadreze lucrarea Bisericii ortodoxe și misiunea slujitorilor ei, în lumina prevederilor noii Constituții a Republicii Populare Române, episcopul Nicolae a cerut vehement să se șteargă din Constituție scoaterea religiei ca materie de învățământ, incriminând această samavolnicie ca un pericol de grad național. „*Este vital pentru viitorul națiunii ca religia să-și mențină plenitudinea drepturilor sale*”, a concluzionat încrâncenat și plin de indignare ierarhul, cerând totodată în termenii cei mai hotărâți și modificarea art. 28, care scotea școlile confesionale de sub oblăduirea Bisericii. „*Noi nu concepem o școală românească fără catehizație!*.” Conținutul și tonul demersului său era incendiar și profetic, un protest pe față și cât se poate de vehement, care a și fost înregistrat ca atare, devenind unul din capetele de acuzare pentru care va fi scos din scaunul vlădicesc.

În predica de Anul Nou 1950, a luat atitudine tranșantă față de ideologia comunistă, arătând că ea a adus în acea vreme peste tot în lume, acolo unde a pătruns, urmări dezastruoase asupra umanității și Bisericii lui Hristos. I-a îmbărbătat pe cei trecuți prin grele nedreptăți, silnicii și suferințe și i-a îndemnat fierbinte pe toți să se opună comunismului pe orice cale, să intensifice în familii educația religioasă a copiilor și tinerilor, să stăruiască în rugăciune, ca să poată rezista și birui în acele grele vremuri. Era atunci acea convingere generală că aliații noștri, Franța și Anglia, sprijiniți de americani, vor interveni și vor alunga cu forța armelor pe ocupanții sovietici, anihilând astfel funesta propagare a comunismului în țările europene și restabilind democrația care în perioada interbelică a adus cunoscuta înflorire pe toate planurile vieții sociale, materiale și culturale.

În acest timp, exilul românesc anticomunist, organizat la Paris, l-a chemat insistent pe Nicolae Popoviciu să părăsească țara și să li se alătore, transmitându-i hotărârea lor unanimă de a-l susține ca fiind persoana cea mai îndreptățită să urce pe scaunul patriarhal al Bisericii dezrobite de sub dictatura bolșevică. Dar cel care a fost exponentul de vârf al rezistenței bisericești anticomuniste a refuzat categoric, răspunzând că locul misiunii și luptei sale este aici, în mijlocul credincioșilor și preoților săi și nu-și va părăsi eparhia. Iar în ceea ce privește propunerea de a ajunge patriarh, a zis că aceasta nu depinde de ei. Dacă Dumnezeu va vrea ca el să fie patriarh, aceasta se va întâmpla cu sau fără voia anglo-americanilor. Mijlocitorul acestor mesaje cu emigrația a fost părintele diacon dr. Teodor Savu, profesor la Academia Teologică și care a făcut ani grei de pușcărie când s-a descoperit diversiunea de către autorități.

Deși era pe deplin conștient de primejdiile și de riscurile la care se expune prin atitudinile sale, episcopul Nicolae Popoviciu avea acea tărie de caracter prin care a pus Biserica, principiile lui și datoria de adevărat arhipăstor mai presus de

orice și chiar mai presus de sine. Era cu totul pătruns de convingerea că ceea ce nu e de la Dumnezeu și e potrivit voii Lui nu poate dăinui decât o vreme, că oricât ar fi de nedrept tăvălugul ateu el nu putea fi decât trecător și dacă neamul românesc rămâne în credința și viețuirea creștinească, sub acoperământul Bisericii lui Hristos, nici porțile iadului comunist și nici emisarii săi cu steaua unui funest răsărit nu-l vor putea birui.

Acestea au fost tablele Legii pe care Prea Sfințitul Nicolae Popoviciu le-a dăltuit în inima și lucrarea sa de credincios apostol al neamului și de la care nu s-a abătut *nici o iotă și nici o cirtă*, asumându-și destinul luptei și sacrificiului său până la moarte.

O vreme, regimul n-a luat măsuri dure de constrângere asupra episcopului Nicolae, datorită prestigiului imens de care se bucura, dar când s-a ajuns la prea plinul dosarului său, puterea de la București a făcut mari presiuni asupra patriarhului Justinian să fie „pensionat”, o formulă prin care statul să nu se expună direct, arestându-l și întemnițându-l.

Biserica a căutat să-l apere, atât cât a fost cu putință, pe cel care era socotit atunci unul din cei mai de seamă ierarhi ai săi. Patriarhul și mitropolitul Nicolae Bălan au făcut mai multe intervenții la Petru Groza și Gheorghiu-Dej să fie doar transferat în altă eparhie, iar pe de altă parte au încercat să-l convingă pe Nicolae Popoviciu să mai cedeze, cât de cât, pe plan formal, din fronda sa atât de fățișă, care punea în pericol însăși Biserica. Răspunsul său a fost iarăși intransigent, exprimându-și convingerea că dacă toți ierarhii și-ar depune cârjele în semn de protest statul n-ar îndrăzni să le facă nimic.

În aceste condiții, Sfântul Sinod a primit din partea conducerii comuniste acest ultimatum categoric și brutal: „*Capul lui Nicolae Popoviciu sau ruperea relațiilor Statului cu Biserica!*” Era momentul de vârf al luptei disproporționate și nelocale dintre puterea politică impusă și supravegheată de Moscova și Biserica ce nu se putea apăra decât cu principiile și adevărurile sale. Autoritățile erau ferme ca în caz de nesupunere sinodală *in corpore* să i se aplice în forță Bisericii Ortodoxe Române acel regim de exterminare ce a fost pus în practică în Rusia și Albania, sau la noi Bisericii greco-catolice, în 1948. Ajunsă la punctul extrem, situația era fără ieșire. Era în joc soarta Bisericii și sacrificiul nu putea fi evitat.

Drept urmare, la 5 octombrie 1950, episcopul Nicolae Popoviciu a fost pensionat din oficiu, „de boală”, deși avea doar 47 de ani și i s-a fixat „retragerea” la Mănăstirea Cheia, în Prahova, ceea ce echivala, practic, cu domiciliul forțat.

Aceeași soartă au împărtășit-o, în acea perioadă, toți ierarhii care au încercat, într-un fel sau altul, să stea în calea valului, chiar dacă nu toți s-au ridicat la nivelul curajului său.

Însă aceste măsuri draconice, alăturate terorii acelor ani, au umbrat mult prestigiul pe care și-l dorea regimul comunist în ochii poporului. Ca să mai dregă imaginea și să nu facă din liderul bisericesc al rezistenței anticomuniste un erou, în anul 1955, când a trecut la cele veșnice mitropolitul Nicolae Bălan, însuși Petru Groza i-a făcut o vizită episcopului Nicolae Popoviciu la Mănăstirea Cheia,

propunându-i reabilitarea și numirea în scaunul episcopal de la Cluj, după alegerea lui Nicolae Colan ca mitropolit la Sibiu, în schimbul retractării atitudinii sale dizidente. Demnitatea răspunsului celui surghiunit îi vădește încă o dată demnitatea caracterului său de neclintit: „*Eu nu știu să fac metanie mare la răsărit!*” La care, înfuriat, Groza i-a replicat: „*Atunci o să-ți găsească scaun Teoharie Georgescu!*” Acela era temutul ministru de interne din guvernul comunist.

Sub supravegherea strictă a securității, exilul lui Nicolae Popoviciu la Cheia a durat zece ani, cu multe privațiuni și umilințe, pe care cel condamnat să nu mai poată face nimic pentru slujirea căreia s-a consacrat cu întreaga ființă i-a petrecut în însingurare și mare tensiune interioară, un zbucium ce nu i-a îngăduit nici măcar terminarea unor lucrări teologice de mare însemnătate de care s-a preocupat.

Atras de glasul pământului natal, episcopul Nicolae Popoviciu s-a mutat la Domnul la 20 octombrie 1960, în casa părintească din Biertan, fiind prohodit cu multe restricții din partea autorităților în biserica satului, în care a fost botezat cu 57 de ani în urmă și la umbra căreia a fost înmormântat.

S-a încercat apoi, în următoarele decenii, să i se îngroape și să i se șteargă cu totul și meritele, vredniciile, faptele, urmele din arhive și din sufletele celor care l-au cunoscut și l-au prețuit. Familia sa, terorizată de temuta securitate, a fost nevoită să-i ardă scrisorile și fotografiile, ascunzându-i chipul și amintirile dragi în tainița cea mai adâncă a inimii. În acele vremuri, chiar și numai a pomeni în public sau oficial ori în scris numele și activitatea lui Nicolae Popoviciu reprezenta o primejdie cu grave urmări asupra persoanei și familiei celui în cauză.

După 32 de ani, în 1992, episcopul Oradiei, Vasile Coman, fostul său student la Sibiu și care a avut curajul să-l viziteze la Cheia, a inițiat și a făcut demersurile necesare, prin părintele diacon dr. Teodor Savu, pentru strămutarea osemintelor sale în cripta episcopală a Bisericii cu Lună, ceea ce s-a și săvârșit la puțină vreme după trecerea lui la cele veșnice, în ziua de 23 august 1992, cu slujba de pomenire săvârșită de Î.P.S. mitropolit Antonie Plămădeală și P.S. Ioan Mihălțan, arhiereu-vicar pe atunci, în prezența unui mare număr de preoți și credincioși bihoreni.

Cu acel prilej, mitropolitul Antonie al Ardealului îl caracteriza astfel:

„*Episcopul Nicolae Popoviciu este fața curată și adevărată a Bisericii noastre. Este o mărturie înaintea oamenilor și înaintea lui Dumnezeu, este o jertfă care fără îndoială a făcut posibilă rămânerea lângă credincioși a celorlalți ierarhi, pentru ca să-și îndeplinească în condiții de risc și de suferință datoria de a asigura continuitatea vieții creștine, pregătirea și hirotonirea de preoți, botezurile, cununiiile, Sfintele Taine, înmormântările, într-un ev întunecat în care ochii nu au fost lăsați să vadă și rațiunea n-a fost lăsată să judece drept și să spună adevărul.*”⁸

⁸ *Legea Românească*, nr. omagial, 1992, p.5.

Profesorul Liviu Stan, prieten al lui Nicolae Popoviciu, scria despre el cu admirație: „*Ierarh cu rară pregătire cărturărească și monahicească, înzestrat și cu o energie greu de egalat, o podoabă a Ortodoxiei noastre și un exemplar de elită al neamului românesc. Neobosit, modest, aspru cu sine și blând cu alții, a lucrat în tăcere, dar temeinic și cu rară râvnă de apostol.*”⁹

Î.P.S. Bartolomeu Anania, mitropolitul Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, apropiat al episcopului orădean în timpul păstoririi sale, ca și în momentele grele ale scoaterii lui silnice din scaun, îi sintetizează astfel chipul luminos:

„*Nicolae Popoviciu este unul din marii ierarhi ai Bisericii noastre, unul din caracterele neclintite și una din coloanele vertebrale care n-a cunoscut nici un fel de îndoire, atât în fața adversarilor neamului, în surghiunul pe care l-a suferit în 1940, o dată cu ocuparea Ardealului de Nord de către horthyști, cât și prin atitudinea sa fermă, neabătută, lipsită de orice fel de concesi sau compromisuri făcute regimului comunist.*

Episcopul Nicolae Popoviciu poate fi socotit un erou al neamului, aproape de martiraj, pentru că deși n-a fost efectiv în închisoare, aceasta nu înseamnă că reclusiunea lui de la Mănăstirea Cheia a fost mai prejos, într-o țară care, chiar dacă nu avea gratii de sârmă ghimpată, nu a fost mai puțin o închisoare, pe care a trăit-o, de altfel, întregul popor.

Episcopul Nicolae avea o înaltă pregătire teologică, era unul din cei mai învățați teologi, era doctor în teologie, cu un doctorat solid, autor nu numai de strălucite predici dar și de studii teologice de mare valoare. Făcea parte din echipa ardeleană de ierarhi condusă de mitropolitul Nicolae Bălan, la care noi, cei tineri, ne uitam ca la niște adevărați titani ai gândirii teologice și ai trăirii bisericesti. Cartea sa, Epicleza euharistică, teza lui de doctorat, este una din cărțile fundamentale ale teologiei românești, care tratează unul din cele mai gingașe capitole teologice, ce nu a fost abordat de oricine.

În virtutea acestor amintiri și a ceea ce am mai știut colateral despre el, consider că este ierarhul care binemerită venerația generațiilor prezente și viitoare ale Bisericii și neamului nostru.”¹⁰

Cuvine-se cu adevărat ca acest chip al episcopului Nicolae Popoviciu să ne fie astăzi și mâine și pururea tuturor urmașilor și părtașilor roadelor strădaniilor și jertfelor sale o ștachetă de referință, o călăuză statornică, un model viu și însuflețitor de trăire, acțiune și dăruire creștinească și românească.

⁹ *Telegraful Român*, nr. 23 din 7 iunie 1942, p.4.

¹⁰ Î.P.S. mitropolit Bartolomeu Anania, mărturie inedită înregistrată în 1997.

CONTRIBUȚIA EPISCOPULUI NICOLAE POPOVICIU LA REÎNFIINȚAREA EPISCOPIILOR ORTODOXE DE MARAMUREȘ ȘI TIMIȘOARA

Cel mai notabil eveniment bisericesc pentru vestul României Mari, după încheierea primului război mondial, a fost, fără îndoială, acela al **restaurării noii episcopii ortodoxe de Oradea**¹. Starea generală a parohiilor din eparhie și a școlilor trebuiau rânduite după noile cerințe și realități. Împărțindu-și munca, între lupta națională și pastorația pentru credincioși, Roman Ciorogariu a creat printre preoți și învățători, mulți foști elevi ai săi la Arad, o bună pildă pentru cointeresarea lor. La noua reședință episcopescă, din Oradea Mare, Roman Ciorogariu avea să muncească cu multă râvnă pentru a ridica clerul la înălțimea așteptărilor vremurilor și pentru a-și îndeplini misiunea, încredințată de regele Ferdinand, *de a păzii, prin credință, fruntariile de vest ale României Mari*. Pe lângă misiunea primă, de slujire și preamărire a lui Dumnezeu și de mângâiere a sufletelor frânte ale românilor, cea mai importantă sarcină a slujitorilor de altare ortodoxe, a fost aceea de reparare, întreținere și conservare a bisericilor de lemn și de zidire de noi biserici, în lungul frontierei și în adâncimea Eparhiei de Oradea Mare².

Îndrumarea clerului pentru luminarea poporului, tălmăcirea învățaturii creștine pe înțelesul acestora, asistența socială, prin crearea de aziluri pentru bătrâni, școli și internate pentru copiii românilor săraci, instruirea tinerilor premilitari, educația patriotică pentru cultivarea mândriei naționale, botezarea nou născuților, cununarea tinerilor, angajarea femeilor ortodoxe în acțiuni de binefacere, de milostivenie, cultivarea tradițiilor, au fost tot atâtea direcții în care biserica și slujitorii săi s-au implicat. Acțiunile publice ale bisericii ortodoxe române au avut darul de a contribui la fortificare spirituală și morală a poporului. Prin toate aceste acțiuni biserica neamului plămădea aluatul plin de virtuți ale

¹ *Monitorul oficial*, nr. 129/14. 09 1920. Vezi și Sextil Pușcariu, *Cuvântare la deschiderea Congresului Frăției Ortodoxe Române*, din 6-8 noiembrie 1937, de la Oradea, în *Legea românească*, 1937, nr. 22-23, p. 214. Adunarea generală eparhială din 1938 avea să recunoască rolul lui Octavian Goga, ministrul cultelor din 1920, care „din proprie inițiativă a prezentat Parlamentului proiectul de lege pentru reînființarea în Ardeal a vechii episcopii din Oradea și a cumpărat pe seama reînființatei episcopii palatul de reședință” (*Ibidem*), fapte pentru care el merită a fi socotit drept ctitor al Eparhiei. Ultimul Omagiu și recunoștința bihorenilor s-a așezat pe coroana purtată de episcopul Nicolae, al Oradiei în scaun, la moartea lui Goga, pe panglica căreia s-a scris: „*Episcopia ortodoxă română de Oradea binefăcătorului ei Octavian Goga*”

² Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Bihorului și Sălajului, *fond Colecția de publicații, Legea românească*, 1936, nr. 9, p. 99. Prin Decretul regal nr.3655/ 30 august 1920, Corpurile legiuitoare au aprobat Articol unic: “*Vechea episcopie ortodoxă română din Oradea Mare, cu ținutul Bihorului, se restatornicește în drepturile sale de odinioară*”.

feciorilor bihoreni, fortifica caractere, oțelea brațul minții ostașilor pentru acțiunile ce vor veni³.

În Pastorală din 1937 - episcopul Oradei Nicolae Popovici - vestea încă o mare bucurie pentru credincioșii din Bihor, prin mărturisirea gândului de a zidi, în Oradea, spre lauda și preamărirea lui Dumnezeu, o prea frumoasă și măreață biserică episcopască, o trainică și mândră catedrală a neamului românesc din Bihor⁴. P.S. Nicolae motiva trebuința de zidire a noii biserici nu numai pentru a avea loc îndestulător de rugăciune pe seama tuturor fiilor bisericii ci și pentru a mulțumi lui Dumnezeu după cuviință, în acele zile sfinte pentru neamul nostru - că a primit, în altarul Său cel mai presus de ceruri, și a răsplătit îmbelșugat suferințele de veacuri ale moșilor și strămoșilor noștri din Bihor, precum și jertfa vitejilor din războiul întregirii, ajutând dorobanților armate române să mute hotarele dintre frați din Carpați până în șesul Tisei, cuprinzând astfel și Bihorul luptător, dârș și românesc⁵. *“Voim să zidim și trebuie să zidim o biserică nouă, o catedrală minunată. Această catedrală va mai avea și misiunea mare de-a întări - sub domnia atât de rodnică și viguroasă a iubitului nostru Rege Carol II și a glorioșilor săi urmași din vremile viitoare - cu puterile dumnezeiești ce vor curge din ea, sufletul întregului neam românesc, dar îndeosebi al celui de la hotare, făcându-l tare și nebiruit în ceasul greu al încercărilor și vrăjmășiilor (sub. nn.- C.M.)”*⁶.

În 1937 s-a izbutit, cu ajutorul oamenilor iubitori de biserică, să se câștige *locul* pentru zidirea catedralei în nemijlocita apropiere a reședinței episcopale, chiar în mijlocul orașului, oraș care în trecut a avut porțile zăvorâte pentru tot ceea ce era românesc și ortodox. Atunci sosise vremea să se înceapă adunarea de mijloace materiale și financiare - care se ridicau la mai multe zeci de milioane - pentru zidirea frumoasei catedrale, pe care toți românii o așteptau și o doreau din tot sufletul lor. Și fiindcă o asemenea lucrare mare, închinată lui Dumnezeu și mântuirii sufletelor generației interbelice și ale urmașilor lor, trebuia să se ridice întâi din jertfa iubitoare și neprihănită a fiecărui român din Bihor, s-a făcut un călduros apel către toți fii dreptcredincioși ai bisericii din cuprinsul eparhiei de Oradea, rugându-i să dăruiască pentru acest scop fiecare cât poate și cât îi lasă inima, după cuvântul apostolului Pavel: *“Fiecare precum se îndură cu inima, nu dintru părere de rău, sau de silă, că pe dătătorul de bună voie îl iubește Dumnezeu”*⁷.

³ Arhivele Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei, Bihorului și Sălajului (în continuare: A.E.O.R.O.Bh-Sj), *fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, Documente*, Act nr. 962; 393; 257 și 473/ 1919, Colectare de albituri pentru răniții spitalului militar din Oradea, și Act nr. 3146 – Colecte pentru Basarabia.

⁴ Idem, *Pastorală Nr. 4216 Prez. 1937*, p. 2

⁵ *Ibidem*, p. 3

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*. Pentru strângerea darurilor s-au trimis fiecărui protopop - și preoților câte o listă de subscripție în care s-au înscris numele dăruitorilor și suma dăruită. Începutul dăruirilor pentru sfânta catedrală l-a făcut chiar episcopul Nicolae, iscăbind suma de un sfert de milion de lei. Toți

Primii îndatorați în conștiință erau protopopii și preoți pentru a-și da ei bine seama de însemnătatea și măreția sfintei catedrale pe care voiau să o zidească și apoi să dea credincioșilor deodată cu lămuririle și îndemnul stăruitor și convingător, de a da obolul lor la înfăptuirea acestei mari opere. Această realizare ar fi fost pentru fiecare o cinstită a numelui de român și de creștin ortodox. Nădejdea inițiatorului grandiosului proiect național, cel care fermecase cu *“verva sa oratorică, cu frumusețea cuvintelor și cu înțelepciunea vorbelor și a ideilor”*⁸, din păcate n-a fost împlinită atunci datorită împrejurărilor vitrege.

Atunci când vremurile tulburi au stricat ordinea, de după primul război din Europa, când, în 1938 - 1939, s-au prăbușit granițele vecinei noastre de la Nord, Cehoslovacia, Ierarhii bisericii ortodoxe române au luat înțeleapta hotărâre de reînființare a strămoșeștii **Episcopii a Maramureșului**⁹. De această lucrare se îngrijise însuși Patriarhul Miron Cristea, și succesorul său, care, prin adresa nr. 2483/ 18 noiembrie 1938, lua act de strădaniile P.S. Nicolae al Oradei de a ține aprinsă, la granița de vest a Țării „*făclia credinței strămoșești*”¹⁰. Ideea noii Episcopii a fost promovată, încă de la sfârșitul anului 1937 și începutul anului 1938, prin programele guvernelor care s-au succedat, prin deviza „*Dumnezeu, Rege și Națiune*”, ceea ce însemna, mai întâi de toate, renașterea spirituală, prin tainele și luminile bisericii creștine. Pânza spirituală a neamului românesc trebuia întărită prin așezăminte fundamentale, biserici și catedrale, puține și chiar lipsă, în aceste părți din marginea țării, ca o reacție firească de apărare a drepturilor și libertăților câștigate prin luptă.

Linia de fortificații de la granița de vest, denumită de presa vremii drept *Stăvilarul Regelui Carol II*, a fost fortificată în cel mai înalt grad și prin lucrarea bisericii de sporire a credinței în cauza românismului. Forturile acestui al doilea brâu fortificat, al sfintei cruci, - susținea președintele F.O.R., Sextil Pușcariu - *sunt episcopiile noastre*¹¹, create ca evenimente de importanță covârșitoare. În viața, național-bisericească, ele reprezentau adevărata regăsire a liniștii sufletești căci, românismul avea șansa să triumfe printre minoritari. Efortul conjugat al statului și al bisericii s-a împlinit, la frontiera de vest, și prin înființarea, la celălalt capăt al graniței de vest, a Episcopiei de Timișoara, ca un adevărat *bastion de apărare*.

dăruitorii urmau a fi pomeniți la sfintele liturghii ce se vor sluji în noua catedrală. Cei ce vor dăruii suma de cel puțin *zece mii Lei*, - *spunea Vlădica Nicolae* - vor fi trecuți în pomelnicul catedralei și vor fi pomeniți cu numele an de an, în ziua prăznirii hramului; iar cei ce vor dăruii de la suma de *100.000 (una sută mii) Lei* în sus, urmau a fi scriși și în *Cartea de aur a ctitorilor catedralei*.

⁸ Idem, Anexă la Raportul general al adunării eparhiale ortodoxe din Oradea din 7 mai 1939, p. 4

⁹ Idem, Actul nr.1574/ 8 aprilie 1938

¹⁰ Idem, Act nr.4573/ 22 noiembrie 1938. Notabilă este activitatea depusă de Despărțământul Central Județean Oradea al Asociației *Astra* cu privire la românizarea de la granița de vest și măsurile propuse pentru combaterea programelor iredentiste ale partidului maghiar, de la frontieră, în special în ceea ce privește căsătoriile mixte *“puse la cale în birourile partidului, fapt pentru care ele sunt mai primejdioase decât minoritarii”* (Act nr.1219/ 18 martie 1938).

¹¹ Sextil Pușcariu, *op.cit.*, p. 214

Reînființarea episcopiei ortodoxe române a Maramureșului¹² a fost socotită ca un eveniment bisericesc și național de mare importanță, ca o meritată satisfacție compensatoare, pentru suferințele trecute. Despre menirea nou înființatei episcopii maramureșene și, deci, și a P.S. dr. Vasile Stan de Rășinari, mitropolitul Visarion spunea, la prima ședință a adunării generale eparhiale a noii episcopii (ținută, la 12 decembrie 1937, la Cernăuți), că a venit vremea pentru înfăptuirea a cel puțin două obiective: „*întâi să apere și să consolideze în acest colț de țară credința străbună ortodoxă, pavază și mângâiere din toate vremurile a întreg neamului nostru românesc, sprijinind din răspuseri și acțiunile menite a îmbunătăți starea culturală, sanitară și tot așa și pe cea economică a românilor maramureșeni; apoi, să facă reîntregirea acestei religii printre frații români, desuniți în 1700, bineînțeles nu prin frământări și cuceriri neprietenești, ci prin duhul dragostei evanghelice și a iubirii de neam, de țară și de tron*”¹³.

Fin cunoscător al realităților din marginile de țară, ținuturi care au suferit în trecut prigoana asupririlor străine, mitropolitul Visarion întrevedea multe și grele piedici care urmau să apară în calea misiunii noii creații spirituale. După alegerea noului episcop, pe un ton mult mai optimist și încurajator, avea să spună că opreliștile vor fi trecute. Chezășia sigură în acest sens era însuși Vlădica Vasile prin aleasa sa pregătire cărturărească și duhovnicească, bogata experiență în conducerea treburilor bisericești, câștigată cât a fost vicar al Mitropoliei Transilvaniei. Familiarizarea lui cu problemele locale, maramureșene, precum și dârzenia temperamentului său moșesc reprezentau însușiri armonice întrunite, în persoana nou alesului episcop Vasile¹⁴, calități care constituiau garanții ale posibilităților de a rostui bine și rapid, treburile eparhiei.

Reședința episcopală a fost stabilită la Sighet și înzestrată prin demersurile mitropolitului Visarion. **Palatul culturii** a fost vizitat și cerut de Visarion Puiu, cu adresa nr. 8125/1937 adresată către Ministerul Cultelor, pentru a fi cedată de Prefectura de Maramureș pentru sediul episcopiei ortodoxe. La rândul său Ministrul cultelor a intervenit la ministrul de interne, cu adresa al cărui conținut îl redăm: „*Prin Înaltul Decret nr.1874 din iulie 1937, s-a înființat episcopia ortodoxă de Maramureș, așezământ așa de necesar pentru sprijinirea unității noastre sufletești în acest colț de țară. De aici au pornit primele descălecări de țară și aici a roit în trecut o puternică viață religioasă în jurul mănăstirii Sf. Mihail din Peri, care a fost quasi episcopie. Tot aici s-a urzit primul manuscris religios în românește, la începutul veacului al XV-lea, cu mai bine de un secol înainte de tipăriturile diaconului Coresi.*”¹⁵.

¹² Foaia oficială a Arhiepiscopiei și Mitropoliei Bucovinei, an LXX, Nr.8, Cernăuți, 24 martie 1938, p. 94-112

¹³ R., *Avem episcop în Maramureș*, în *Legea românească*, 1938, nr. 22, p. 200

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*, p. 94-95

Răspunsul așteptat, de inițiatorul semnatar M Negură, consilier eparhial de Cernăuți, a venit abia atunci când, Sava Mărgineanul a preluat prefectura de Maramureș și a înaintat raportul nr.3/1938, pe baza căruia Armand Călinescu, ministru de interne, a intervenit energic pentru aprobarea, în baza *Jurnalul nr.116/26.01 1938* al Consiliului de miniștri, a Deciziei nr.1659/1938, în sensul art.1 de „cedare cu dar pe vecie”¹⁶, a imobilului cuprins în C.F. Sighet, nr.,1868, nr. topo 1263, teren 640 st. pătrați cu edificiul Palatul cultural. Acesta a fost doar începutul înzestrării cu cele trebuincioase noii episcopii. Primul ministru Octavian Goga, decidea, prin Jurnal al Consiliului de miniștri, darea în folosință a hotelului *Corona*¹⁷, iar prin Jurnalul nr.117/1938, se autoriza Comisia comunală Sighet să doneze *hotelul Central*, a cărui proprietar era. Luând în discuție cererea, inițiată de Eparhia ortodoxă de Maramureș, comisia interimară comunală a decis să **doneze pe vecie** imobilul *hotelului Central*, proprietatea orașului de reședință Sighet, fără nici o contravaloare pentru comună¹⁸, gest făcut din respect și solitudine față de biserica dominantă a țării. Prin intervenții asemănătoare ministrul de finanțe M. Cancicov, dispunea cedarea unui alt imobil pentru Casa eparhială, și un teren adiacent de 2256 m².

Pe 1 martie 1938, autoritățile locale și preoții au preluat, în mod festiv, respectivele imobile, aducând omagiu tuturor celor care au concurat la înzestrarea episcopiei (*anexa 1*). Protoiereul vicar dr. I. Vască, în cuvântul său, în calitate de reprezentant oficial al episcopiei, a subliniat importanța zile pentru anele reînviatai episcopii ortodoxe a Maramureșului, considerând-o o zi mare, o zi strălucită și de deosebită însemnătate istorică. Căci în acea zi s-a pus temelia solidă a existenței ei, s-a săvârșit pe teren înzestrarea noii eparhii cu așezăminte și imobile corespunzătoare și vrednice de strălucirea de altă dată a străbunilor de pe meleagurile maramureșene. Vorbitorul și-a încheiat discursul cu următoarele cuvinte: *"Harul divin a sprijinit și a sporit năzuințele, luptele și jertfele noastre binecuvântate ale tuturor, încoronându-le azi cu desăvârșit succes. Iar providența Cerului, care nu cunoaște limite în timp și spațiu, ne-a învrednicit îndeosebi pe noi strănepoții voievozilor străbuni, descălători de țară, să coborâm dinspre Nistru, din Bucovina Marelui Ștefan, către Tisa Maramureșului lui Bale, Baliță și Dragoș pentru ca întregind și substituind rândurile luptătorilor, frați de același neam și lege, să realizăm dorințele lor de veacuri și să le plătim astfel tributul de recunoștință pentru jertfele lor nemăsurate. A fost nevoie ca la plinirea vremii să descindă, între noi un mare Chiriarh, descendent din inima Moldovei, și cu cârja sa magică să ne trezească și să ne indice calea spre dezrobire spirituală a fraților, ce de mult suspinau după mângâiere și ajutor. Și, iată, că azi, suntem fericiți, să putem*

¹⁶ *Ibidem*, p. 97. Palatul Cultural din Sighet a fost oferit în 1930 episcopiei greco-catolice de Maramureș, dacă și-ar fi stabilit sediul acolo. Întrucât acest lucru nu s-a întâmplat.

¹⁷ *Monitorul oficial* nr.26/2 februarie 1938

¹⁸ *Foaia oficială a Arhiepiscopiei și Mitropoliei Bucovinei*, an LXX, Nr.8, Cernăuți, 24 martie 1938, p. 101

mărturisii că urmându-i indicațiile planurilor sale mărețe, prin bunăvoința și sprijinul frățesc ce ni s-a dat din partea factorilor competenți, am dus la bun sfârșit gândul fericit și visul frumos, pentru care iubiții noștri frați de pe aceste plaiuri, au suspinat și au plâns atâtea lacrimi amare. Al lor a fost trecutul zbuciumat, iar nouă ne-a fost hărăzită izbânda. Ne dăm însă bine seama că o mână norocoasă ne-a călăuzit pașii. Ne-am văzut ajutați în mod excepțional prin prea fericite coincidențe, colaborând pare că, printr-o minunată legătură, împrejurări și oameni, adevărindu-se atât de nimerit dictonul: n-aduc anii, ce aduce ceasul”¹⁹.

Prefectul județului încredința zestrea episcopiei ortodoxe a Maramureșului, prin acea frumoasă clădire, cu speranța ca în acel edificiu vor pătrunde numai fețe bisericești înțelepte și luminate, de unde să radieze lumină și mai ales căldura sufletească peste întreg poporul maramureșean²⁰. Asistența prezentă, în semn de mulțumire, a aprobat cele două telegrame trimise Regelui Carol al II-lea²¹, și către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Visarion²², din Cernăuți.

Pentru noua episcopie, Eparhia de Oradea, a cedat protopopiatul de Satu Mare cu 22 de parohii. În raportul general prezentat adunării generale Eparhiale se exprima deplina mângâiere că, *“acest mădular care se desface de corpul eparhiei noastre este deplin sănătos sufletește și întărit și sub raport material”²³*, fiind înzestrat cu biserici bune, conduse de preoți vrednici. În special parohia Satu Mare avea un fond de edificare a Catedralei, în sumă de aproape 3 milioane lei, pe lângă o casă protopopească corespunzătoare.

Investirea noului episcop de Maramureș s-a făcut, în sala tronului din Palatul regal, pe 16 Decembrie 1938. Acest important eveniment bisericesc și național a fost oficiat de regele Carol al II-lea în prezența Patriarhului, și al celor mai importante personalități ale legislativului, guvernului, justiției și armatei. Înmanându-i cârja episcopoească regele i-a încredințat misiunea de întărire și consolidare a elementului românesc din acel colț de țară. *„Dacă oștirea este chemată să apere granițele Patriei prin jertfa de sânge, Biserica este chemată a le*

¹⁹ *Ibidem*, p. 104-105

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*, p. 106. Telegrama avea următorul conținut: *“Episcopia ortodoxă a Maramureșului primind azi actele de prima înzestrare de către stat, județ și comună, își îndreaptă primul ei gând către Majestatea Voastră, reîntemeitorul acestei străvechi episcopii și Vă urează mulți și fericți ani întru consolidarea statului român, reorganizat prin noile orânduiri constituționale”*.

²² *Ibidem*. Textul telegramei: *Episcopia Maramureșului primind azi în prezența delegaților Înalt Prea Sfinției Voastre, actele de înzestrare ale acestei episcopii, Vă exprimă din acest fericit prilej toată gratitudinea pentru strădaniile depuse în scopul acestei înzestrări și Vă transmitem omagii de profund devotament și asigurarea dragostei noastre nețărmuite.*

²³ A.E.O.R.O.Bh-Sj, *fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, Documente*, Act nr.2315/1938, p. 2.

apăra prin întărirea sufletească și puterea morală a locuitorilor mărginași ai țării”²⁴.

Întemeierea acestui episcopat avea o înaltă însemnătate națională, reprezenta o nouă lespede de hotar și o hotărâtoare afirmare a drepturilor noastre etnice. Ca fiu al apusenilor, noul episcop dr. Vasile Stan, era chemat să păstorească și *munții și oamenii de la munte* a căror obiceiuri și dureri le cunoștea. Așadar, suveranul îi încredința o dublă misiune: de a dezvolta noua Eparhie românească ortodoxă și de a pregăti sufletele tinerilor neamului, ca a doua cheazășie. „*Pornești cu acest toiag păstoresc, pe care ți l-am încredințat, pe un drum de munte, deci pe un drum pe care te ridici. Acesta să fie un semn îmbucurător că tot într-o înălțare să fie viitorul eparhiei și al Maramureșului*”²⁵.

Pus pe treabă, episcopul maramureșean Vasile²⁶, dezvoltă o rodnică activitate, în eparhia pe care o primise spre pastorație, sens în care depune eforturi și mobilizează toate forțele pentru construirea unei catedrale. Pe 15 octombrie 1939 Sighetul îmbrăca haine de sărbătoare și-și primea oaspeții, înalte fețe bisericești: episcopul Nicolae al Oradiei, Eugeniu Suceveanul, vicarul Mitropoliei de la Cernăuți, trimis special al lui Visarion al Bucovinei, precum și autoritățile locale.

*Sfințirea clopotniței și a clopotelor*²⁷, la care au fost prezenți toți preoții din eparhie, a fost precedată de slujba de priveghere la noua clopotniță. La acest grandios eveniment au participat foarte mulți credincioși, îmbrăcați în straie naționale, asupra cărora întâiul dangăt de clopot a produs o puternică emoție. În predica ținută episcopul Vasile Stan s-a referit la semnificația clopotelor de la Tisa, glas puternic de chemare la desăvârșita unitate sufletească. Taina clopotelor vestea, cu glasul de metal a acestora, de pe întinsul pământului până în înaltul cerului, că *“între granițele noastre etnice pulsează toată vigoarea sufletului românesc, care ne înfrățește pe toți cu glia strămoșească și cu legea românească”*²⁸. Pe clopotele sfințite se aflau inscripții²⁹ aducătoare de mulțumiri

²⁴ *Legea românească*, 1939, nr. 1, p. 7. La ceremonia de la Palat au asistat următorii reprezentanți ai armatei: Mareșalul Presan, Inspectorii generali de Armată, Șeful Marelui Stat Major, Comandantul Corpului II Armată.

²⁵ *Ibidem*, p. 8

²⁶ Idem, 1938, nr. 22, p. 201. Din notele biografice reținem: *Vasile Stan*, moț de pe valea Arieșului, născut la Sohodol, pe 30 ianuarie 1875, a urmat școala primară în satul natal iar liceul la Brad, Beiuș și Brașov și teologia la Sibiu. O vreme învățător în satul natal este trimis bursier la Budapesta, al facultății de filologie și filozofie, până în 1902, pentru ca 6 ani mai târziu să-și ia doctoratul cu lucrarea *Elemente unguerești în limba moșilor*. Din 1902 lucrează ca profesor la Astra și apoi la Seminarul de la Sibiu, apoi ca director la Școala normală Andrei Șaguna. În 1925 mitropolitul Bălan îl hirotonisi arhimandrit, iar prin hotărârea Sf. Sinod să fie Arhiereu vicar din 13 iunie 1928. A condus multă vreme revista învățătorilor ardeleni *Vatra Școlară*, a publicat mai multe lucrări în folosul preoțimii.

²⁷ Pr. Grațian Chișiu, *Biserica ortodoxă din Maramureș în sărbătoare*, în *Legea românească*, 1939, nr. 20, p. 288

²⁸ *Ibidem*, p. 290

pentru cei care s-au ostenit pentru realizarea lor și de implorare a bunului Dumnezeu de-a fi cu neamul românesc al cărui adevăr îl vor vesti clopotele.

La recepția de la Cercul Militar, în prezența a peste 200 de persoane, toasturile, începute de episcopul Nicolae al Orăzii, s-au referit la înțeleapta pastorație și vrednicia episcopului locului și la semnificația clopotelor. Încheind, patetica sa cuvântare, despre menirea clopotelor, cu: "*Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango*", tălmăcind apoi semnificația acestor cuvinte vorbitorul a adresat laude tuturor celor care colaborase la reușita și măreția evenimentului. Astfel se marca începutul lucrării care prevestea mare bucurie, care urma să vină: măreția catedrală, cu rol de **fortăreață nebiruită a trăinicieii și veșniciei noastre**, ca neam românesc, pe meleaguri maramureșene³⁰.

Vorbind despre înființarea noii episcopii ortodoxe din nordul țării și despre cel dintâi episcop al ei, raportul adunării generale Eparhiale de Oradea, pe 1939, sublinia grija și sollicitudinea Suveranului și a sftenicilor săi, față de biserica strămoșească. În concepția regelui, Biserica ortodoxă, reprezenta așezământul fundamental, care păzea și asigura trăinicia ființei și a spiritualității neamului. De aceea o ajuta sistematic să-și desăvârșească opera, între altele și printr-o cât mai completă organizare. Hotărârea legală a forurilor bisericești competente a găsit și înalta aprobare a Regelui, și astfel a fost chemată la viață nouă și **episcopia Timișoarei**, cu reședința în metropola Banatului, eparhie prin a cărei activare se completa și se desăvârșea organizarea bisericească. Reînființarea episcopiei de Timișoara, alături de cele din Maramureș, Oradea și Caransebeș, întregia **brâul episcopiiilor misionare, care străjuiau la hotarul de vest al țării**³¹.

²⁹ *Ibidem*. Întâiul clopot cântărea 1800, al doilea 99, al treilea 530 și al patrulea 230 kg.

Clopotel nr.1 –Do-diez

Sus: *Întărește, Dumnezeule, pe Preaînălțatul nostru rege Carol al II și sfânta credință a dreptcredincioșilor creștini în vecii vecilor!*

Jos: *Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați!*

Clopotel 2 – Fa

Sus: *Bineprimită să fie, Doamne, înaintea Ta, ca o tămâie binemiroitoare, jertfa Băncii Naționale a României și a milostivului ei Guvernator Mitiță Constantinescu pentru clopotele catedralei ortodoxe din Sighet*

Jos: *Slăvi-te-voiu, Doamne, cânta-voiu numele Tău, Preainalte!*

Clopotel nr. 3 – Sol-diez

Sus: *Adu-ți aminte, Doamne, de Î.P.S. mitropolit Visarion al Bucovinei, smeritul jertfitor pentru reînființarea episcopiei ortodoxe a Maramureșului!*

Jos: *Vesti-voiu adevărul Tău, Dumnezeule, din neam în neam !*

Clopotel 4 – Do-diez

Sus: *Turnatu-s-au clopotele catedralei episcopale Sighet în al 9-lea an de domnie al Maiestății Sale Regele Carol al II al României și în întâi de păstorire al P.S. Sale Vasile Stan, episcop al reînființatei episcopii ortodoxe a Maramureșului. Anul mântuirii 1939*

Jos: *Doamne mântuiește pe cei bine credincioși !*

³⁰ *Ibidem*, p. 291. "*Pe cei vii îi chem, pe cei morți îi plâng, fulgerele le frâng*"

³¹ A.E.O.R.O.Bh-Sj, *fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, Documente*, Act nr. 1586/4.04 1940

Cât privește Episcopia cea nouă a Timișoarei ea era încă în așteptarea păstorului trimis de Dumnezeu, păstor care trebuia să inițieze și să inaugureze marea ei misiune ortodoxă și națională. Raportul informa că titularului episcopiei de Oradea i s-a făcut cinstea de conducere și organizare efectivă, a nou înființatei episcopii, până la alegerea primului episcop. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, cu adresa nr. 49/1940, a desemnat pe Vlădicul Nicolae, cu demnitatea de episcop locțiitor al Timișoarei. Hotărârea și aplecarea pe care acesta a pus-o în Bihor, spre buna rânduială duhovnicească și materială, se va regăsi și în Banat. În această calitate la 5 mai 1940, în prima ședință a adunării generale a reprezentanților aleși ai Eparhiei Banatului, Nicolae Popovici avea să-și exprime bucuria biruinței creștinești față de noua cetate românească³². În cuvântul de deschidere acesta a apreciat preocuparea și zbaterea vrednicilor bănățeni, care au solicitat această episcopie, încă de la Congresul Național Bisericesc din 1868, decizie amânată până la Decretul –Lege nr. 3998/ 8 noiembrie 1939. Pentru țară *Episcopia de Timișoara* reprezenta o catedrală apostolică, de la înălțimea căreia urma a se propovădui Evanghelia Mântuitorului, ca îndreptar moral-religios, iar pe de altă parte, din ea trebuia să se reverse puterea harului divin. În altă ordine Episcopia Timișoarei avea să aibă rol de catedrală națională, de la care să se vestească iubirea de neam și țară. O catedrală a culturii, menită să continue și să cinstească tradiția cărturărească. În opinia episcopului locțiitor noua instituție era rostuită cu rol de cetate spirituală, de cazemată nebiruită, ca o santinelă neadormită, la frontierele de vest ale pământului străbun, o adevărată făclie nestinsă, care să „lumineze de acum înainte din neam în neam”³³, căile vieții tuturor celor din neamul românesc. La marea sărbătoare s-au rostit vorbe de duh și de mulțumire pentru aceia care au așezat truda lor la temelia noii episcopii. Asumându-și răspunderile rosturilor viitoare prima adunarea a hotărât înzestrarea cu cele necesare, sub raportul rânduielilor materiale și al organizării bisericești, al reprezentării la Congresul Național Bisericesc, de la București, prin elitele intelectuale alese.

Timișoara devenind centru eparhial s-a pregătit de sărbătoare. Șeful serviciului religios al Corpului 7 Armată, lt. col. Ioan Dăncilă, înștiința, strict confidențial, pe episcopul Nicolae Popovici despre faptul că întregul stat major al aceluia corp, în frunte cu generalul comandant, aveau să prăznuiască ziua de 10 Mai 1940 „și va primi defilarea trupelor în stil mare” la Timișoara³⁴, fapt pentru care s-au dat toate dispozițiile pentru oficierea serviciului religios. Din ordin, protopopul corpului a ținut discursul festiv pentru Tedeumul săvârșit în biserica gătită în acest scop.

³² Nicolae Popovici, *Lespezi de hotar*, Beiuș, 1942, p. 64

³³ *Ibidem*, p. 69. Până la sfârșitul verii anului 1940 s-a amenajat complet reședința episcopiei prin cumpărarea a două imobile în inima Timișoarei, investiție de peste zece milioane de lei.

³⁴ A.E.O.R.O.Bh-Sj, *fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea, Documente*, Act 2090/ 9. 05 1940.

Generația episcopilor învierii neamului care se stîngea, la mijlocul anilor '30, prin trecerea la cele veșnice, rînd, pe rînd a lui Roman R. Ciorogariu, al Oradiei, Grigore Comșa al Aradului, și Nicolae Ivan al Clujului, a fost înlocuită de o nouă generație de episcopi, făptuitorii altei generații de sacrificiu. Crezul bisericesc era nedespărțit în cuget și faptă când privește dragostea de neam, moștenită testamentar, învățată îngenunchiat pe mormintele strămoșilor, după cum o mărturisise, în fața regelui și al Patriarhului, episcopul Andrei, la investirea în scaunul vacant al Aradului. Tinerii noi episcopi erau chemați „*a zidi temelia spirituală și a proiecta peste orizontul mohorât lumini viitoare*”³⁵. La drum, Vlădica Andrei pleca armat să chibzuiască cu înțelepciune și să făptuiască cu energie, după cum învățase păstorind lângă eroul național Roman R. Ciorogariu, și să apere românismul și credința strămoșească, să-l consolideze ca putere și suflet, după cum porunca regele.

Rosturile bisericilor zidite pe marginea hotarelor n-au tulburat niciodată pacea vecinilor, în schimb au avut scopuri înalte: de menținere a credinței, de ridicare a valorii virtuților creștine, a vigoriei și a unității neamului românesc. Acestea au fost vetrele de luminoasă cultură spirituală și națională, în care pastorația individuală a preoților și propaganda statului s-au întâlnit spre rodnică și folositoare conlucrare. Bisericile noi au avut darul de îndreptare a ochilor sufletului spre împărățiile fericirii adevărate iar pe pământ au consolidat stânca salvării naționale. Biserica a rămas, pentru timpurile care au urmat, cetatea în care s-au păstrat neatînse odoarele sufletești și spirituale, cetatea de zidurile căreia s-au sfârâmat toate încercările de înstrăinare prin forță.

³⁵ *Legea românească*, 1936, nr. 1, p. 2-3.

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Adrian APAN

REGLEMENTAREA URBARIALĂ DE LA 1772 PE DOMENIILE DIOSIG – SĂCUIENI (JUD. BIHOR)

Printre cele mai importante reforme inițiate de către suverana Maria Terezia, reforma socială a avut un foarte mare rol, intervenindu-se, atunci, între raporturile existente între nobilime și țărănime. În urma succesului înregistrat de către urbariul din Ungaria (1767), Curtea a înțeles posibilitatea aplicării unui urbariu asemănător și în provinciile ereditare. Astfel, în anul 1771 a fost efectuată reglementarea urbarială pentru Silezia austriacă, apoi pentru Austria, iar la 6 iulie 1772 a fost dată patenta urbarială pentru Austria de Jos. Și Cehia a beneficiat de o nouă reglementare la 1775 cu un regim identic cu cel din Transilvania, iar, apoi, au urmat și: Stiria la 1778, Tirolul, Austria de Sus, dar și Galiția, Craina, Carintia și Breisgau¹.

În comitatul Bihor, reglementarea urbarială a cunoscut mai multe etape; preocupări ale Statului în această chestiune au fost remarcate încă din anii 1714, 1742 și 1747 când s-a încercat detensionarea raporturilor dintre țărănime și nobilime, însă fără prea mare succes². Totuși, un moment important a fost și acela de la 1759, când s-a impus o reglementare urbarială unitară pentru tot comitatul Bihor. Într-un final, doar reglementarea de la 1772 a reușit oarecum să stabilizeze relațiile dintre părți³.

În fapt, reglementarea de la 1772 a comitatului Bihor era inspirată din cea a Ungariei de la 1767 și a fost asemănătoare, în punctele esențiale, cu reglementarea din Arad⁴ dar și cu cea din Banat de la 1780⁵. Prima, ne-a fost deja prezentată prin eforturile cercetătoarelor Ana Ilea și Veronica Covaci⁶, dar noi considerăm că ar mai fi ceva de spus în sensul nuanțelor pe care le presupune această problematică. Dacă fondul urbariului de la 1772 din Bihor a fost foarte bine explicat, atât în mod indirect de David Prodan, dar și de către mai sus amintitele cercetătoare, noi dorim

¹ Gheorghe Gorun, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa Centrală 1750 – 1800*, Oradea, 1998, p. 108 - 109

² Ana Ilea, Veronica Covaci, *Reglementarea urbarială din comitatul Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII – lea*, în *Crisia*, 1981, p. 126

³ Vezi toată problematica la : *Ibidem*

⁴ Kovách Géza, *Unele probleme privind dezvoltarea agriculturii în comitatul Arad după reglementarea urbarială din 1771 – 1772*, în *Studii. Revistă de istorie*, 4, 1960, p. 239 - 254

⁵ Pentru prima dată, în limba română, aflăm despre reglementarea urbarială din Bihor, în mod indirect, prin intermediul articolului lui David Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XII, 1969, p. 295 – 322. De fapt, la finele articolului amintit, autorul prezintă urbariul și sub formă de anexă, noi putând, astfel, constata asemănările cu cel din Bihor la nivelul fondului acestuia.

⁶ Ana Ilea, Veronica Covaci, *op. cit.* Vezi acolo toată problematica

să insistăm mai mult nu pe fond, care este clar, fix, ci pe formularea textului urbarial în cazurile diferite pe care le discută.

Gospodăria iobagului

Ab initio, urbariul, la partea întâi, descrie spațiul de locuit al iobagilor din punct de vedere al dimensiunilor, dar și modalitățile de compensare în funcție de unele lipsuri, care ar putea rezulta din raportul care exista între sesie, intravilan și extravilan⁷. Ulterior, la capitolul I, articolul 3, se menționează *expressis verbis* că, independent de textul urbariului, toți iobagii să fie liberi și să nu le fie în nici un fel îngrădit de nimeni acest drept. Capitolul II se ocupă de veniturile iobagilor și anume: producția care se obținea de pe intravilan putea fi în mod legal comercializată, fără amestecul stăpânului de pământ, iar vinderea vinului era liberă de la Sfântul Mihai până la Sfântul Gheorghe, conform articolului 36 din anul 1550.

Regimul pădurilor era menționat tot la capitolul II și anume: fiecare iobag avea dreptul să intre în pădurea localității și să culeagă lemne uscate, iar dacă acestea nu erau de găsit atunci ei puteau tăia și copaci, în afară de stejar și pomi fructiferi. Iobagii puteau achiziționa și lemn pentru construcții numai din hotarul localității, cu condiția ca stăpânul de pământ să fie anunțat și funcționarii domeniului să hotărască lemnul de tăiat. Tot legat de pădure, iobagii își puteau duce porcii în pădurile domeniului, dar pentru fiecare în parte trebuiau să dea stăpânului 6 crăițari. Legal, stăpânul de pământ avea dreptul de a da pădurea în arendă (cap. II, art. 7), atunci, iobagii care doreau să beneficieze de drepturile lor la lemne pentru foc sau pentru construcții sau la ghindărit nu puteau face acest lucru decât cu restricții, iar pentru acest drept ei nu mai trebuiau să presteze nici un fel de obligații. Restricția se referea la faptul că, în cazul în care existau și alte păduri în localitatea respectivă atunci stăpânul nu mai permitea intrarea în pădurea sa arendată, iar acest fapt se putea, totuși, întâmpla numai dacă pădurile comunității nu aveau ghindă⁸.

În schimbul dreptului iobagilor de a tăia lemne pentru foc din pădurea stăpânului, ei aveau obligația de a transporta necesarul de lemne la edificiile domeniului, obligație care se aplica în mod neunitar, adică în funcție de sesie. Treptat, în cazul nostru, datorită împușinării suprafețelor de pădure, s-a permis tăierea trestiei. Astfel că, în locul unui stângen urbarial de lemne, fiecare iobag cu sesie întreagă trebuia să taie, pentru domeniu, patru snopi de trestie și să o transporte la un loc dinainte stabilit⁹. Însă stăpânul de pământ beneficia de o mobilitate foarte mare în stabilirea obligațiilor țăranilor, putând să transfere unele sarcini pentru alte munci. El avea posibilitatea legală de a folosi munca de tăiere și transport a lemnului în mai multe feluri. De exemplu, în locul transportului de

⁷ Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.B.A.N.), fond *Prefectura județului Bihor*, inv. 41, dos. 266, f. 62, dar vezi și la Ana Ilea, Veronica Covaci, *op. cit.*, toată problematica raporturilor dintre sesie, intravilan și extravilan

⁸ D.J.B.A.N., fond *Prefectura județului Bihor*, dos. 266, f. 64

⁹ *Ibidem*, cap. III, art. 13

lemn, stăpânul putea să perceapă o zi de muncă cu animalul, iar în locul tăierii stânjienilor de către doi țărani se putea impune câte o zi de lucru cu palmele pentru amândoi, pe timp de iarnă¹⁰.

Obligațiile iobăgești:

Robota.

Fiecare iobag era obligat la prestarea unei zile de robotă pe săptămână cu animalele sau a două zile cu palmele. Ziua de muncă începea de la răsăritul soarelui și dura până la apus fiind inclus, cu titlu general, și drumul dus – întors¹¹. În perioada aratului cei care aveau patru boi trebuiau să participe cu aceștia la muncă în folosul stăpânului, iar aceluia iobag care nu putea să-și onoreze această obligație pentru data planificată, i se dubla norma de muncă. De obicei, pentru efectuarea muncii de robotă, pentru un anumit iobag, proprietar a patru boi, era necesară prezența încă a unei persoane care se ocupa cu dirijarea animalelor. Pentru această a doua persoană nu se dubla ziua de muncă pentru că nu el era titularul de robotă. Dublarea normei de robotă era o măsură coercitivă care nu era bine văzută în textul urbariului, din contră se specifica la un moment dat¹² că această măsură nu era una normală ci mai mult o sancțiune pentru cei care practicau inducerea în eroare a autorității domeniiale. Iobagii care dețineau jumătate de sesie sau mai puțin trebuiau să presteze și muncă mai puțină în funcție de posibilitățile lor. În cazul în care ar fi intervenit unele neînțelegeri referitoare la drumul parcurs pentru robotă sau chiar la stabilirea obligațiilor în sine, atunci iobagul avea dreptul de a depune plângere la instanța comitatensă care ar fi rezolvat problema.

Tot în problema robotei, stăpânul de pământ putea să organizeze munca și la distanță mare de locul în care domiciliau iobagii, chiar la o zi de mers, iar drumul se considera parte din robotă iar munca în sine, împreună cu drumul dus – întors, nu putea dura mai mult de patru zile pe lună în cadrul aceleiași robote. De fapt, robota se efectua pe baza unor înțelegeri cu iobagii, care trebuiau anunțați din timp asupra acestui fapt urmând ca ei să-și dea acordul asupra planificării acestei munci. Deci, stăpânul nu putea să organizeze robota ad – hoc pentru că, dacă iobagul nu ar fi pregătit sau ar avea unele probleme cu animalele nu ar putea da randamentul necesar. În timpul robotei, responsabilitatea asupra animalelor iobagilor revenea stăpânului pentru că el era cel care asigura pășunatul animalelor dar și adăpostirea lor în grajduri potrivite pe timp de iarnă. Însă pe timpul iernii, în lunile Noiembrie, Decembrie, Ianuarie și Februarie, iobagii trebuiau să se acomodeze la situație pentru că drumul, de cel mult o oră și jumătate, nu mai era calculat în robotă.

În regim de urgență erau considerate muncile aratului, coasei și culegerii strugurilor, care beneficiau de statut legal special și anume: stăpânul de pământ avea dreptul să solicite muncă dublă din partea iobagilor, cel mult de două ori pe

¹⁰ *Ibidem*, art. 14

¹¹ *Ibidem*, cap. III

¹² *Ibidem*, art. 1

lună, urmând ca zilele respective efectuate să fie calculate, așa încât să rezulte pe lună doar patru zile și nu mai mult. Jelerii nu erau obligați niciodată la muncă dublă.

În cazul în care robota nu se putea efectua conform planificării, din diferite cauze naturale, atunci ea putea fi efectuată și numai dimineața sau după amiaza, urmând ca perioada să fie calculată corespunzător muncii, iar dacă iobagul s-ar deplasa la locul robotei și nu ar putea efectua nimic din cauze obiective lui, atunci drumul trebuia să fie luat în considerare.

Regimul jelerilor era stabilit în felul următor¹³: toți jelerii care aveau casă trebuiau să presteze 19 zile pe an cu palmele, iar iobagii care nu aveau casă să presteze 12 zile pe an cu palmele. Dacă erau jeleri cu casă și sesie de o optime, atunci aceia erau numiți jeleri cu casă și erau obligați la acordarea nonei.

Independent de toate obligațiile, iobagii nu aveau, totuși, libertatea legală de a lucra pe alte domenii, consecutiv. Astfel, dacă un iobag și-ar fi plătit la timp toate obligațiile față de stăpân, atât cele în muncă, cât și cele în bani și produse, și ar fi dorit să presteze muncă pentru altcineva, în schimbul unor sume de bani, trebuia să anunțe mai întâi stăpânul său, care aproba acțiunea iobagului. Această prevedere¹⁴ discutată, se pare, la comitat s-a dorit a se limita în vederea oferirii unei libertăți mai mari țăranilor. Tot de robotă ținea și vânatoarea animalelor sălbatice care produceau pagube în gospodării. Țăranii erau obligați la trei zile de vânatoare pe an, fiind dotați în acest sens de stăpânire, iar această obligație nu se putea răscumpăra¹⁵. O altă obligație, mai mult auxiliară, era aceea a participării țăranilor la construcția de drumuri, dar aceasta era o obligație indirectă, care deriva din imposibilitatea de a plăti vama și anume: dacă un iobag mergea la moară pentru a măcina propriile grâne nu era obligat în mod legal să plătească vama, dar dacă mergea în alt interes sau în altă afacere, atunci el trebuia să achite în bani vama, iar dacă nu avea bani atunci trebuia să participe, cu planificare, la construcția de drumuri.

O altă problemă o constituie răscumpărarea robotei și anume: iobagul putea să-și răscumpere robota cu o anumită sumă de bani fixă, dinainte stabilită, fără ca stăpânul să poată interveni asupra acesteia, chiar dacă robota era restantă. În cazul în care respectivul nu avea posibilitatea să plătească și se constata în mod oficial acest fapt, atunci, prin intermediul unor contracte cu stăpânul, el putea transfera asupra urmașilor această sarcină¹⁶. În momentul expirării respectivelor contracte, stăpânul de pământ acționa în judecată, la comitat, cauza, iar hotărârea instanței trebuia anunțată de către stăpân iobagului pentru ca acesta să se pregătească de execuție silită. Dacă o întreagă comunitate ar fi dorit să răscumpere robota sau alte obligații prevăzute în urbariu, acest lucru se putea petrece numai prin încheierea unor contracte care trebuiau prezentate la comitat. Pentru alte înțelegeri, care nu erau prevăzute în urbariu și care ar fi constituit obiectul unor colaborări între părți,

¹³ *Ibidem*, cap. III, art. 8

¹⁴ *Ibidem*, art. 9

¹⁵ *Ibidem*, art. 18

¹⁶ *Ibidem*, art. 10

nu trebuia să se anuțe comitatul¹⁷. Adevărat era și faptul că nu orice robotă putea fi răscumpărată. De exemplu, robota din timpul aratului, cositului și culesului viilor nu putea fi răscumpărată¹⁸. De robotă, iobagul putea să scape în mod oficial prin participarea la unele contracte de închiriere a unor monopoluri domeniiale. Astfel, stăpânul, dacă arenda dreptul de cârciumărit de exemplu, în favoarea unui iobag, atunci, acesta trebuia scos de la regimul de robotă, iar stăpânul îl plătea cu patru crăițari pentru fiecare ocauă de vin vândută¹⁹. Tot legat de robotă se păstra și impozitul pe îngrășăminte naturale, adică obligația iobagului de a transporta din bălegarul propriu pe pământurile stăpânului, această muncă fiind inclusă în robotă²⁰.

Regimul cărăușiei lungi:

Și cărăușia lungă se executa cu planificare în felul următor: fiecare iobag avea obligația de a efectua cărăușia lungă cu patru vite sau, dacă nu le avea, atunci în colaborare cu alți țărani; aceasta trebuia să se desfășoare pe drumuri corespunzătoare fără a se depăși două zile de drum. Nici cărăușia lungă nu putea fi transferată pe altă perioadă din an dar nici compensată cu alte obligații²¹. Existau și situații în care se putea depăși drumul de două zile până la locul cărăușiei concomitent cu epuizarea animalelor iobagilor, iar atunci drumul în plus se considera perioadă în robotă. În general, drumul cărăușiei presupunea un efort fizic mare din partea iobagilor dar și plată unor vămi sau a altor biruri, care erau suportate exclusiv de stăpânul de pământ. Tot în obligația acestuia cădea și cazarea iobagilor la pensiuni, găzduirea animalelor dar și alte cheltuieli²².

Nona:

De regulă, nona se dădea din toate produsele pe care le producea pământul fiind o obligație a iobagilor pentru pământul pe care îl primeau în posesie. Modalitatea de acordare a nonei se realiza la înțelegere cu stăpânul de pământ astfel că produsele respective trebuiau transportate într-un loc anume din hotar, în schimb decima sau producția care se obținea de la ferma domeniială trebuia să-l privească direct pe stăpân, respectiv pe angajații acestuia, iar alte transporturi realizate de iobagi, în afara urbariului, care țineau de administrația domeniială sau de cea comunitară, trebuiau plătite sau socotite în robotă²³. Dacă stăpânul dorea să-l solicite pe iobag la diferite transporturi de grâne în târguri și piețe, în afara robotei,

¹⁷ *Ibidem*, art. 11

¹⁸ *Ibidem*, art. 12, alin. 3

¹⁹ *Ibidem*, cap. VI, art. 5

²⁰ *Ibidem*, cap. VII, art. 7

²¹ *Ibidem*, cap. III, art. 12, alin. 1,2,4; vezi și la Ana Ilea, Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 136 dar și la David Prodan, *op. cit.*, *passim*

²² D.J.B.A.N., *fond citat*, cap. III, art. 12, alin. 5,6

²³ *Ibidem*, art. 15

sau altundeva, nu putea să facă acest lucru decât cu acordul iobagului și în schimbul unei sume de bani²⁴.

Nona se percepea din miere, miei, iezi, care s-au obținut în anul respectiv iar stăpânul nu era lăsat să primească sume de bani în schimbul acestor obligații. Totuși, dacă unii iobagi nu aveau capre, oi sau stupi, ei trebuiau să dea pentru fiecare miel patru crăițari, pentru un ied trei crăițari, iar pentru fiecare coș de miere câte șase crăițari. Conform articolului 96 al legii din 1647, nona se percepea până la Sfântul Ioan, dar dacă condițiile meteorologice nu permiteau acest lucru atunci se permitea depășirea termenului²⁵. Dar nona se percepea o singură dată pe an, iar recolta odată culeasă, pământul mai putea fi folosit pentru diverse culturi fără a se mai percepe de pe acesta vreo obligație. Nona se lua și din in, cânepă și vin²⁶. Ultima putea fi tranferată pe următorul an în cazul în care nu ar exista producție în anul respectiv.

Daturile și alte obligații:

Fiecare iobag și jeler cu casă trebuia să dea, anual, către stăpân, un impozit de un forint, care se putea achita și în două rate, iar jelerii fără casă nu datorau nimic. Dacă un iobag ar fi avut două sau trei sesii în intravilan atunci ar trebui să plătească pentru fiecare sesie în parte câte un forint. Fiecare iobag cu sesie întregă mai trebuia să dea două găini, doi cocoși, 12 ouă și o măsură de unt pe an, iar cei cu sesii mai mici, în funcție de acestea. Pe lângă aceste obligații, o dată pe an, câte 30 de iobagi trebuiau să dea către domeniu un vițel sau suma de un forint și 30 de crăițari²⁷. Obligația față de bucătăria domenală era lăsată la latitudinea stăpânului, iar aceasta putea fi răscumpărată cu cel mult 48 de crăițari pentru un iobag cu sesie întregă. Pentru vinul sau țuica fiartă iobagii mai trebuiau să dea stăpânului suma de doi forinți.

Conform unui mai vechi obicei, care a fost și legalizat la 1548, în cazul în care stăpânul ar cădea prizonier și dacă s-ar cere răscumpărare, iobagii erau obligați să ofere răscumpărarea dar numai dacă în fondul special al Ungariei, constituit pentru asemenea situații, nu ar exista lichidități.

Statutul iobagului:

La moarte, bunurile iobagilor, care nu aveau urmași, erau preluate de către stăpânire. În cazul în care în urma morții unui iobag ar fi rămas orfani, stăpânul de pământ nu avea dreptul să beneficieze în nici un fel de averea acestuia și nici să atenteze la drepturile lui, iar dacă orfanii ar suferi de sărăcie funcționarii domeniului nu mai percepeau obligațiile oficiale domeniului pentru a nu agrava starea celor în cauză. Pe o perioadă mai lungă această chestiune era de competența instanței

²⁴ *Ibidem*, art. 16

²⁵ *Ibidem*, cap. V, art. 1,2

²⁶ *Ibidem*, art. 3,4,6

²⁷ *Ibidem*, cap. IV, art. 1,2,3

domeniale și, apoi, a celei comitatense, care, în urma unor analize detaliate, se pronunțau asupra situației orfanilor²⁸. Din sumele obținute din vânzarea averii iobagilor stăpânul nu avea dreptul să perceapă decima²⁹. Tot netulburați aveau dreptul să rămână iobagii în cazurile în care doreau să comercializeze tutunul, albinele, ceara, untul, inul, cânepa dar și alte produse care ar fi putut fi vândute sau cumpărate. Însă stăpânul avea drept de preemțiune asupra produselor iobagilor, dar ultimii nu puteau fi deloc obligați să-și vândă produsele într-un loc anume. Dacă, totuși, stăpânul ar fi ajuns la o înțelegere cu iobagul referitor la unele mărfuri de cumpărat, atunci primul era obligat să nu impoziteze produsele cumpărate³⁰. Cu ocazia comercializării produselor, hotarele erau deschise liberei circulații pentru ca fiecare să-și poată vinde marfa unde dorea. Totodată, iobagul nu era obligat să macine la moara domeniială, dar nici să ducă la măcelăria domeniială animalele sale la tăiat³¹.

Paralel cu acestea se desființau și câteva obligații și anume: darea penelor de gâscă, a firelor de cânepă pentru legarea viilor³².

Totuși, urbariul prevedea dreptul deplin al stăpânului asupra supusului. Astfel, dacă stăpânul ar fi provocat moartea iobagului, atunci pământul acestuia trebuia să fie dat celorlalți iobagi sub aceleași obligații, iar dacă ar fi existat fugari de pe domeniu, atunci ei nu mai trebuiau primiți. Deasemenea, iobagii aveau restricție la orice fel de activitate de vânătoare, pescuit sau prins de păsări.

Regimul de amenzi și de pedepse era încredințat scaunelor de judecată și anume: cauza era judecată, pe fond, la instanța domeniială, existând și acordul juraților și a pretorului. Dacă nu era mulțumit cu sentința, țăranul putea beneficia de rejudecarea cazului la instanța comitatensă. În afară de răufăcătorii care aveau sentințe definitive, ceilalți iobagi, care nu aveau delictе foarte grave, nu trebuiau să fie pedepsiți nici cu amenzi și nici cu lovituri de băț, ci prin transformarea pedepsei în două sau maxim trei zile de lucru³³. Această categorie de zile de muncă obținute din pedepse se puteau pune în execuție în timpul aratului, seceratului și cositului, dar nu în timpul în care cei în cauză participau la culesul propriilor vii, caz în care pedeapsa trebuia transferată pe altă dată³⁴.

În general, urbariul nu constituie o grilă de pedepse pentru cei vinovați, dimpotrivă se afirma că ar fi bine ca nimeni să nu fie pedepsit cu amenzi sau cu lovituri doar în cazul în care delictеle se petreceau în mod repetat iar pedeapsa în muncă, care se dădea la prima abatere, nu reprezenta o pedeapsă suficientă pentru cel în cauză se trecea la amenzi și apoi la lovituri cu bățul. Dar și loviturile cu bățul se aplicau numai acelor care ar fi putut suporta acest supliciu, care ar fi fost

²⁸ *Ibidem*, cap. VI, art. 1

²⁹ *Ibidem*, cap. VII, art. 2

³⁰ *Ibidem*, art. 3

³¹ *Ibidem*, art. 5, 14

³² *Ibidem*, art. 8, 9

³³ *Ibidem*, cap. IX, art. 3

³⁴ *Ibidem*

sănătoși și puternici ar putea primi până la 24 de lovituri de băț. Dacă cel în cauză ar fi fost slab și nu ar fi putut suporta pedeapsa, ca o alternativă la lovituri se dădeau zile de arest în regim de minimă dietă (pâine uscată și apă), iar în momentul eliberării era considerat absolvit de vină³⁵. În cazul în care un iobag ajuns în temniță ar fi avut de primit și lovituri el ar fi putut răscumpăra cu cel mult 15 crăițari întreaga pedeapsă. Totuși, erau stabilite și unele pedepse clare pentru diferite infracțiuni și anume: pentru cei care distrugeau pădurile se prevedeau trei zile de muncă manuală și amendă, iar dacă continuau delictele, autoritatea magistratuală comitatensă trebuiau să pedepsească aspru pentru a servi ca exemplu pentru ceilalți³⁶; pentru intrarea în pădurea interzisă se dubla taxa de ghindărit³⁷; pentru scuturarea ghindei, care era doar un drept al stăpânului, se pedepsea cu trei zile de muncă manuală³⁸; pentru posesia de arme de foc și de gloanțe, trei zile de muncă manuală³⁹; pentru depășirea legală a cârciumăritului se dădeau trei zile de muncă manuală⁴⁰; pentru neprezentarea la robotă în mod voit se dădeau 12 lovituri de băț⁴¹; pentru contrabanda cu carne, trei zile de muncă manuală pentru fiecare tăiere⁴².

Ultimul capitol al urbariului pune în discuție problematica alegerii unor funcționari locali⁴³.

Reglementarea urbarială de la 1772 a fost un pas foarte important pe care Statul l-a realizat în vederea stabilizării și a echilibrării relațiilor sociale și juridice dintre nobili și țărani. Chiar dacă în alte zone aplicarea lui a întâmpinat anumite dificultăți, pe domeniile Diosig – Săcuieni urbariul a fost, în general, bine primit. Astfel, la 13 aprilie 1776, primarul din Diosig a declarat la comitat că nu există nici un fel de plângeri împotriva stăpânului pe marginea urbariului. Declarații similare s-au mai dat în 17 februarie 1778, 20 ianuarie 1779, 6 februarie 1781⁴⁴. La 28 ianuarie 1784 primăria din Diosig a transmis comitatului că stăpânul de pământ a ținut cu sfințenie urbariul (az Uraság szentül megtartotta az Urbáriumot)⁴⁵. Totuși, unele probleme s-a înregistrat în posesiunea Abram, unde la 23 ianuarie 1776 autoritățile locale au reclamat la comitat accentuarea situației de sărăcie a populației pe fondul abuzurilor domnilor de pământ⁴⁶. Dar, se pare că starea tensionată nu s-a perpetuat în timp pentru că, în următoarea declarație, de la 7 ianuarie 1778, primarul din Abram, Söres István, împreună cu jurații au afirmat că urbariul nu a îngreunat

³⁵ *Ibidem*, art. 4

³⁶ *Ibidem*, art. 8

³⁷ *Ibidem*, art. 10

³⁸ *Ibidem*, art. 11

³⁹ *Ibidem*, art. 12

⁴⁰ *Ibidem*, art. 13

⁴¹ *Ibidem*, art. 14

⁴² *Ibidem*, art. 15

⁴³ Vezi și la Ana Ilea, Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 138

⁴⁴ D.J.B.A.N., *fond citat*, dos. 266, f. 101 - 104

⁴⁵ *Ibidem*, f. 106

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 112, f. 1

cu nimic situația localnicilor⁴⁷. Ulterior, prin raportările din 12 mai 1781, 20 ianuarie 1784, 1785, și 24 februarie 1786 autoritățile locale nu au avut nici o plângere de făcut⁴⁸. În posesiunile Abrămuț declarațiile datate 1 februarie 1776, 1 mai 1779, 20 ianuarie 1784⁴⁹, Albiș⁵⁰, Cherechiu⁵¹, dar și pe domeniul Săcuieni⁵² nu evidențiază vreo stare tensionată între țărani și autoritatea domenală.

Îată, deci, că reglementarea urbarială de la 1772 și-a găsit destul de bine aplicarea pe domeniile Diosig și Săcuieni. De fapt, rațiunea care a stat la baza constituirii urbariilor în general, a fost aceea că din fiecare drept al țăranilor decurgea obligația și nu invers. Este, deasemenea, tot adevărat și faptul că obligațiile beneficiau de o mobilitate mult mai mare decât drepturile. Într-adevăr că, țăranul a avut o libertate specifică evului mediu, care nu putea fi comparată cu libertatea stăpânilor de pământ sau a nobililor. Cu toate acestea, Urbariul de la 1772 a încercat să amelioreze existența iobagilor prin legiferarea sarcinilor și a drepturilor lor. Bineînțeles că acesta nu a reprezentat un succes legislativ, în sens modern, existând unele ambiguități și posibilități de interpretare, chiar dacă Împărația l-a apreciat și validat cu mari eforturi. Ceea ce mai trebuie menționat este și faptul că, Ungaria și Transilvania au fost spațiile cele mai reticente la reformă datorită conservatorismului și a intereselor clasei nobiliare.

În ansamblu, urbariul nu a fost un compromis, ci mai mult o sinteză, el neavînd niciodată menirea de a-l ridica pe nobili împotriva iobagilor sau invers.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 2

⁴⁸ *Ibidem*, f. 3 – 8

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 113, f. 1 – 4

⁵⁰ *Ibidem*, dos. 120, f. 16, 17, 19

⁵¹ *Ibidem*, dos. 208, f. 22, 23, 25, 27

⁵² *Ibidem*, dos. 447

COMENTARIILE PRIVIND SITUAȚIA LA ÎNVĂȚĂTURĂ A ELEVILOR ROMÂNI DE LA ȘCOLILE PRIMARE NAȚIONALE CLERICALE DIN ORADEA

Frecvența, disciplina și progresul în studiul religiei au fost considerate de către întreaga ierarhia bisericească din Bihor, în prima jumătate a secolului XIX, definiții pentru evoluția școlară a elevilor. În acest sens, în anul 1837 este elaborată o situație statistică (clasament) privind frecvența și progresul în studiul religiei, în școlile primare naționale clericale din Oradea – Mare. Documentul, nu menționează o confesiune anume, nici susținătorul școlilor. Situația statistică a fost elaborată în limba maghiară, iar numele elevilor români sunt maghiarizate. Statistica nu se referă numai la elevii de origine română. De altfel, credem că titulatura de *Clasificarea elevilor la învățătura religioasă în școlile primare naționale clericale din Oradea*¹, nu se referă numai la elevii români ai școlilor clericale, mai ales că, la nivelul orașului Oradea, la începutul secolului XIX – lea, era un mixaj etnic și religios; românii reprezentând doar o minoritate, cu excepția actualului cartier Velența și zona cetății, unde erau concentrați cei mai mulți români². Din datele avute la dispoziție, reiese că majoritatea au avut o frecvență mulțumitoare, iar la religie au avut o situație bună.

Statistica prezentată menționează situația elevilor din clasele I – a, a II – a și a III – a. În clasa I, erau înscriși un număr de 98 de elevi. Dintre aceștia 29 erau români; 12 germani și 9 evrei. Restul erau maghiari. În urma examenului de sfârșit de an, situația se prezenta astfel: 16 elevi au luat calificativul de *foarte bine*, dintre care 4 erau români; 49 de elevi au luat calificativul *bine*, dintre care 14 erau români; 5 au obținut calificativul *suficient*, printre care se aflau și 3 români. Doar nouă elevi nu s-au prezentat la probe, 4 dintre aceștia fiind români. Un singur elev român nu și-a putut da examenul decât folosind cartea (manualul)³. De menționat este și faptul că, între primii 9 considerați cei mai buni, 2 erau români. Așadar, din numărul total al elevilor din clasa I, aproape 30% erau de origine română. Ceea ce este interesant este faptul că, aproximativ același procent este reprezentat de elevii români care au luat calificative de *foarte bine*. Dacă analizăm comparativ rezultatele la învățătură, doar 17% dintre elevii maghiari, germani și evrei erau foarte buni, în timp ce procentul elevilor români foarte buni, se ridica la 25%.

În clasa a II – a erau înscriși în anul 1837, 78 de elevi. Dintre aceștia, doar 64 s-au prezentat la examenul de sfârșit de an. Calificativul *foarte bine* a fost

¹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor (în continuare A.N. Dj. Bh.), *fond Episcopia Greco - Catholică*, R: 978/980, dos.746, f. 127-128

² A.N. Dj. Bh., *fond Parohia Ortodoxă Oradea*, dos. 11/1820, f. 50 - 71

³ Idem., *fond Episcopia Greco - Catholică*, R: 978/980, dos.746, f. 127

obținut de 42 de elevi, dintre care 17 erau români, 2 germani; 3 evrei și un sârb. Interesant de menționat este că, dintre români 9 erau de religie ortodoxă. Elevii care au obținut calificative de *suficient*, erau în număr de 20. Dintre aceștia 11 erau români, 3 evrei, restul maghiari. Doar doi elevi au obținut calificativul *suficient*, un român și un maghiar⁴. În procente, elevii români dețin 45% din numărul elevilor care s-au prezentat la examenul de sfârșit de an. În ceea ce privește calificativele, dintre cei care au luat *foarte bine*, peste 40% sunt români. Dintre elevii români participanți la examen, 69% au obținut calificativul *foarte bine*, iar dintre elevii maghiari 61% au obținut acest calificativ. În ceea ce privește pe elevii germani și sârbi, se pare că toți au obținut calificativul *foarte bine*, iar dintre evrei doar 50% au obținut acest calificativ.

În clasa III – a erau înscriși un număr de 94 de elevi. Dintre aceștia 17 erau români. Dintre toți elevii, 20 au obținut calificative de *foarte bine* la examenul de sfârșit de an, iar restul de 74 numai *bine*. În prima categorie se aflau și 4 elevi români și unul de origine slavă. În ceea de-a doua categorie, se găseau 13 români, 10 germani și 3 sârbi. Restul erau maghiari, în ambele categorii. Dintre cei 13 români, 8 erau de religie ortodoxă⁵. În această clasă, doar 18% dintre elevi erau de origine română. Un procent de 20% dintre calificativele de foarte bine au revenit elevilor români. Dintre elevii români, 23% au obținut calificativul *foarte bine*, la fel ca și procentajul elevilor maghiari care au obținut acest calificativ. De asemenea, dintre elevii de origine slavă unul din trei (25%) s-au dovedit a fi foarte buni, iar dintre elevii germani, nici unul nu a ajuns în prima categorie.

Analizând cu atenție datele statistice și procentele elevilor foarte buni oferite de statistica elevilor de la școlile primare naționale clericale din Oradea, putem trage câteva concluzii. Cu toate că numărul elevilor români este destul de mic (în jur de 30%), situația lor la învățătură este foarte bună pe totalul celor trei ani de studiu, comparativ cu restul naționalităților. De asemenea, observăm o constanță în calificative, mult mai mare decât la celelalte naționalități. Aceste date ne fac să credem că elevii români se descurcau la fel de onorabil, dacă nu și mai bine, în situația în care aveau acces egal la învățătură cu elevii de alte naționalități. Doar situația economică preclară a comunităților românești și lipsa de interes a statului pentru învățământul românesc, a făcut ca, școala românească să rămână undeva la periferia societății. Cu siguranță, ierarhia bisericească era la curent cu toată această stare de lucruri, motiv pentru care, a insistat mult pentru dezvoltarea rețelei școlare românești. În numeroasele apeluri la susținerea școlii românești, episcopii și inspectorii școlari au susținut, nu fără argumente, că, românii nu sunt cu nimic mai prejos decât alte nații și confesiuni. Trebuia doar să se îndrepte atenția părinților și bisericii spre educația școlară a copiilor și tinerilor români⁶.

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*, f. 128

⁶ *Ibidem*, R: 980, dos. 746, f. 887 - 893

Statistica analizată ne oferă și câteva date despre elevii școlilor clericale și școlile de duminică. Așadar, dintre elevii școlilor clericale, 7 erau la Preparandie, 10 la școala de muzică, iar 35 la școala de desen. În zilele de duminică și de sărbători doar 81 dintre mergeau la biserică. Școala de pregătire care se ținea duminica și în zilele de sărbătoare după slujbă a fost frecventată de 30 de elevi. În fiecare clasă se aflau aproximativ 16 elevi⁷. În privința școlilor clericale și de duminică, nu putem face o statistică pe naționalități, deoarece nu avem datele de identificare necesare.

⁷ *Ibidem*, R:978/980, dos.746, f.128

Olivian MUREȘAN

ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII „ASTREI” ÎN PERIOADA INTERBELICĂ ÎN JUDEȚUL ARAD. ORGANIZAREA ȘI ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMINTELOR (I)

După Marea Unire din 1918 în județul Arad și-au continuat activitatea unele dintre societățile culturale înființate până la Unire. “Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român”¹, cât și alte societăți cu profil cultural se numără printre acestea, iar altele s-au constituit în perioada interbelică. Deși în decursul existenței sale Asociația culturală arădeană a obținut rezultate frumoase, în munca sa s-au resimțit perioade de stagnări sau chiar unele întreruperi (1874-1880; 1901-1905; 1911-1924), precum și o îngustare a ariei de activitate mai mult la orașul Arad și împrejurimile sale². Odată cu noua organizare a „Astrei”, după 1918, iubitorii culturii naționale din Crișana și Banat s-au orientat tot mai mult spre Sibiu³. Peste tot, după o perioadă de inactivitate din cauza primei mari conflagrații mondiale, „Astra” din Sibiu promova o activitate de reorganizare a despărțămintelor, cât și de înființare a altora noi. În județul Arad unde până în 1924 mai activa “Asociația arădeană” cele mai multe despărțăminte s-au întemeiat și reorganizat după acest an. Până în 1944 despărțămintele și cercurile culturale ale “Astrei” au cuprins cea mai mare parte a județului Arad⁴. Asociația “Astra” în perioada interbelică și-a desfășurat activitatea în județul Arad, în cadrele a 11 despărțăminte: Arad (plasa centrală), Chișineu-Criș, Hălmagiu, Ineu, Nădlac, Pecica, Radna, Sântana, Săvârșin, Sebiș și Șiria.

Pentru ca munca despărțămintelor să se poată face în condiții cât mai prielnice și în diferitele împrejurări, în statutele modificate se prevedea ca în fiecare plasă administrativă să se înființeze câte un despărțământ, dar după trebuința și necesitățile geografice, să poată fi organizate în aceeași plasă și mai multe despărțăminte. Mai târziu în 1925 s-a lăsat la latitudinea ca gruparea comunelor în despărțăminte să se poată face și fără respectarea arondării plaselor⁵.

O mică parte din teritoriul actualului județ Arad, înspre nord, zona Beliului, în perioada interbelică, făcea parte din teritoriul județului Bihor, iar zona Lipovei intra la județul Timiș-Torontal. În plasa Beliului se înființase la 30 august 1921 din

¹ Ioan Bolovan, *Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român 1863-1918, Contribuții monografice*, Cluj-Napoca, 1994.

² Eugen Glück, *Contribuții cu privire la colaborarea Asociației culturale arădene cu Astra*, în *Astra 1861-1950, Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, Sibiu, 1987, p. 245.

³ *Ibidem*, p. 3.

⁴ Mircea Timbus, Andrei Caciora, *Viața culturală a județului Arad între anii 1919-1944*, în *Ziridava*, IX, 1978, p. 500.

⁵ *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 338.

inițiativa prim-pretorului plasei, Alexandru Fildan despărțământul Beliu al „Astrei” bihorene a cărei activitate a fost deja prezentată⁶.

Despre organizarea și activitatea despărțămintelor „Astrei” care au funcționat în județul Arad, în perioada interbelică, până în prezent nu a apărut nici un articol sau studiu. Din aceste considerente în rândurile de mai jos prezentăm aspecte privind organizarea și principalele activități ale despărțământului Arad al „Astrei”.

Despărțământul Arad

Despărțământul central Arad al „Astrei” s-a înființat prin hotărârea ce a luat-o vechea „Asociațiune națională arădană pentru cultura poporului român” în adunarea generală din 5 noiembrie 1924 de a fuziona cu „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” din Sibiu și a se transforma în Despărțământul Arad al acesteia⁷. Despărțământul Arad al „Astrei” a luat ființă la inițiativa lui Vasile Goldiș, în calitate de președinte al „Astrei”⁸. Despre această fuzionare se spunea, că: „Vechea noastră Asociațiune culturală arădană a cărei activitate în timpul din urmă amorfise cu desăvârșire, a hotărât în adunarea sa generală din 5 noiembrie 1924 să fuzioneze cu Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român din Sibiu și să-și continue viața ca un despărțământ al ei”⁹. O dată cu fuzionarea și transformarea ei în despărțământ al „Astrei” s-a făcut și trecerea în proprietatea despărțământului Arad al „Astrei” a întregii averi de care dispunea Asociația arădeană¹⁰. După fuziune acest despărțământ al „Astrei” s-a numit *Despărțământul (central) cultural al județului Arad*¹¹. Adunarea generală a acesteia din 7-9 noiembrie 1924, ținută la Arad, a integrat definitiv munca culturală locală în ansamblul activității „Astrei”¹².

În cadrul ședinței generale de constituire de sub președinția delegatului Ascaniu Crișan, directorul Liceului” Moise Nicoară” din Arad, noul despărțământ și-a ales ca președinte pe dr. Teodor Botiș, iar ca membri pe următorii: Ascaniu Crișan, ing. Nicolae Petrescu, dr. Lazăr Nichi și dr. Gheorghe Ciuhandu¹³. În prima sa ședință s-a constituit, comitetul, având pe Ascaniu Crișan, ca subdirector, Silviu Hulbăr, casier, col. Alexandru Vlad¹⁴, controlor și prof. Traian Mager, notar¹⁵. S-au înscris 13 membri fondatori, 33 membri pe viață și 18 membri activi.

⁶ Vezi: Lucia Cornea, *Aspecte ale activității „Astrei” bihorene în perioada interbelică. Activitatea despărțămintelor (I)*, în *Crisia*, XXI, 1991, p. 165-169.

⁷ Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale (în continuare prescurtat: D. J. A. A. N.), *fond „Astra”-despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 215/1924, f. 2, 5; *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1924/25*, în *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 379; *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 588; Mircea Timbus, Andrei Caciora, *op. cit.*, p. 500.

⁸ D. J. A. A. N., *fond „Astra”-despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 270/1934, f. 4.

⁹ *Ibidem*, dosar 215/1924, f. 2; Mircea Timbus, Andrei Caciora, *op. cit.*, p. 500.

¹⁰ D. J. A. A. N., *fond „Astra”- despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 215/1924, f. 5.

¹¹ *Ibidem*, dosar 215/1924, f. 9.

¹² Eugen Glück, *op. cit.*, p. 245.

¹³ *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1924/25*, în *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 378-379.

¹⁴ D. J. A. A. N., *fond „Astra”- despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 216/1924, f. 6-7.

Pentru ca noul despărțământ constituit în conformitate cu dispozițiunile statutare ale asociațiunii să-și poată îndeplini misiunea sa de a organiza și sistematiza mișcarea culturală românească din orașul și județul Arad era nevoie de un local pentru biroul și biblioteca sa. În acest sens, în 15 noiembrie 1924, comitetul noului despărțământ înființat solicită Consiliului Administrativ al Palatului Cultural din Arad, să: ” binevoiască a acorda valorosul său sprijin și a ne face astfel posibilă activitatea și opera culturală ce dorim să o dezvoltăm prin cedarea pentru trebuințele culturii românești a unui local corespunzător în Palatul Cultural”¹⁶. Localul pus la dispoziție în incinta Palatului Cultural a fost o cameră (sala artiștilor)¹⁷.

În grija despărțământului la început intrau 8 comune din plasa Arad¹⁸. În 1926 s-a ajuns la 20 comune. Aceste comune ale plasei centrale identificate de noi erau: *Andrei Șaguna, Aradul-Nou, Cherestes, Curtici, Engelsbrunn, Glogovăț, Gutenbrunn, Livada, Mândruloc-Cicir, Micălaca, Murășel, Sâmbăteni, Sânnicolaul Mic, Șagul, Schöndorf, Sfântul Paul, Traunau, Wisenheid, Zăbrani și Zădârlac*.

Programul cultural al despărțămintelor “Astra” cuprindea organizarea de conferințe cu o tematică variată, serbări, concursuri de cântece, costume și dansuri românești, șezători culturale, cursuri de instruire a țăranilor, etc.

În fruntea despărțământului Arad au fost următorii președinți: Teodor Botiș (1914-1932), Ascaniu Crișan (1932-1936) și Iustin Marșieu. Dintre vicepreședinții din această perioadă menționăm pe profesorul Ascaniu Crișan (1924-1932), iar secretari Ascaniu Crișan, Victor Caba, Octavian Lupaș, Traian Mager.

Dintre principalele categorii profesionale din care s-au selectat de-a lungul perioadei interbelice membrii comitetului de conducere al despărțământului arădean au fost profesori, preoți, avocați și ingineri. În perioada menționată din comitetul despărțământului arădean au făcut parte și unele personalități locale precum: gen. Al. Vlad, episcopul Grigorie, prof. Eduard I. Găvănescu, etc.

Între despărțământul Arad al „Astrei” și celelalte despărțăminte care s-au înființat în județ a existat o colaborare din punct de vedere al propagandei culturale, suplinind uneori lipsa de activitate a unor despărțăminte.

În munca despărțământului s-au angajat și medicii români din localitate și județ, organizându-se în cadrele Astrei într-un cerc cultural medical, având ca președinte al cercului pe dr. Demetriu Comșa¹⁹.

La începutul organizării despărțământului n-a fost posibilă înființarea de *cercuri culturale și biblioteci* în satele aparținătoare. Pentru înființarea cercurilor culturale s-au întâmpinat unele greutăți. Dar în anii care au urmat dorințele arădenilor privind revigorarea activității culturale au început a se îndeplini în bună

¹⁵ *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1924 / 25*, în *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 380.

¹⁶ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 216/1924, f. 2.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 216/1924, f. 3.

¹⁸ *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1924/25 în Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 380.

¹⁹ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 216/1924, f. 5-6.

parte. În acest sens, Despărțământul Arad emite către comune o adresă „ în scopul înființării și organizării unui despărțământ sau cerc cultural al „Astrei”, recrutându-se 15 membri fondatori, pe viață sau activi ai „Astrei” din comuna (...) alegându-și în adunarea generală de constituire un președinte, vicepreședinte, secretar, casier, controlor, bibliotecar și econom și 3 membri care împreună formează comitetul cercului cultural”. Au răspuns prin delegați localitățile Buteni, Târnova, Chișineu Criș și Radna, dar nu s-au prezentat din Hălmagiu, Curtici, Gurahonț, Pecica și Șiria²⁰.

Cercuri culturale și biblioteci s-au înființat în oraș și cartiere. În 1926 Despărțământul central al județului Arad raporta că “în toate comunele se află biblioteci școlare și parohiale, iar Palatul Cultural din Arad dispune de o bibliotecă bogată, sală de lectură și muzeu etnografic”²¹. Biblioteca despărțământului a fost completată în 1930 cu toate volumele existente ale ”Bibliotecii”Populare” în volume serii bine compactate, etc²². Deasemenea, despărțământul a donat spitalului militar din cetate numeroase calendare și cărți educative din biblioteca „Astrei”. La Arad-Grădiște, biblioteca s-a înființat la 1 decembrie 1934²³.

În 1932 s-au înființat noi cercuri culturale: la 3 ianuarie 1932 s-a înființat cercul cultural din cartierul Grădiște, președinte fiind ales, inginerul Vladimir Eșanu, directorul depozitului pentru fermentarea tutunului, vicepreședinte Traian Givulescu, secretar Gheorghe Crișan, casier Crăciun I. Ionel, bibliotecar Simion Ardelean, controlori Liviu Suba și Traian Chira, econom Pavel Crișan; membri: preot Cornel Mureșan, Ignatie Popovici, impiegat C. F. R., Bodnar Ioan. Cercul are o bibliotecă cu 787 cărți²⁴.

În 15 mai 1932 s-a constituit cercul cultural din Sânnicolaul Mic, inițiator fiind preotul Nicolae Iorgovan, lucru posibil după ce terenul a fost bine pregătit prin șezătorile culturale care au avut loc în casa culturală din cartier. Comitetul de conducere era alcătuit din: Ioan D. Neamțu, președinte, Alexandru Budea, vicepreședinte, dr. Nicolae Iorgovan, casier, Nicolae Adam, secretar, Ioan Străin, controlor, Gh. Putin, bibliotecar și econom. Cercul cultural cuprindea și un număr de 45 membri ajutători²⁵.

În continuare, pentru întemeierea de noi cercuri culturale, atenția a fost îndreptată și spre cartierul Gaiu și Micălaca Veche²⁶. Cercul cultural din Aradul

²⁰ *Ibidem*, dosar 216/1924, f. 10.

²¹ *Ibidem*, dosar 229/1926, f. 3.

²² *Despărțământul central județean Arad, în Transilvania, Anul 61, nr. 7-8, 1930, p. 34.*

²³ D. J. A. A. N., *fond “Astra”- despărțământul cultural al județului Arad, dosar 273/1934, f. 137.*

²⁴ *Ibidem*, dosar 264/1932, f. 1; dosar 268/1933, f. 25; dosar 306/1937, f. 150; Despre activitatea desfășurată, vezi și: *În Grădiște, Astra a desfășurat stindardul, în Aradul (Arad), Anul II, nr. 26, din 17 februarie 1932, p. 1.*

²⁵ D. J. A. A. N., *fond “Astra” despărțământul cultural al județului Arad, dosar 260/1930, f. 3 și dosar 263/1932, f. 84-86.*

²⁶ *Ibidem.*

Nou s-a înființat în 28 ianuarie 1937²⁷, iar cel din Șofronea, la 28 martie 1937²⁸. În 26 decembrie 1936, biblioteca din Arad-Grădiște avea 285 volume, iar cea din Aradul Nou-Colonie, la 10 ianuarie 1937, 279 volume²⁹. Despărțământul centru Arad al „Astrei” are și o bibliotecă care se inventariază.

În perioada decembrie 1934-ianuarie 1935, Despărțământul Arad al „Astrei”, colabora cu Societatea “Concordia” care și-a fixat ca program de muncă înființarea de biblioteci sătești pe lângă casele culturale existente în județ³⁰. Sub auspiciile “Astrei” s-au pus astfel bibliotecile sătești din Hălmagiu, Gurahonț, Săvârșin și Șofronea³¹.

Pentru propaganda culturală la sate menționăm și activitatea de propagandiști sanitari care a început în aprilie 1927 când s-a vizitat comuna Sănnicolaul Mic, unde dr. Demetriu Cosma a conferențiat despre *Tuberculoză* și despre *Îngrijirea alimentară rațională a copilului*, prilej cu care pentru a ilustra subiectele respective s-au folosit planșe primite de la prof. Iuliu Moldovan, directorul Institutului de Igienă din Cluj³².

În cadrul despărțământului arădean s-a pornit și mișcarea de organizare a meseriașilor și negustorilor din oraș. Rezultatul propagandei culturale și a muncii depuse de delegatul comitetului, consilierul Constantin Popa a fost concentrarea negustorilor și meseriașilor din oraș și județul Arad într-o asociație condusă de Maxim Vulcu, fabricant³³.

În sala Palatului Cultural a existat o mare afluență, la conferințele cărturarilor vremii, la care și-au adus contribuția și personalități ale vieții culturale românești ca: Nicolae Iorga, Silviu Dragomir, Coriolan Petranu, Ștefan Goangă, Onisifor Ghibu, Bogdan Duică, Sextil Pușcariu, ș.a. Conferințele și serbările culturale din centru s-au ținut în sala festivă a Palatului Cultural, în fața unui public select, uneori numeros, doritor de cultură națională. În susținerea conferințelor un rol important l-a avut conferențiarul trimiși de centrala Astrei din Sibiu, Extensiunea universitară din Cluj, Universitatea liberă din București și secția Arad a “Asociațiunii profesorilor secundari”. Despărțământul Arad al “Astrei” s-a făcut cunoscut în viața culturală a orașului Arad prin aniversarea zilei de 1 Decembrie sau alte momente importante din istoria românilor. În Arad s-au ținut conferințe cu diferite tematici predominând teme de istorie și cultură națională, învățământ, tehnică, educație moral-civică, educație fizică și sanitară, ș. a.³⁴

²⁷ La înființarea cercului cultural din Aradul Nou a cărui președinte a fost ales Aurel Crișan, au participat 21 intelectuali și 65 săteni, D. J. A. A. N., *fond” Astra”- despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 306/1937, f. 15 și 64.

²⁸ *Ibidem*, dosar 306/1937, f. 131.

²⁹ *Ibidem*, dosar 291/1936, f. 3.

³⁰ *Ibidem*, dosar 270/1934, f. 6.

³¹ *Despărțământul central județean Arad*, în *Transilvania*, Anul 67, nr. 4, 1936, p. 379.

³² D. J. A. A. N., *fond” Astra”- despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 238/1927, f. 92.

³³ *Despărțământul central județean Arad*, în *Transilvania*, Anul 67, nr. 4, 1936, p. 379.

³⁴ În legătură cu unele teme și conferențiarul care le-au susținut, vezi: *Activitatea despărțământelor în cursul anilor 1924/25*, în *Transilvania*, anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 382.

În privința înjghebării unei colaborări în 1924, între despărțământul arădean și “Salonul literar și artistic” din Arad, acesta din urmă răspunde negativ, deoarece” fiind o societate de sine stătătoare, cu un program definit - colaborarea cu “Astra” ar aduce desființarea ei, (a Salonului, n. n.), “ implicit al programului ei și al scopului pentru care a fost înființată-publicarea unei reviste literare,- în Arad. Totuși, dacă Dv. veți găsi modalitatea unei colaborări prin care Salonul literar și artistic din Arad să-și păstreze neștirbit titlul, conducerea și scopul pentru care a fost înființat suntem gata a fi lângă Dv. (sem. Al. T. Stamatiad, 4 dec. 1924)”³⁵.

În total sub auspiciile “Astrei” s-au ținut 11 conferințe dintre care 9 prin iluștrii profesori universitari grupați în societatea ”Extensiunea universitară” din Cluj și 2 conferințe prin delegați ai Universității libere din București³⁶. Un ciclu de conferințe s-au ținut în 5 martie 1933 în suburbia Micălaca³⁷. În orașul Arad după cum se poate observa activitatea despărțământului a fost mai rodnică.

La ședința adunării generale din 26 aprilie 1926, dr. Lazăr Nichi, directorul Palatului Cultural din Arad, comunică că săpăturile arheologice din vara anului 1925, pentru care Asociația “Astra” a donat 5000 lei, au dat rezultate frumoase recunoscute și în străinătate³⁸.

*Prelegeri și șezători culturale s-au ținut și în comune care au fost frecvent cercetate. În acest sens, conferențiarilor desemnați de despărțământul Arad-centru al “Astrei” au fost însoțiți și din echipe de propagandă formate din elevi de liceu. Pentru serbări în calitate de conferențieri au fost delegați Ascaniu Crișan, directorul liceului “Moise Nicoară” din Arad (pentru comuna Pecica Română); consilierul orășenesc Constantin Popa și prof. Inocențiu Langa, pentru Șiria, primul prezentând însemnătatea “Astrei” în trecutul poporului românesc și de aici înainte, și anunță faptul că centrul are de gând să înființeze un despărțământ și la Șiria idee primită cu mare însuflețire, iar al doilea a expus despre însemnătatea zile de 1 Decembrie 1918*³⁹.

Profesorul Dante Gherman, a organizat o echipă de propagandă culturală alcătuită din elevii clasei a VII-a de liceu două șezători culturale, una la 7 decembrie 1924, în comuna Ineu și a doua la 7 februarie 1925 la Săvârșin⁴⁰.

³⁵ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 220/1924, f. 25.

³⁶ Cu prilejul comemorării celor 11 ani de la unirea Ardealului cu patria mamă, despărțământul “Astra” a apelat la profesorul univ. dr. Ștefan Goangă, din Cluj, care a vorbit despre “*Neam, popor și națiune*”, vezi: *Voința Poporului*, nr. 228, din 2 decembrie 1929; *Despărțământul central județean Arad, în Transilvasnia*, Anul 61, nr. 7-8, 1930, p. 34-35.

³⁷ *Știrea* (Arad), Anul III, nr. 303 din 9 martie 1933, p. 3.

³⁸ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 230/1926, f. 37. Este vorba despre cercetările arheologice întreprinse la Moneasa (1925) și pe valea Cremenoasa de lângă Iosășel-Gurahonț (1925-1929), Muzeul județean Arad, *fond Palatul Cultural*, dosar 2/1927, f. 390-391; *Hotarul* (Arad), anul V, nr. 1-2, 1938, p. 42.

³⁹ *Activitatea despărțământelor în cursul anului 1924/1925*, în *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, 1925, p. 382.

⁴⁰ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 217/1924, f. 2.

La 27 decembrie 1924 s-a ținut o serbare culturală în comuna Buteni, pregătită de prof. Nestor Blaga, cu elevi din clasa a VIII-a de liceu. Deasemenea elevii școlii normale confesionale din Arad au organizat tot sub auspiciile despărțământului și sub îndrumarea prof. Teodor Mariș și Emilian Vlad, 2 serbări culturale, una la Cermei, în 8 februarie, iar alta la Pârneava, în 1 martie 1925⁴¹.

Studenții Institutului teologic din Arad, tot sub egida despărțământului, conduși de profesorul Caius Turic și maistrul At. Lipovan au ținut 3 șezători literare: prima la 15 februarie 1925, în suburbia Șega, a doua în 28 februarie 1925 în suburbia Pârneava și a treia în 25 martie același an, în comuna Micălaca⁴².

Prelegeri s-au mai ținut și la Direcțiunea Regionalei C.F.R. care au constat în cursuri speciale de mișcare, întreținere și telegrafie la 120 ascultători în 4, 11 și 18 decembrie 1925, conferențiar fiind Traian Mager, profesor în Arad⁴³.

În 1931 s-au ținut conferințe la Pâncota, Șiria, Sâmbăteni, Sânnicolaul Mic și suburbiile orașului Arad⁴⁴. De menționat faptul că în 24 februarie 1932 a avut loc o șezătoare culturală la Pâncota. Membrii delegați pentru propaganda culturală în această localitate care s-a ținut în Casa Culturală cu un auditoriu de 250-300 ascultători, în cea mai mare parte țărani, tineri și tinere, au fost: dr. Sabin Șuiaga, avocat și dr. Vasile Noveanu, medic. Primul a vorbit despre *Rolul științei în educația poporului*, iar al doilea despre *Tuberculoza din punct de vedere social*⁴⁵. La 13 martie 1932, o conferință s-a ținut în cartierul Arad-Șega⁴⁶.

În colaborare cu Institutul Social Banat-Crișana, despărțământul Arad al "Astrei" și-au fixat ca obiectiv al preocupărilor inițierea unei mișcări în cartierele Aradului și satele învecinate. În acest sens, în 1934 s-au ținut conferințe la Arad-Gai, Micălaca, Mândruloc, Sâmbăteni, Miniș și Cicir⁴⁷.

În ceea ce privește *conferințele și șezătorile culturale la sate* organizate de Despărțământul Arad al "Astrei", acestea au avut loc în apropierea orașului dar și în alte localități mai îndepărtate din câmpie și zona Podgoriei Aradului. În 18 noiembrie 1934 la căminul cultural "Podgoria" din Covăsânt, a avut loc o șezătoare culturală împreună cu concert și a conferențiat Ascaniu Crișan⁴⁸. Activități culturale s-au ținut la 1 Decembrie 1936 în Șiria și Chișineu Criș, conferențiar fiind Nestor Blaga și Vintilă Popescu. La 20 decembrie au avut loc conferințe în comunele: Radna, Socodor, Gașa, Șiclău, Ghioroc, Pâncota, Sfânta Ana și Gurahonț. La Radna a conferențiat dr. Vasile Avramescu, despre noul cod penal și dr. Lazăr Nichi, despre rolul "Astrei" în cultura neamului nostru; la Socodor, dr. Aurel Lazăr,

⁴¹ *Ibidem*, dosar 217/1924, f. 2.

⁴² *Ibidem* f. 2.

⁴³ *Ibidem*, dosar 230/1926, f. 49-50.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 263/1932, f. 100.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 263/1932, f. 57 și dosar 265/1932, f. 41.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 265/1932, f. 65; *Aradul* (Arad), din 23 martie 1932, p. 1.

⁴⁷ D. J. A. A. N., *fond "Astra"-despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 270/1934, f. 6; *Activitatea despărțământelor*, în *Transilvania*, Anul 67, nr. 4, 1936, p. 378.

⁴⁸ D. J. A. A. N., *fond "Astra"-despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 273/1934, f. 119.

despre noul cod penal; la Gașa, a conferențiat dr. Ulpiu Popa Cherecheanu, despre același subiect. La Șiclău, a vorbit prof. Vintilă Popescu despre educația copiilor prin biserică și școală. La Ghioroc, prof. Liviu Albu despre foloasele cooperăției iar Inocențiu Langa despre binefacerile culturale ale “Astrei”. La Pâncota, prof. N. Blaga, despre contribuția “Astrei” la ridicarea culturală a satelor. Despre același subiect a vorbit la Sfânta Ana, E. Vlad, directorul gimnaziului din localitate iar la Gurahonț, prof. Traian Mager, despre importanța și metodele de colecționare a folclorului⁴⁹.

La 23 decembrie 1936 s-a organizat o șezătoare culturală la Nadăș, în cadrul căreia dr. Emil Micloși a vorbit despre *importanța “Astrei” în cultură*, dr. Aurel Raicu despre *noul cod penal*, iar dr. Emil Veliciu despre *însemnătatea Frăției Ortodoxe Române*⁵⁰. În 26 decembrie 1936, au avut loc conferințe la Măderat, Vărădia și Grădiște. La Măderat a conferențiat dr. Ion Pescariu despre un subiect din lumea medicală, la Vărădia, dr. Ioan Radu, despre educația fizică, la Grădiște, dr. Iustin Marșieu, despre datoria generației de atunci, față de “Astra”, iar dr. Cornel Iancu în legătură cu ridicarea vieții culturale a satelor prin biblioteci populare, prilej cu care a predat din partea societății culturale “Concordia”, o bibliotecă populară compusă dintr-un dulap și 300 volume compactate, în valoare de 8000 lei, cercului cultural “Astra” din Grădiște⁵¹. La Șofronea în 23 iunie 1937 s-a ținut ziua “Astrei”, prilej cu care a vorbit preotul Vichentie Guleșiu, președintele cercului cultural. Seara s-a jucat cu mare succes o piesă teatrală populară de către tinerii: Vioara Totorean, P. Teglas, T. Catană, T. Popa, Tr. Mărginean, “piesă care a produs mult haz și veselie, mai ales rolul lui T. Catană, servitorul”⁵².

De menționat faptul că directorul despărțământului arădean, dr. Teodor Botiș a salutat în numele “Astrei”, pe membrii societății scriitorilor români sosiți în turneul lor de propagandă în 6 decembrie 1924, în orașul Arad⁵³.

Deasemenea, la 21 mai 1925, directorul despărțământului arădean a reprezentat “comitetul central” al “Astrei” la Congresul Ligii pentru unitatea culturii tuturor românilor ținut la Timișoara⁵⁴.

La adunarea generală a “Astrei”, ținută în 29-30 august 1925, la Reghin, despărțământul a fost reprezentat de Teodor Botiș, în calitate de director, care a prezentat darea de seamă cu privire la activitatea despărțământului centru Arad, de la înființare până la 14 iunie 1925⁵⁵.

În conformitate cu ordinul circular nr. 2469/1925 al comitetului central s-a intervenit la Revizoratul școlar județean pentru organizarea de cursuri la sate pe

⁴⁹ vezi: *Știrea* (Arad), Anul VII, din 14 ianuarie 1937, p. 3.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 3.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, nr. 1515, din 27 iunie 1937, p. 2.

⁵³ D. J. A. A. N., *fond “Astra” despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 216/1924, f. 4.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 217 / 1926, f. 4.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 217 / 1926. Raportul prezentat a fost publicat în *Transilvania*, nr. 9-10, 1925.

seama analfabeților. Din răspunsurile primite reiese că atari cursuri s-au ținut regulat de către învățătorii de la sate⁵⁶.

În munca despărțământului s-au angajat și medicii români din localitate și județ. Președintele cercului cultural medical dr. Demetriu Cosma printr-o conferință populară ținută la casa culturală din suburbia Șega, s-a referit la tuberculoză⁵⁷. Sub auspiciile despărțământului "Astrei" Arad a luat ființă o filială a Societății de Educație Națională și Fizică "Șoimii României"⁵⁸.

În ceea ce privește acțiunea de înființare a școlilor țărănești despărțământul Arad a acționat având sprijin din partea autorităților locale. În acest sens, spre exemplu, prin prefectul dr. Ioan Groza s-a acordat o subvenție de 121.070 lei, iar comitetul în ședință a discutat modalitatea de înființare, însărcinând președintele cu organizarea școlii. Pentru înființarea acestei școli, în 29 decembrie 1933, "Astra" sibiană, trimite Despărțământului Arad, ca model Școala țărănească din Sighetul Marmației, iar pentru orientare o broșură a lui Vasile Ilea, despre organizarea și funcționarea școlilor țărănești din Sighetul Marmației, cu mențiunea că orice școală țărănească se va acorda cu programul și activitatea sa împrejurărilor și necesităților specifice locale⁵⁹. În acest scop s-a cerut concursul Camerei de Agricultură și s-au căutat materiile ce trebuiau predate. Dat fiind faptul că cei de la Camera în ianuarie 1935 erau ocupați cu ținerea cursurilor economice, concentrarea țăranilor pentru cursuri au fost amânate pentru anul următor⁶⁰. În bugetele comunale pentru școala superioară țărănească de sub oblăduirea "Astrei" s-au acordat sume în total de 150.000 lei⁶¹. În 1938 profesorul Ion Breazu desfășurându-și activitatea în cadrul centralei "Astra" de la Cluj și scriind despre școli arăta: "dar ceea ce constituie un titlu de mândrie pentru munca în curs de desfășurare a organizației noastre arădane sunt cele patru școli țărănești, pe care le-am inițiat în patru comune fruntașe, unele cu colaborarea intelectualilor din Arad. Despărțământul a dat instrucțiuni detaliate și a urmărit de aproape buna funcționare a acestor instituții"⁶².

Mișcarea corală condusă de despărțământul Arad, nu s-a ridicat tocmai la nivelul așteptărilor. Animați de gândul de-a contribui la promovarea muzicii vocale și instrumentale în păturile largi ale populației de la sate o seamă de intelectuali din Arad au luat hotărârea de-a realiza o mai veche dorință a corurilor din județul Arad: unirea lor într-o asociație. În acest sens s-a format un comitet de inițiativă din: Ascaniu Crișan, directorul Liceului "Moise Nicoară" din Arad și Ioan Lipovan,

⁵⁶ D. J. A. A. N., fond "Astra"- despărțământul cultural al județului Arad, dosar 217 / 1926, f. 5.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 216/1924 și dosar 217/1926, f. 6.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar 260/1930, f. 3 și dosar 267/1932.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar 273/1934, f. 4; vezi și: Pamfil Matei, "Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)", Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 259, 277-282.

⁶⁰ D. J. A. A. N., fond "Astra"-despărțământul cultural al județului Arad, dosar 270/1934, f. 8.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 273/1934, f. 95.

⁶² I. B., *Străbătând despărțămintele*, în *Transilvania*, Anul 69, nr. 1, 1938, p. 52.

profesor de muzică la Școala normală⁶³. Încercări de acest fel, au mai fost, în 1925, dar n-au dus la nici un fel de rezultat.

La 30 octombrie 1931 cu prilejul concertului susținut la Arad, George Enescu a fost sărbătorit și proclamat cetățean de onoare al orașului, de către dr. Cornel Radu, fostul primar al municipiului⁶⁴.

În 30 ianuarie 1932 în oraș a avut loc concertul cercului cultural "Astra" al despărțământului arădean cu concursul corului "Armonia", a orchestrei Studenților de la Politehnica din Timișoara și orchestra fabricii "Astra"⁶⁵. În 24 și 25 februarie 1934, Reuniunea corală de cântări și muzică "Ion Vidu" din Lugoj era oaspete a Societății muzicale "Armonia" din Arad susținând o reprezentație cu opereta "Armonii Bănățene" de compozitorul lugojan Filaret Barbu⁶⁶. S-a colaborat și cu corurile unor școli din oraș. În general serbările culturale aveau un scop educativ și distractiv. Programele erau alcătuite din piese de teatru, coruri, monoloage, dialoge, tablouri vivante, etc.

Președintele despărțământului arădean, Ascaniu Crișan, în expunerea sa din 16 martie 1932 ținută la ședința comitetului "Astreii", la Palatul Cultural asupra activității desfășurate constata că „ciclul de conferințe duminicale ținute în Arad, se bucură de desăvârșita atenție a publicului românesc, cele de la sate fiind la fel apreciate de popor”⁶⁷.

În conformitate cu o adresă a Centrului, adunarea generală a Despărțământului Arad se prevedea să se țină în județ, de preferință, într-o comună unde portul românesc este aproape uitat și cu această ocazie să fie invitate și doamnele de la Hora, să participe în costume naționale ca astfel să atragă atenția localnicilor asupra frumuseților portului național⁶⁸.

Dintre conferențiarii care trebuiau a ține *conferințe la sate* cu diferite subiecte și de actualitate au fost: T. Mariș, M. Ianculescu, M. Colarov, V. Ugrin, V. Popescu, dr. Gh. Popovici, Victor Caba, dr. S. Șiclovan, N. Cristea, dr. V. Noveanu, Octavian Lupaș, dr. S. Șuiaga, dr. Șt. Țiriac, dr. S. Covacui, inginer V. Eșanu, dr. V. Bărbuș, etc⁶⁹.

În cea ce privește colecta pentru monumentul Unirii, începută din inițiativa lui Vasile Goldiș, prin 1920 s-au strâns atunci 152.127,15 lei care au fost depuși la Banca Victoria și Românească⁷⁰.

În 18 octombrie 1932 s-a ales noul comitet de conducere, pentru despărțământ, pe o perioadă de cinci ani: președinte, Ascaniu Crișan, directorul

⁶³ D.J. A. A. N., *fond "Astra" -despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 250/1929, f. 29-30.

⁶⁴ Corneliu Radu, *George Enescu-cetățean de onoare a Aradului*, în *Ziridava*, XII, 1980, p. 899-900.

⁶⁵ *Aradul* (Arad), din 6 februarie 1932.

⁶⁶ D. J. A. A. N., *fond "Astra" -despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 273, f. 7-21.

⁶⁷ *Aradul*, din 23 martie 1932, p 1.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*; vezi și: Lazăr Nichi, *Dare de seamă despre activitatea comitetelor pentru ridicarea Monumentului Unirii în Arad*, în *Hotarul*, Anul VI, nr. 1-2, 1938, p. 61-69.

Liceului “Moise Nicoară”, dr. Alexandru Stoinescu, vicepreședinte, Romul Cărpinișan, inginer, profesor Tiberiu Givulescu, casier, Vasile Suci, controlor, directorul Școlii comerciale de băieți, Vintilă Popescu, profesor la Academia Teologică, Brutus Păcurariu, econom. Membri în comitet: dr. Teodor Botiș, rectorul Academiei Teologice și fost președinte al despărțământului, Nestor Blaga, profesor, director al orfelinatului, Alexandru Constantinescu, profesor, Ilie Ferdinand, compactor, Ștefan Mateescu, director general al Uzinelor Electrice, Gheorghe Muntean, librar, Nicolae Nistor, revizor școlar, dr. Lazăr Nichi, prof. liceu și director al Palatului Cultural, dr. Cornel Radu, director Spitalul de copii, generalul Alexandru Vlad⁷¹. Ulterior în comitetul despărțământului s-au făcut unele schimbări⁷², iar în ședința din 7 iulie comitetul s-a constituit după cum urmează: președinte, Ascaniu Crișan, vicepreședinte dr. Al. Stoinescu, secretar-casier Victor Caba, controlor Vasile Suci, bibliotecar, Nestor Covaciu, econom, dr. Lazăr Nichi, iar membri: Sava Bărbătescu, dr. Teodor Botiș, Nestor Blaga, Romul Cărpinișan, Ilie Ferdinand, Tiberiu Givulescu, Ștefan Mateescu, Gheorghe Munteanu, Mihail Păcățeanu, Vintilă Popescu și dr. Cornel Radu⁷³.

În 27 noiembrie 1932, Adunarea generală a despărțământului “Astra”-Arad a avut loc la Ghioroc, localitate în care și-a propus a înființa o filială a acestuia⁷⁴. Ca membri ai filialei s-au înscris peste 20 persoane⁷⁵. După încheierea Adunării generale a avut loc adunarea pentru înființarea cercului cultural din localitate și inaugurarea bibliotecii cercului în” scopul răspândirii culturii românești în masele largi”, ocazie cu care s-au donat 91 cărți⁷⁶. La mareașă serbare organizată și-a adus contribuția corul” Armonia”⁷⁷. Comitetul de conducere al filialei Ghioroc s-a hotărât a fi ales o săptămână mai târziu⁷⁸.

În 18 martie 1936, despărțământul central al “Astrei” din Arad, împreună cu Societatea “Concordia”, “Ateneul Popular” și Institutul Social Banat-Crișana, filiala Arad au format Federația Societăților Culturale din Arad⁷⁹, cu scopul consolidării mijloacelor materiale și coordonării programelor lor, în vederea unei cât mai bogate activități culturale. Ulterior în această federație au intrat Reuniunea corală “Lyra” din Chișineu-Criș, înființată în 1931⁸⁰ și corul “Armonia” din Arad, societăți membre ale federației, dar care și-au păstrat organizarea statutară proprie.

⁷¹ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 260/1930, f. 1.

⁷² *Vezi: Ibidem*, dosar 260/1930, f. 2.

⁷³ *Ibidem*, dosar 260/1930, f. 3.

⁷⁴ *Știrea* (Arad), nr. 226, din 30 noiembrie 1932, p. 2-3.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 3.

⁷⁶ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 263/1932, f. 111.

⁷⁷ A fost întâia încercare de-a organiza adunări generale la sate, în mijlocul poporului, *Ibidem*, dosar 263/1932, f.1.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, dosar 300/1936, f. 2; Pamfil Matei, *op. cit.*, p. 91.

⁸⁰ D. J. A. A. N., *fond “Astra”-despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 294/1936, f. 1.

La 30 ianuarie 1938 sub egida Federației Societăților Culturale din care făcea parte și despărțământul Arad al “Astrei”, în sala festivă a Liceului “Moise Nicoară”, s-au desfășurat lucrările primului congres cultural al Aradului, la care s-au discutat cele mai importante probleme și proiecte culturale din această parte de țară⁸¹.

Acest congres a avut loc ca urmare a faptului că societățile “Astra”-despărțământul Arad, Institutul Social Banat-Crișana-filiala Arad, Societatea “Concordia”, Corul “Armonia” și Reuniunea corală „Lyra” din Chișineu-Criș s-au federalizat în scopul de-a susține o acțiune comună pentru propagarea culturii naționale.

O altă direcție de activitate a Despărțământului Arad al „Astrei” a fost *festivitățile aniversare și comemorative*. La 6 mai 1934, împreună cu Episcopia ortodoxă română din Arad, s-a comemorat amintirea marelui român care a fost Alexandru Mocioni și de la a cărui moarte s-au împlinit 25 de ani. Conferința comemorativă a rostit-o rectorul dr. Teodor Botiș, un temeinic cunoscător al trecutului familiei Mocioni⁸². La Palatul Cultural la 28 februarie 1937 a fost comemorat tribunul arădean Mircea V. Stănescu, al cărui monument a fost făcut pe cheltuiala despărțământului, iar la 6 iunie același an a fost comemorat Alexandru Gavra, fost profesor la Preparandia arădeană⁸³.

Un alt eveniment deosebit care a avut loc în orașul Arad a fost comemorarea la 23 ianuarie 1938, a gazetarului slovac Gustav Augustini, redactor la “Tribuna Poporului” și “Tribuna” din Arad, luptător entuziast pentru cauza comună a naționalităților subjugate din fosta monarhie austro-ungară. La ceremonia care a avut loc la cimitirul “Pomenirea”, lângă mormântul acestuia, restaurat prin grija “Astrei” au luat cuvântul protopopul slovac Ivan Bujna, din Nădlac, Ascaniu Crișan din partea societăților federalizate ale Aradului, Sabin Evuțianu, inspector general școlar, în numele “Astrei” ardeleni și bănățeni, inginerul Francisc Ambruș, în numele coloniei cehoslovace din Arad și Milancovici, învățător sârb, în numele conaționalilor săi și Ioan Martin, directorul ziarului “Știrea”,⁸⁴ care a reprezentat Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat. Tuturor le-a mulțumit Feodor Ruppel, unul din nepoții lui G. Augustini⁸⁵.

Prin reprezentanții săi “Astra” arădeană participa la diferite manifestări organizate de unele despărțăminte din alte județe. Astfel la grandioasele serbări ale “Astrei” care au avut loc la Timișoara în 11-13 septembrie 1937 printre delegați se afla din partea Aradului prof. Teodor Botiș, rectorul Academiei Teologice din Arad⁸⁶.

⁸¹ Hotarul (Arad), anul V, nr. 1-2, 1938, p. 3-64.

⁸² D. J. A. A. N., *fond “Astra”-despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 270/1934, f. 5. Teodor Botiș este autorul lucrării *Monografia familiei Mocioni*, apărută în 1939 și dedicată acestei familii.

⁸³ Pentru inițiativa și pregătirea acestor comemorări, vezi: *Știrea* (Arad), 14 ianuarie 1937, p. 3.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ I. B., *Străbătând despărțămintele*, în *Transilvania*, Anul 69, nr. 1, 1938, p. 51; *Știrea* (Arad), Anul VIII, nr. 1683, 27 ianuarie 1938, p. 5.

⁸⁶ *Ibidem*, anul VII, nr. 1580 din 15 septembrie 1937.

În urma publicării în 18 octombrie 1938 în *Monitorul Oficial* al *Legii Serviciului Social*, acest serviciu trebuia să devină o instituție modernă, cuprinzând la un loc, într-un singur tot, cunoaștere, educație și acțiune socială, atât în mediul rural cât și în cel urban.

Cu începere din 1939 despărțământul central Arad al “Astrei” s-a ghidat ca peste tot după *Legea Serviciului Social*, care avea ca scop organizarea și susținerea activității căminelor culturale. Aplicarea efectivă a legii a demarat la 1 aprilie 1939. Conform noii organizări, despărțământul Arad al “Astrei” era inclus centralei Astrei- Serviciul Social-secția Ținutului Timiș. Director al serviciului social municipal era dr. Cornel Radu, iar secretar dr. D. Covacui⁸⁷. Denumirea de “despărțăminte” se menținea și pe mai departe iar denumirea de *cerc cultural* trebuia să se înlocuiască cu aceea de *cămin cultural*, iar căminelor să li se atribuie numele unor personalități⁸⁸. În legătură cu numele purtat de căminul cultural, el putea fi potrivit instrucțiunilor ales, “din trecutul nostru istoric sau literar, eventual din trecutul satului sau un nume simbolic”⁸⁹.

La Arad funcționa ca for de coordonare și îndrumare a căminelor culturale din întreg județul, *Căminul cultural al județului Arad*. Căminul cultural județean coordona și îndruma activitatea căminelor culturale din mediul rural. Fiecare cămin cultural era condus de un *sfat* (comitet de conducere). În legătură cu confecționarea ștampilelor pentru căminul cultural al județului Arad, acestea erau comandate Monetăriei Naționale din București. În acest sens, ștampila acestui for județean, trebuia să cuprindă următorul text: ASTRA-SERVICIUL SOCIAL, CĂMINUL CULTURAL AL JUDEȚULUI ARAD. La ștampila dreptunghiulară se adăuga și adresa de mai jos: Arad, Bulev. Regina Maria, nr. 7. Ștampila rotundă va avea în mijloc, emblema “Astrei”⁹⁰ (este vorba despre zeița Minerva n. n.).

Conform regulamentului de aplicare a Legii Serviciului Social, pentru comune, se prevedea că” primarul, notarul, membrii corpului didactic, preoții, comandantul străjer, comandantul premilitar, șeful de post de jandarmi, conducătorii celor trei secții ale căminului cultural și șeful de echipă a tineretului obligat la Serviciul Social, sunt membri de drept în sfatul căminului cultural”⁹¹.

În vederea participării la Congresul general al căminelor culturale din 6-8 iunie 1939 de la București din partea căminului cultural Curtici a fost numit delegat Zaharia Colceriu, vicepreședintele căminului⁹². Dar perioada favorabilă pentru actul de cultură s-a încetinit întrucâtva, datorită izbucnirii războiului.

În concluzie, despărțământul Arad al “Astrei” înființat în 1924 prin fuzionarea „Asociației arădene” cu „Astra” din Sibiu și-a desfășurat activitatea în

⁸⁷ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 317/1939, f. 22.

⁸⁸ Pamfil Matei, *op. cit.*, p. 76.

⁸⁹ *Instrucțiuni privitoare la înființarea căminelor culturale*, Edit. Fundațiilor Culturale Regale “Principele Carol”, București, 1939, p. 6.

⁹⁰ D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 320/1939, f. 249.

⁹¹ *Instrucțiuni privitoare ...*, p. 7-8.

⁹² D. J. A. A. N., *fond “Astra” - despărțământul cultural al județului Arad*, dosar 320/1939, f. 100.

oraș, cartiere și suburbiile sale. Despărțământul a beneficiat de conferențieri din București, diferite centre transilvane și de conferențierii săi pe care i-a trimis de multe ori delegați și în mediul rural învecinat sau la diferitele activități desfășurate în cadrul despărțămintelor din teritoriul județului. Se poate remarca, într-un fel, dorința acestui despărțământ de-a patrona un teritoriu mai larg, cel al fostei „Asociației arădene” după Marea Unire (1918-1924).

Aradul, orașul de pe Mureș s-a bucurat de marea majoritate a manifestărilor culturale pe multiple planuri, organizate de către despărțământul Arad al “Astrei”, pe care am încercat ale surprinde pe cât posibil mai sus.

POEZII

AI. P. COVACI

PUNCTUL DIN NORD

cum am alerga deasupra câmpiei
călcând aerul înmiresmat
de parcă câmpia nu ar fi decât
vaporul eșuat al mării secate

cum am alerga deasupra copacilor
împiedicându-ne în crengi și în frunze
de parcă copacii nu ar fi decât
semnul vechilor turme-ale bravilor regi
cutreierând întinderea în căutarea zărilor
nepieritoare

cum ar atinge ploaia cu buzele ei
obrazul îmbujorat al firului de iarbă

lumină la fel de curată
cum se fărâmă statuia, semn cu însemn
ca hieroglifele
sălbăticindu-se sub teroarea uitării

așa arată acul busolei punctul
din nord

PĂSTORUL ȘI TURMA

aș fi vrut să rămân
sub bolta de argint a cuvintelor
strângând în căușul palmelor
aripa speriată de văzduhul încins

te-a luminat D-zeu – spunea
înțeleptul
ridicându-și toiagul
(turma părea că așteaptă un semn)

păstorul turmei aș fi vrut să devin
când mângâiam aripa speriată
de văzduhul fierbinte

să păstorești cu toiagul iubirii
cum însuși faci parte din turmă
spunea însuși păstorul, îmbujorându-se

lângă turmele lor de mioare zglobii
păstorii formau turma
păstorilor

lumea părea că așteaptă un semn
să curgă într-un râu albastru de taine
visându-și păstorul și domnul etern

RAPSODIE DE PRIMĂVARĂ

primăvara
ca o țafă mestecând guma
de mestecat
trece prin orașul așezat
la poalele dealului
cum ar trece tramvaiul
pe linia de tramvai

păsările cu ciripitul lor
împrospătează aerul
câinii latră neuzit
abia descleștându-și gurile
hămesite spre
templul în care ne adunăm

concepții primăvăratice – spun
țafetele mestecând guma de mestecat
în orașul așezat
la poalele dealului
cum ar trece tramvaiul
cu spânzurații
de gâtul fecioarelor blonde
să binecuvânteze
primăvara, păsările, câinii
și templul în care ne adunăm
veselindu-ne
asemeni bacantelor

FÂNTÂNA CU APA ALBASTRĂ

în miez de noapte s-a așezat curcubeul
 peste ochii tăi adormiți
 peste visele derulându-se cu încetinitorul
 s-a așezat curcubeul

cine a mai văzut curcubeu
 să se așeze în miez de noapte
 peste colajul umbrelor răsfirându-se
 în părul tău

nescris părea cântecul lebedei
 deasupra apelor vălurind așteptări

în nașteri se risipeau naufragiile atâtor corăbii

nu, nu învăța
 decât ceea ce însuși ai putea osteni
 și nu osteni
 decât ceea ce însuși ai putea înțelege

din izvorul năruit peste timp
 nu a mai curs decât o piatră rotundă
 rostogolind tainele legilor
 printre inițiații ce presărau în calea drumeților
 primele lor întrebări

tu ai vrut să îmi cunoști inerția
 ai vrut să te bucuri pentru inconsecvența mea:
 ascultă-mi, ascultă-mi cuvintele
 alese din rândul acelora care se risipesc
 (timpul curge la fel
 și atunci când bucuria triumfă)

o, vechi locante! lumini stinse după ce lumea
 se îndreaptă cu pași grăbiți înspre casă:
 ni se va părea că un nou drum se va deschide
 ori vom pleca, cu capul plecat
 într-un convoi al rugăciunii absolute?

după o rețetă necunoscută, strig:
 evrika!
 între gânduri blocat, ca o mașină în trafic
 visător ca o piatră atinsă

de mâna unui sculptor bolnav

așa am ajuns la țărnul pustiu
(bucuria urcă prin venele mele?)
(printre cățelele gestante ale succesului
zâmbetul, voiciunea și grația
durează atât de puțin)

risipește-mi acum îndoiala
și ezitățile și tristețea și neîncrederea
cum ai venit să bei
din fântâna cu apa albastră

ce ai sorbit atunci
dacă nu această rugăciune, plutind
ca un nor deasupra cuvintelor

POEMUL CU ÎNGERI

rupeam picături de lumină
să-mi apăr cerbii boncănind
în pădurile înflorind
pe buzele ciutelor
zicea însuși poetul
arzând ca flacăra
printre tufele de măcieș

subțire ca o mireasă
înfășurată în mantii de iederă
era poezia
(un fel de involburare
Rămasă pe umerii muntelui)

binefăcătoare
ceața se așternea la picioarele
sale
să vindece cărarea pe care
ar atinge-o cu tălpile lor
trecătorii aceștia grăbiți
în rugăciunile lor înghesuindu-se
călcându-se în picioare
înghiontindu-se să ajungă ei, primii, în
fața lui D-zeu

până și cântecul devenea un fel de calvar

repetabil
precum cartușul pornit
să mângâie ținta

hai să mai rupem o petală din floarea poemului
să vedem dacă ne mai iubesc muzele
zice poetul

ai devenit imun la propria-ți trecere
ca un negustor de metafore
printre trestiile acestea de aer
de parcă ai fi o plantă
aburind întinderea ochiului
îi spun

oferindu-i
plăpânda orhidee a clipei

alcătuită din cioburi este oglinda lui de pământ
în care îi alunecă chipul
(ca descrierea, aproximativă,
a unui fluture alb)

ar trebui
să ne punem nădejdea în mica metaforă

vreau să fiu ținta acestui balans
desenând în jurul meu cercuri concentrice
spun
așezându-mă în balansoarul albastru
de parcă m-aș adânci într-o fântână
cu apa limpede, rece și bună
spre a fi surprins
de glonte clipei ce încă nu m-a atins

ar trebui
să-mi împușc eu însumi ultima zi
gândește poetul
însingurându-se
printre tufele de măcieș

subțire ca o mireasă
înfășurată în mantii de iederă
era poezia
(un fel de involburare

Rămasă pe umerii muntelui)

apropiate păreau poemele închinată eșecului
printre colinele păscute de oile Domnului
lângă ciobanii păziți, și ei, de câinii
ispitelor

cuvintele se înneceau sub limba
împodobită de ziceri
ca păsările abia împăiate
țintuite în aerul rarefiat
curgeau în apele învolburate
peștii din material plastic

osemintele frumos șlefuite
erau aranjate în coșciuge de
gângăniile pierzându-se în
pădurea de iarbă

flacăra unor zâmbete strâmbe
în pagini de ziar răsufila
așa cum răsufila soldatul model
adus pe altarele patriei
să joace cazacioc, mereu cazacioc
ca fetele unui preot de la țară
(încălțate, sărbătorește, cu teniși

tenișii uzându-se încet, încet
a istorie)

atunci m-am îmbătat să-mi șterg din memorie
 imaginea cercului împușcat
și am murit
spune poetul

stârvul pe care încă îl port
(adică acest corp, sănătos
precum originea mea socială)
nu este decât restul pe care mi-l întinde
destinul

mă voi dezinfecța de toate cuvintele auzite
de toate cuvintele scrise
să nu îmi mai rămână decât acest
bucet de maci

risipindu-se prin lanul de grâu
că au îmbătrânit și iubitele
insistă poetul
mângâind sensul rostirilor
cu încă o platitudine

obrajii de piersică nu mai sunt
de piersică
ochii cândva luminoși nu mai sunt
luminoși
lacrima
s-a transformat într-un fel de
isterie plină cu amintiri

îmbătrânește până și gura
articulând propoziții greșite

hai să mai rupem o clipă de fericire
din pomul vieții
să păcălim lutul acesta, ingrat
cu încă o nebunie

albastrul are reflexe
albastre
verdele este crud și galbenul
nu mai simbolizează nimic
atâta doar că dinții tăi
nu mai pot mușca mărul
legănându-se printre crengi
de parcă printre ramuri s-ar balansa, din nou
o grenadă

au îmbătrânit toate muzele
recunoaște poetul
sărutând, ceremonios, mâna
îngălbenită a îngerului

RECENZII

Sorin Mitu, *TRANSILVANIA MEA. ISTORII, MENTALITĂȚI, IDENTITĂȚI,*

Editura Polirom, Iași, 2006

Debutul livresc a lui Sorin Mitu s-a petrecut în anul 1996 cu o lucrare dedicată modernizării României în decursul secolului al XIX-lea și a primelor decenii ale celui următor (*Istoria modernizării României (1800-1918)*, apărută la București). A continuat mai apoi să abordeze o serie întreagă de probleme din unghiuri puțin supuse atenției istoriografiei românești (sau greșit și exagerat abordate, îndeosebi în perioada regimului comunist), precum cea a nașterii conștiinței identității pe filieră etnică (*Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Editura Humanitas, București, 1997, tradusă ulterior și în engleză (2001) și germană (2003)), a modului în care au fost văzuți românii de către maghiari în tumultosul veac al „națiunilor” (*Românii văzuți de maghiari: imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca, 1998) sau a celui în care societatea transilvăneană, înțelegând aici întreg palierul cuprins între imensa majoritate rurală și cercul restrâns al intelectualilor de marcă, a perceput lumea și cultura occidentală.

La o primă vedere cartea supusă atenției noastre în rândurile de mai jos șochează chiar din debut, ușoara agresivitate a titlului – rezultată din asocierea pronumelui personal la o entitate, Transilvania, revendicată în decursul timpului în repetate rânduri și de foarte mulți – fiind în măsură să încrunte multe priviri obișnuite să asiste în ultima vreme la o intensă febră a retrocedărilor felurite de pe urma cărora, paradoxal, cei care câștigă sunt incomparabil mai puțini decât cei care pierd. *Argumentul* din preambulul lucrării e în măsură însă să înlăture orice bănuială sau falsă presupunere. Transilvania, ține să precizeze autorul, este a lui înainte de toate „pentru că e rezultatul unei alegeri. Eu am ales-o pe ea, ca domeniu de studiu și pasiune savantă, și nu ea pe mine, ca istoriograf, comentator sau cronicar”; faptul că autorul s-a născut și trăiește în Ardeal, este în opinia sa un alt argument care-i justifică pretenția la o părțică din tot ceea ce acesta poate să cuprindă, îndreptățindu-l prin urmare să elaboreze o nouă istorie a acestei provincii în pofida riscului de subiectivism și fragmentarism care planează (și cum ar putea, de altfel, să nu o facă ?) la tot pasul.

Ceea ce frapează în mod plăcut în această lucrare, îndeosebi în primele sale capitole, este permanentul du-te – vino între trecut, prezent și viitor, argumentând în acest mod odată în plus (dacă mai era nevoie) faptul că istoria, departe de a fi totalmente o știință „a zilei de ieri” este în același timp și o disciplină a timpului fizic concret, dar și una pe baza căreia se pot trasa liniile generale ale vremurilor ce vor veni.

Exhaustivă prin problematicile abordate, încercând să deslușească chestiunea specificului transilvănean în diferite perioade ale istoriei și sub feluritele sale aspecte, modul în care au fost percepute concepte ca patria, Europa, revoluția (de la 1848) sau sărbătoarea, ori reluând teme mai vechi precum maniera în care românii și maghiarii în calitatea lor de locuitori ai aceluiași spațiu s-au văzut reciproc, ori cea în care a fost percepută lumea occidentală, cartea de față debutează cu un capitol polemic (*Cum*

scriem istoria ? Opinii, discuții, metode) care, suntem siguri, va stârni multe comentarii. Părerii potrivit cărora istoriografia română, asemenea altor domenii ale vieții social-economice sau culturale, se află într-o criză și că la această stare s-a ajuns ca urmare a unei „întâlniri conflictuale a două tendințe opuse” („tradiționaliști” sau „conservatori” *versus* „moderniști” sau „liberali”) ca să ne limităm doar la acestea două, sunt în măsură, credem noi, să împartă tabăra istoricilor în contestatari sau, din contră, susținători, ai respectivelor idei. Dacă cea dintâi problemă este îndeobște acceptată de marea majoritate a celor care se ocupă cu încercarea de reconstituire a trecutului, presiunea economicului (sau mai corect spus, a pauperizării generale a societății românești) putând constitui principala cauză a acestei stări de fapt – dar evident nu și singura -, cea de a doua este în măsură să se constituie într-un subiect de discuție extrem de sensibil. Afirmării potrivit cărora „Regimul politic comunist s-a prăbușit de cincisprezece ani, dar istoriografia sa mai dăinuiește și astăzi – uneori chiar înflorește” fiind caracterizată în special prin „promovarea unei viziuni unice cu privire la trecutul istoric și contestarea violentă a oricăror discursuri alternative” și prin „refuzul teoriei și al autorefecției în cadrul disciplinelor, deoarece un asemenea demers epistemic ar submina adevărului unic, perfect deductibil din litera documentului” (p. 23) sunt capabile să genereze multe luări de poziție de pe urma cărora, dacă problemele vor fi puse corect și se vor trata cu maximă seriozitate, scrisul istoric va putea trage destule foloase.

Interesant și inedit totodată ni se pare subcapitolul dedicat legăturilor care există în prezent (și a modului în care aceasta ar trebui să se statornicească pe viitor) între instituțiile arhivistice din țară pe de o parte și publicul larg și bresla istoricilor pe de alta (*Arhivele, publicul și istoricii*). De acord cu faptul că munca sisifică cu documentele prăfuite din depozitele de arhivă este indispensabilă pentru „formația” unui istoric, autorul lucrării evocate de noi în paginile de față atrage atenția însă asupra a două aspecte considerate de el ca esențiale: 1) faptul că în prezent este practic imposibil să cercetezi în egală măsură și datele puse la dispoziție de către arhive, precum și pe cele existente în bibliografia de specialitate ale cărei frontiere sunt în prezent într-o expansiune rapidă ; 2) că arhivele nu pot oferi nici ele „decât adevăruri parțiale, limitate, selectate și deformate” și că scrierea unui studiu sau a unei cărți doar pe baza informațiilor arhivistice nu oferă nicidecum garanția faptului că acestea vor fi neaparat și de calitate și că trecutul a fost astfel reconstituit cu o mai mare doză de veridicitate decât cele elaborate pe baza unor surse editate. În ce privește raportul dintre public și arhive, dincolo de dezacordul față de titulatura uzitată în prezent (termenul de „Arhivele Naționale” ar trebui schimbat în opinia lui Sorin Mitu cu cel de „Arhivele Publice”), acesta pledează, și nu putem decât să ne declarăm la rândul nostru solidari lui, pentru o instituție a porților deschise, pusă în slujba oricărui cetățean dornic a-i trece pragul, orientată în și spre folosul acestuia, cu condiția însă, și lucrul trebuie subliniat, că informațiile solicitate să nu fie de interes public și să nu vizeze și să afecteze câtuși de puțin interesele individuale.

Capitolul următor (*Transilvania sub semnul întrebărilor: dezbateri despre naționalism, istorie și identitate*) urmează în linii mari aceeași traiectorie, abordarea problemelor spinoase propuse cu acest prilej (precum cea a constituirii Transilvaniei într-o entitate politică de sine stătătoare, împotriva căruia autorul obiectează motivând că „nu există bazele necesare” pentru ca aceasta să se dezlipească de restul României, cea a universității clujene pe care o vede aparținând tuturor și nicidecum doar românilor

sau unguirilor, ori a existenței, anacronice evident, a mai multor istoriografii a Transilvaniei - „română”, „maghiară” sau „săsească” – caracterizate mai degrabă printr-un partizanat orb ce înăbușă chiar și în prezent o colaborare eficientă și o reconstituire veridică a vieții celor care, întâmplător, dincolo de etnie sunt chiar străbunii noștri) dovedind încă o dată utilitatea scrisului istoric pentru abordarea problemelor prezentului

Temele supuse analizei în paginile de mai apoi, respectiv construirea ideii de patrie la românii transilvăneni, imaginea Europei în viziunea acestora, identificarea motivației pentru care au făcut țărani români revoluție la 1848 și impactul ziarului contrarevoluționar „Învățătorul poporului” sau a sărbătorii și a putinței acesteia de a conduce chiar la conflicte sociale, oferă un nou prilej autorului pentru o întregă gamă de subtile observații minuțios concepute pe o logică ce îndeapărtează orice urmă de îndoială.

Ultimele capitole reiau teme abordate anterior ce țin de domeniul istoriei mentalităților (*Mentalități, atitudini și sentimente: o istorie scrisă cu inima*) sau al alterității, al „imaginii celuilalt” (*Prieteni și dușmani din Transilvania: românii, maghiarii și imaginile lor reciproce și Lumea văzută din Transilvania: imagini ale Occidentului la românii ardeleni*). O bună parte din studiile care compun capitolele în cauză au fost publicate cu doar câțiva ani înainte într-o altă lucrare, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania la începutul epocii moderne*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2000 (cel intitulat *Franța și țărani ardeleni: propagandă oficială și mentalitate populară* apărând în plus sub titlul *Propagandă oficială și mentalitate țărănească în epoca războaielor napoleoniene* și în volumul colectiv *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj, 1995-1996) astfel încât reluarea lor fără nicio revizuire și modificare apare din acest punct de vedere ca puțin justificată totuși. Este, în opinia noastră, singurul reproș sensibil ce poate fi adus lucrării de față, celelalte (ca, de pildă, folosirea unei bibliografii mai vaste sau utilizarea unor citate prea lungi) trecând pe un plan mult secundar.

Dincolo de aceste aspecte însă, prin curajul și tenacitatea cu care au fost puse și abordate multe probleme, prin logica solidă a argumentației, eleganța exprimării, permanenta raportare a trecutului la prezent și viitor, și invers, precum și prin continua și reușita alternanță local (transilvănean) – european, lucrarea de față se constituie într-o reușită de necontestat, pe care, suntem siguri, multă lume o va sancționa ca atare.

Ioan CIORBA

**George ENACHE , ORTODOXIE ȘI PUTERE POLITICĂ ÎN ROMÂNIA
CONTEMPORANĂ (STUDII ȘI ESEURI),
Editura Nemira, București, 2005,**

Studierea fenomenului totalitar de factură comunistă din România în anii post decembriești a scos în evidență o multitudine de aspecte legate de acesta: apariție, dezvoltare, regres și dispariție. Un capitol important în acest demers a fost rezervat Bisericii Ortodoxe Române, înțelegerea rolului acesteia constituind o piesă importantă în descifrarea angrenajului politic, social-economic și cultural promovat de regimul comunist.

Cartea istoricului George Enache, apărută și lansată în 22 noiembrie 2005 la Palatul Patriarhiei aduce în peisajul istoriografic românesc o importantă contribuție. Bazată pe izvoare documentare din arhiva fostei Securități a statului, lucrarea pune în vedere două realități pregnante: prima, presiunea infernală a Securității (și) asupra Bisericii; în acest sens, elocvente fiind numeroasele arestări în rândul clerului și credincioșilor ortodocși pentru delictе imaginare, de multe ori, speculându-se detalii biografice sau recurgându-se la delațiuni și înscenări. A doua realitate evidențiată de studiul lui George Enache este rezistența din interiorul Bisericii. Cartea este concepută sub forma unor studii de caz, avându-i în centru pe Patriarhul Justinian Marina, pe episcopii Nicolae Popoviciu¹ și Antim Nica, pe preotul profesor Dumitru Stăniloae, monahul Daniil Sandu Tudor.

Introducerea cărții, intitulată *În loc de prefață* destăinuie scopul scrierii. Așa cum mărturisește autorul însuși, lucrarea s-a dorit a fi o antiteză la cartea istoricului belgian Olivier Gillet *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, apărută în traducere în 2003 la București, istoric care surprinde Biserica Ortodoxă Română dintr-un singur unghi, cel al viziunii Bisericii luată după aparența discursurilor oficiale ale reprezentanților ei din perioada de început a regimului comunist, acest unghi imprimând o imagine a unei biserici obediente și ascultătoare regimului, imagine ce o răsfrânge asupra întregii ei istorii, lucru total injust. Ori cartea domnului George Enache scoate la lumină fața nevăzută a discursurilor oficiale, arătând clar raportul Biserica ortodoxă - „democrație populară”, în general, dintre opresiune și rezistență, în special.

Autorul aduce în prim plan documente inedite și valoroase pentru subiect din arhiva fostei Securități a statului, astfel încât cartea are la bază sute sau poate mii de documente și dosare din arhiva amintită, propulsând, prin studierea lor critică și legătura cu evenimentele petrecute, o imagine a Bisericii Ortodoxe Române mult diferită față de prezentarea istoricului belgian.

Rând pe rând, ies la iveală figurile unor reprezentanți ai Bisericii ortodoxe care au constituit opoziția regimului comunist. Autorul dedică această carte lor, celor care s-au luptat și jertfit pentru adevăr, pentru libertate, pentru Hristos.

¹ În privința numelui ierarhului, trebuie menționat faptul că în bibliografia legată de persoana sa, unii autori optează pentru scrierea numelui fără „u” final, ceea ce constituie o greșeală, deoarece în certificatul de naștere al episcopului este trecut cu „Popoviciu”, după numele părinților; apoi în toate actele oficiale și neoficiale semnătura proprie conține și „u” final. George Enache se subscrie notației greșite, fapt pentru care vom folosi în continuare notația corectă.

Capitolul I, intitulat *Ierarhia ortodoxă și puterea comunistă*, este dedicat a trei personalități din ierarhia Bisericii Ortodoxe Române care sunt reprezentative, fiecare în parte, pentru modul cum s-au manifestat și acționat după 23 august 1945, moment de întorsătură istorică, România intrând în sfera vecinului sovietic de la răsărit. Autorul este interesat, în special, să afle relația statului comunist cu Ortodoxia românească, începând cu această dată, iar cele trei cazuri la care se oprește sunt tot atâtea modele de interrelaționare.

Patriarhul Justinian și „apostolatul social”. Autorul face o incursiune în Istoria Bisericii Ortodoxe Ruse până la 1948, accentuând martiriul acesteia începând cu 1918. Se arată că evenimentele petrecute în deceniile premergătoare venirii comunismului la putere în România, teologi și ierarhi români au fost foarte atenți la opresiunea și interdicțiile suferite de Biserica soră, prevenindu-i pe credincioși de pericolul ideologiei materialiste ce stăpâna marele vecin de la răsărit. În analiza activității celui care ajungea patriarh în anul în care regimul comunist intra „în legalitate” ca și conducător al națiunii, 1948, George Enache a „trecut” prin cele 12 tomuri numite *Apostolatul social*, ce cuprind cuvântări, discursuri și articole ale patriarhului Justinian Marina, rostite și apărute în cei 29 de ani de arhipăstorire, ca apoi să le confrunte cu documentarul găsit în arhivele Securității în legătură cu persoana și activitatea sa, înțelegând că doar „îmbinarea vorbelor cu faptele ne permite să înțelegem care a fost și ce a urmărit patriarhul Justinian” (p. 23). Discursurile oficiale prezentate în cele 12 tomuri conduc pe cititorii acestora la statornicirea ideii că Biserica Ortodoxă Română a făcut pactul cu regimul comunist, practicând un colaboraționism obedient și reflectă imaginea unui patriarh Justinian care a (su)pus Biserica la dispoziția puterii. Dar dosarele întocmite de Securitate privitoare la persoana patriarhului și, în general, cele legate de Biserica ortodoxă a primilor ani de bolșevizare, atestă o luptă surdă, de culise, a membrilor Sfântului Sinod în frunte cu Justinian, pentru supraviețuirea Bisericii strămoșești, luptă în care, inevitabil, au existat și jertfe.

În opinia autorului, patriarhul ortodox a fost „acul de balanță” al relațiilor Biserică-stat, reușind o rezistență anticomunistă „construită pe logica relațiilor Biserică-stat deja existente, pe legalism, încercând să speculeze toate oportunitățile lăsate cu zgârcenie de legislația comunistă și, nu în ultimul rând, pe utilizarea relațiilor sale personale la nivelul puterii, valorificând din plin talentul său de negociator” (p. 90). Singurul aspect contestat al activității lui Justinian, în ochii autorului, ar fi acordul și sprijinul dat acțiunilor statului – abolirea monarhiei, noua Constituție, colectivizarea agriculturii ș.a. – prin pastorale și cuvântări.

Cu toate acestea, patriarhul Justinian Marina are meritul, într-un cadru social-politic și legislativ tot mai restrictiv impus Bisericii, de a fi inițiatorul unui set de regulamente privitoare la toate aspectele vieții bisericești și, astfel, să mențină principalele atribuții ale Bisericii, și deci însăși ființa Bisericii: desfășurarea cultului, activitatea pastorală, continuarea învățământului teologic de diferite grade, asistența socială și lupta pentru pace. În spatele unor relații oficiale cordiale și pe baza Constituției comuniste care accepta libertatea de conștiință și cea religioasă, patriarhul Justinian Marina a reușit să țină Biserica ortodoxă vie, să facă din ea o instituție credibilă pentru comuniști și deci să o conducă, cu toate încetușările și umilințele la care a fost supusă, prin întunecatul ev comunist.

Episcopul Nicolae Popoviciu sau despre curajul de a rosti. La celălalt pol al relației Biserică-Stat se situează ierarhul orădean Nicolae Popoviciu care, prin poziția sa

tranzantă anticomunistă a fost printre puținii ierarhi ai vremii care s-a manifestat deschis, pe față, împotriva democrației populare. Este prezentată activitatea sa până în 1945, subliniindu-se aspectele importante ale vieții sale: nașterea, studiile, în țară și străinătate, perioada de profesorat la Academia Teologică de la Sibiu și apoi, din 1936, cea de episcopat la Oradea. Se conturează imaginea unui om al Bisericii, devotat în totalitate menirii pastorale pentru care s-a pregătit și a fost investit.

Urmează apoi o amplă dezbateră asupra rolului ierarhului Nicolae Popoviciu în viața Bisericii ortodoxe de după 1945, în care acesta s-a implicat activ, dând semne și intrând într-o conjunctură ce avea în vedere impunerea sa ca patriarh, în opoziție cu Justinian Marina. Între anii 1945-1948 Nicolae Popoviciu a fost văzut de autoritățile comuniste ca o persoană dezirabilă, de încredere, care ar putea fi de folos regimului. Doar așa se explică includerea sa în delegația Patriarhiei din octombrie 1946 ce a făcut o vizită Bisericii surori de la răsărit. Apoi a făcut parte din ierarhii ce l-au întâmpinat pe patriarhul Alexei al Rusiei în contravizita făcută în mai-iunie 1947 și, în ultimul rând a condus delegația Bisericii Ortodoxe Române la Moscova la consfătuirea ce pregătea lucrările conferinței pan-ortodoxe.

Sursele documentare din arhivele Securității, ca și evenimentele petrecute, arată, începând cu 1948, o schimbare de atitudine, atât a autorităților comuniste în privința persoanei Nicolae Popoviciu, cât și a acestuia față de cei care urmăreau anihilarea vocii Ortodoxiei. Schimbarea Legii cultelor din 1 martie 1948, noua Lege a învățământului și desființarea Bisericii greco-catolice prin revenirea forțată la Ortodoxie au fost măsuri ce afectau grav Biserica ortodoxă prin îngrădirile și limitările la care începea să fie supusă.

Nicolae Popoviciu a simțit pericolele la care era expusă Biserica din care făcea parte și s-a manifestat, potrivit caracterului său, cu fermitate împotriva deciziilor statului ateu privitoare la Biserica ortodoxă dar, în același timp s-a îndepărtat categoric de „șireteniile” și „mijloacele bizantine” adoptate de patriarhul Justinian, alegând calea dreaptă, a opoziției deschise, afirmând, apărând și respectând constant drepturile Bisericii, canoanele și tradiție ei. Modul prioritar al manifestărilor episcopului orădean a fost predica și pastorală, în care și prin care a protestat vehement împotriva regimului comunist și a metodelor sale de a trata Biserica Ortodoxă.

Autorul consideră că atitudinea fățișă adoptată de episcopul Nicolae Popoviciu se datorează și încrederii acestuia, în acei ani de după război, în venirea trupelor americane și eliberarea apropiată a României de sub sovietici, încredere menținută și după depunerea sa.

George Enache prezintă succesiv etapele degradării relației episcopului Popoviciu cu Statul, etape ce au culminat cu memoriul scris de ierarh, în 64 de pagini, și adresat Patriarhiei, Ministerului Cultelor și Președinției Consiliului de Miniștrii, în care sintetizează toate criticile sale față de regimul comunist. A fost un afront ce nu și l-a permis nici unul din ierarhii Bisericii ortodoxe, ce a dus la un apogeu critic în relația Biserica-Stat: ruperea relațiilor dintre cele două ori disocierea Sf. Sinod de Nicolae Popoviciu și scoaterea sa din scaun. Ierarhii sinodali au fost nevoiți să-și calce pe inimă și să sacrifice individul pentru comunitate astfel încât la ședința Sinodului din 4 octombrie 1950 Nicolae Popoviciu a fost demis prin pensionare și exilat cu domiciliu forțat la mănăstirea Cheia unde a trăit până în 20 octombrie 1960, când a trecut la cele veșnice.

Episcopul Antim Nica și poziția sa față de relațiile stat-Biserica în România comunistă. Cazul episcopului Antim Nica, evocat de autor, este reprezentativ pentru lămurirea relațiilor Biserica-Stat, așa cum le vedea un ierarh din interiorul Bisericii. Este

prezentat ca un om inteligent și rafinat care a reușit să urce rapid, după perioada de studii în străinătate, în funcții clericale, până la cea de episcop de Ismail în 1944, apoi la episcopia Dunării de Jos și, în final, episcop la Galați și arhiepiscop la Constanța.

A fost unul dintre apropiații și favoriții patriarhului Justinian Marina, cel care l-a apărat mereu în fața ochiului vigilent al securității ce l-a considerat de la bun început „nesigur” și care i-a întocmit de-a lungul vieții sale, două dosare de urmărire masive formate din opt volume. Deși ierarhul știa să se facă plăcut și să inspire încredere, în subsidiar el era și acționat ca un anticomunist convins. Acest aspect a fost reperat de securiști, fapt pentru care a fost mereu urmărit, însă după 1948, când se instalează la Palatul patriarhal Justinian, Antim Nica va fi mereu sub aripa sa ocrotitoare, ferindu-l de căderea în dizgrație și reușind să-l impună, „cu de la sine putere”, în funcții ecleziastice.

În opinia autorului, Antim Nica are, așa cum o reflectă dosarele sale de la Securitate, puncte de vedere reprezentative în ce privește coabitarea Biserică-stat comunist. Securitatea, reușind infiltrarea unei rude apropiate a episcopului în preajma acestuia, obține informații sigure privind opiniile și modul de gândire al ierarhului în cauză. Notele informative arată preocuparea constantă a lui Antim Nica pentru viața politică internațională a vremii, fiind convins de iminența prăbușirii sistemului comunist. El recunoaște necesitatea discursului dublu afișat de Biserica ortodoxă pentru a reuși supraviețuirea în contextul politic de atunci, căci, în mod normal, normele credinței creștine și ideologia marxistă nu pot interrelaționa și conviețui. Autorul concluzionează că afirmațiile episcopului conduc spre ideea inexistenței unei comunizări a Bisericii, cum susțin mulți, și că discursul oficial al Bisericii din perioada respectivă trebuie privit critic și cu prudență.

În **capitolul al II-lea** intitulat *Clerul ortodox și provocările regimului de „democrație populară”* George Enache aduce în discuție latura cea mai întunecată a regimului comunist: urmăriri, anchetări, condamnări ale celor considerați sau declarați „dușmani ai poporului”, ai ordinii de clasă, într-un cuvânt opresiunea sau lupta de clasă sistematică.

Despre neajunsul de a fi legionar. Studiu asupra cazului unor preoți arădeni. O primă oprire este asupra cazurilor unor preoți arădeni acuzați de legionarism, de cochetare cu elemente legionare, bine știindu-se că această organizație, după 1944, a fost interzisă, ca apoi să urmeze o adevărată vânatoare de legionari până în anii '60, această denumire să devină un adevărat stigmat căci a fi legionar echivala cu a fi dușman al „democrației populare”. Între cei acuzați de legionarism au fost și numeroși preoți, unii fiind cu adevărat legionari, alții doar membri sau simpatizanți iar alții au fost etichetați cu o presupusă colaborare legionară doar pentru a exista pretextul arestării. Au fost preoți arestați pentru legionarism în decursul a 20 de ani de mai multe ori: în 1938 ca studenți sau tineri profesori simpatizanți legionari, în timpul regimului carlist, apoi în regimul comunist între anii 1945-1948 când era o vânatoare de asemenea elemente și mai apoi în 1958 la „*vârsta deplinei maturități, cu familii și copii și cu lecția închisorii bine învățată*” (p. 301), închiși din nou pentru conspirații imaginare, în cadrul măsurilor preventive luate de guvernul comunist, după retragerea trupelor sovietice.

Din lotul preoților arădeni condamnați pentru delictul de a fi (fost) legionari îi amintim pe următorii: Petru Boldur din Conop, Tudor Demian, Ilarion Felea, Ion Ageu, Traian Vraciu, Ioja Sinesie, Teodor Bej. Aceștia, împreună cu alți activiști legionari, au fost condamnați la diferite pedepse cu închisoare și amendă în octombrie 1949. În anii 1958-1959 parte din acești preoți sunt din nou arestați și închiși împreună cu alții.

George Enache face o paralelă în cazul lotului de condamnare a acestor preoți cu lotul „Teodorescu Alex.”, căci prin arestarea lor nu se urmărea altceva decât încadrarea, compromiterea și forțarea ierarhiei ortodoxe să renunțe la orice fel de tendințe de autonomie, bătaia lungă fiind lovirea în patriarhul Justinian, care avea reticențe în a-și da concursul la toate solicitările statului comunist.

Represiunea religioasă în România comunistă. Studiu de caz: „Rugul aprins”. Acest subcapitol se vrea a fi un exemplu în analiza ideii de persecuție religioasă, adoptată camuflat de regimul comunist, care, în general, accepta libertatea de conștiință și cea religioasă, doar că exista pericolul pentru statul comunist ca „religia să fie o mască pentru promovarea diverselor obiective politice antidemocratice de către elemente dușmănoase” (p. 386) și în acest caz „statul înțelegea să ia anumite măsuri în cadrul legislației sale pentru a preveni pentru viitor anumite manifestări ostile deghizate sub haina religiei” (p. 387), având deci permisiunea să intervină cu propriile mijloace.

Persecuția pe linie religioasă s-a făcut însă „pe la spate” căci statul comunist a împiedicat prin diferite mijloace și acele manifestări care, conform standardelor regimului, erau corecte și dezirabile, dar niciodată nu a făcut în mod deschis acest lucru, ci a căutat să încadreze măsurile opresive luate sub umbrela etichetei de conspirație, într-un fel sau altul, la adresa regimului.

Cazul „Rugul aprins” este unul tipic căci, ceea ce făcea Daniil Sandu Tudor, împreună cu prietenii și apropiații săi în cadrul întâlnirilor avute sub auspiciile acestei denumiri, era o practicare a Ortodoxiei ce se înscria în cadrul legal al timpului, atâta doar că pentru comuniști afirmarea clară a identității și ideologiei creștine putea fi un pericol, căci nu concura pe linia trasată cu greu de Justinian și regim. „A adera la doctrina Bisericii și a practica în mod sistematic cultul însemna o desprindere, cel puțin spirituală, de comunism” (p. 396).

Daniil Sandu Tudor – pagini din dosarul de anchetă nr. 113668. Subcapitolul dedicat ieroschimonahului Daniil Sandu Tudor face o trecere în revistă a bogatului material informativ adunat de Securitate în dosarul său personal, din care reies, pe de o parte, dorința scrupuloasă a anchetatorilor săi de a-i găsi o „slăbiciune” care să aibă acoperire în Codul Penal, dar, pe de alta și tăria de caracter și statornicia în credința ortodoxă a părintelui Daniil care și-a găsit puterea, în acele momente de groaznică anchetă și presiune la care era supus, doar în credința în Dumnezeu, în convingerea că există o lume și o judecată de apoi în care tot ce e strâmb în lumea aceasta va fi restaurat.

Se reliefează astfel dimensiunea morală a părintelui Daniil care a refuzat orice compromis în fața anchetatorilor. Deși nu s-a scos nimic de la el, Daniil Sandu Tudor a fost condamnat, în august 1958, la 25 de ani temniță grea, murind în detenție în urma unei hemoragii cerebrale la 16 noiembrie 1962, locul înmormântării rămânând necunoscut până azi.

Arestarea și condamnarea părintelui Dumitru Stăniloae. Un alt caz abordat de George Enache, tot prin prisma documentelor găsite în arhiva Securității este cel al arestării și condamnării marelui teolog român Dumitru Stăniloae, act legat, spune autorul, de acțiunile Securității de la sfârșitul anilor '50, menite să zdrobească ultimele potențiale centre de rezistență față de comunism. Au fost anii în care comuniștii au căutat să elimine valorile, elitele intelectuale care, ca și autorități în domeniul lor, reprezentau pericole de clătinare a regimului autoritar.

Părintele Dumitru Stăniloae este arestat și anchetat în 4 septembrie 1958 legat de gruparea „Rugul aprins”, învinuit de a fi legionar și de a fi uneltit împotriva ordinii

sociale, capete de acuzare ce au dus la o condamnare a sa la 5 ani de detenție. Va fi eliberat în 1963.

Autorul se întreabă: *de ce a fost arestat părintele Stăniloae?* și tot el răspunde spunând că, după elementele cercetate, Dumitru Stăniloae a fost arestat cu scopul de a-i îndepărta pe cei mai buni profesori de la Institutul Teologic bucureștean, pentru a lovi indirect în patriarh și în soliditatea Bisericii, iar legătura sa cu „Rugul aprins” doar un pretext.

În **al III-lea capitol** al cărții, *Religie și societate*, George Enache deschide o temă ce include în sine mai multe nivele de discuții pe diferite paliere. Se pătrunde în lumea ideilor, a intelectualității care disecă, în diferitele etape ale istoriei moderne și contemporane, problema spiritualității, așa cum este ea privită în lumea catolică occidentală și cea ortodoxă orientală, ce va conduce spre profilarea în cultura și societatea românească a două direcții: una *pro europeană* (însemnând capitalism, liberalism, urbanism, cosmopolitism, sincronism cu Europa, catolicism) și alta *națională* sau *tradițională* (însemnând preeminența agriculturii, tradiționalism, civilizație sătească, autohtonism, ortodoxie). Disputele politico-culturale, la nivelul elitelor, pe marginea acestor două curente directoare, vor conduce și la diferite viziuni ale importanței și aportului Bisericii ortodoxe și a Ortodoxiei în general, în ce privește ideile de naționalism și cultură. Este redată în carte ca și exemplul confruntarea dintre Eugen Lovinescu și Nichifor Crainic, exponenți principali ai celor două „catene” culturale, și implicarea altor intelectuali interbelici în dezbateri (dintre teologi părintele Stăniloae și Daniil Sandu Tudor se remarcă). Se ia în considerare și Ortodoxismul văzut prin lupa Mișcării Legionare care, deși a pus religia creștină ortodoxă la baza statutului său existențial, nu a practicat-o.

Autorul concluzionează că în perioada interbelică conceptul de ortodoxie a fost valorificat în multiple sensuri, de cele mai multe ori fără o bază scripturistică și patristică. Dintre intelectuali, puțini au fost cei care au aflat cu adevărat tradiția vie a Bisericii, mulți păstrându-se în cadrul unor discursuri culturaliste sau parcurgând drumuri incomplete. Cu toate acestea, aspectele pozitive ar fi o reintrare a Ortodoxiei în preocupările elitei intelectuale, perioada interbelică fiind cea în care este redescoperită spiritualitatea Sfinților Părinți și când se scriu opere teologice importante.

George Enache abordează, ca punct de plecare pentru studierea spiritualității populare, aparițiile divine (Dumnezeu, Fecioara Maria) de la Maglavit și Vladimirești, „vedenii” prezente în acele decenii și în spațiul catolic (Fatima, Lourdes), autorul fiind interesat de impactul și urmările acestor „minuni” în spectrul social, politic și bisericesc. Apoi se aruncă o privire asupra întâlnirii dintre religie și concepția materialistă promovată de sistemul comunist, în întreg blocul sovietic, dar cu referiri speciale pentru România, unde șablonul sovietic al politicii religioase va avea de suferit. Relația Biserică-stat între anii 1945-1948 va fi una de tatonare și tolerare dinspre partea laică, păstrându-se aparența legăturii dintre cele două instituții, fapt neîntâlnit la venirea la putere a comuniștilor în Rusia. O altă breșă a șablonului a fost participarea liderilor comuniști la diferite ceremonii religioase, în biserică, lucru absent în U.R.S.S.

Trebuie să spunem că lucrarea istoricului gălățean George Enache a reușit să aducă numeroase binevenite informații și precizări legate de personalitatea și activitatea unor importanți ierarhi și preoți ortodocși din perioada de după cel de-al doilea război mondial, să reflecte o undă edificatoare privitoare la relațiile Biserică-stat comunist. Cu toate criticile și lipsurile pe care unii istorici le aduc cărții (ex. Cristian Vasile) în legătură

cu neaprofundarea unor subiecte la îndemână autorului sau evitarea lor, ori concentrarea pe elemente mai puțin semnificative, studiile și eseurile publicate între copertile ei au o valoare sintetică, chiar dacă, așa cum însuși autorul menționează, ele nu epuizează subiectele tratate ci se consideră a fi o etapă în plus în cercetarea temei.

Cristian Octavian RUS

IN MEMORIAM

Barbu ȘTEFĂNESCU

PROFESORUL ȘI ISTORICUL LIVIU BORCEA*

Ieri, când părintele Profesor Nicu Dumitrașcu, decanul Facultății de Teologie a Universității noastre, m-a inclus în scenariul nedoritului eveniment la care participăm, pentru a aduce în numele Senatului Universității din Oradea, și a rectorului ei, prof.univ.dr. Teodor Traian Maghiar, un ultim omagiu celui care a fost colegul, prietenul sau cunoscutul nostru, profesorul Liviu Borcea, n-am bănuit că-mi va fi atât de greu să rostesc câteva cuvinte care să nu fie atinse prea mult de banalitate, care să nu se constituie într-o succesiune de clișee spuse de obicei cu asemenea prilejuri. Și aceasta nu pentru că ne-am afla neapărat în criză de idei ci pentru că suntem copleșiți de emoția inerentă. Devine fără importanță faptul că de mai bine de o jumătate de secol știm că istoria se scrie și în cheia morții, după ce istoricii s-au acomodat cu ideea că moartea este în fapt o mare, poate cea mai mare, problemă a vieții, și ca atare istoria morții nu este una necuvincioasă. Dacă știm acest lucru oare de ce ne înhibăm în preajma ei, de ce ne este teamă că nu vom putea să ne achităm de ingrata misiune?

Ne este greu și pentru că pașii ni s-au intersectat în diferite locuri și în diferite planuri și am fi preferat, desigur, ca și Dumneavoastră, ca timpul să fi avut răbdare cu Liviu Borcea și să fim în măsură să-i aducem cuvenita recunoaștere academică la împlinirea vârstei de 70 de ani. Și Liviu Borcea ar fi meritat din plin acest lucru.

Aș minți dacă aș spune că am fost cel mai bun prieten cu Liviu Borcea, dar am avut, cred, o relație amicală, corectă, bazată pe respect reciproc, cimentată de preocupări și experiențe comune. De fapt, nu era foarte greu să stabilești o legătură cu Liviu Borcea pentru că era, știu toți cei care l-au cunoscut, deschis, comunicativ, cu disponibilități relaționale foarte ridicate. Era tot timpul cu zâmbetul de buze, dispus să glumească sau să savureze o glumă bună. Avea, apoi, un forte fin simț al umorului.

L-am cunoscut în urmă cu câteva decenii pe muzeograful și istoricul Liviu Borcea și am fost fascinat de știința lui de carte, de erudiția sa deosebită în domeniul istoriei, mai ales cu privire la realitățile medievale ale acestor locuri. Am fost impresionat de ușurința cu care studia documentele în limba maghiară și latină, cele care mărturisesc realitățile medievale din această parte de lume, de claritatea cu care își exprima ideile, de plăcerea de a discuta și a comunica istorie.

De aceea, în preajma rămășițelor pământești ale lui Liviu Borcea, alături de repetarea unor cuvinte precum „durere”, „tristețe”, „regret” etc. se impune a fi repetat cuvântul „istorie”. Alături de calitatea de soț exemplar, de tată, bunic, coleg, prieten,

* Cuvinte rostite cu ocazia trecerii sale în neființă.

cunoscut, Liviu Borea a avut-o în cel mai înalt grad pe cea de istoric. Pentru Liviu Borcea a fi istoric a fost mult mai mult decât o meserie ori o preocupare cotidiană, a fost un titlu de onoare dar și una din bucuriile vieții. Am constatat la el bucuria de a cerceta, de a-și îmbogăți în permanență bagajul consistent de cunoștințe, de a scoate din arhive documente relevante dar și documente picante și de a le face publice. A fost unul din cei mai buni specialiști în istoria Evului Mediu a Transilvaniei, cu deosebire în studiul vieții social-politice, militare și culturale ale părților ei de vest, până la perioada premodernă. A scos în evidență momente ale istoriei românești, fără a aduce vreo atingere istoriei maghiarilor, evreilor, germanilor, slovacilor, toate privite în grila istoriei universale. A privit spațiul Crișanei sau al Partium-ului nu doar ca un spațiu de confruntare, ci în primul rând ca unul al conviețuirilor, al conlucrării, al schimbului de elemente de civilizație. Istoricul Liviu Borcea a mai înțeles ceva, că istoria locală și regională, de la istoria Bihorului, a orașului Oradea, la monografia comunei Vadu Crișului, nu sunt preocupări științifice de rang secund, că orice comunitate umană are dreptul la o identitate proprie iar din acest punct de vedere istoriei îi revine un rol decisiv.

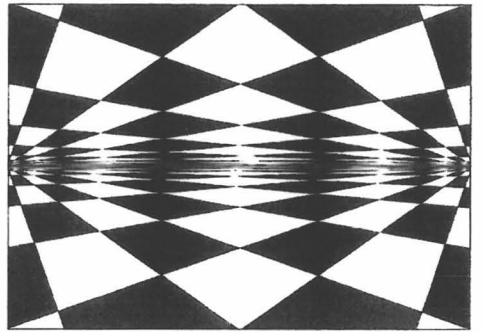
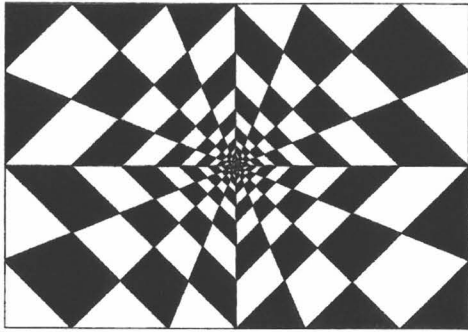
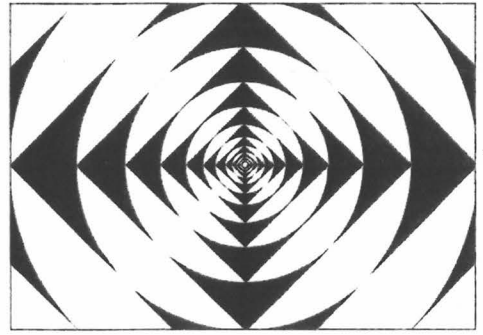
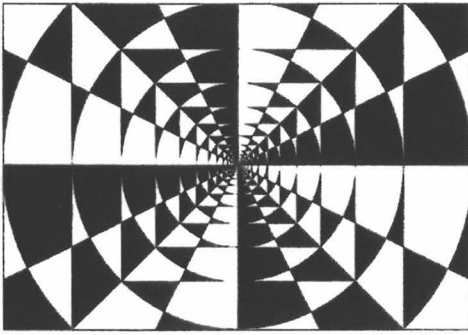
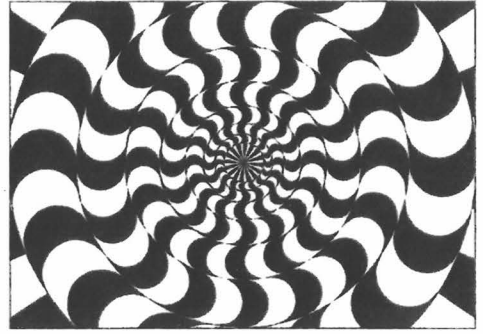
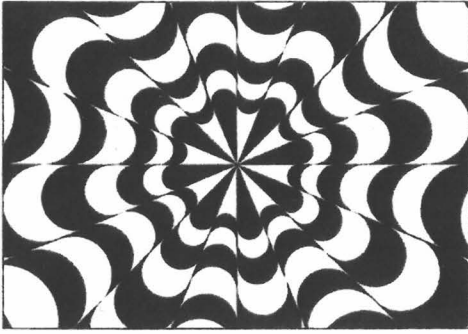
Ca om l-am cunoscut mai ales prin prisma generozității sale al cărui beneficiar am fost în mai multe ocazii. Din discuțiile purtate cu ocazia unor drumuri comune, am cunoscut un Liviu Borcea foarte sensibil în relațiile sale cu familia, cu colegii, lipsit de resentimente și ranchiună, un spirit prin excelență constructiv.

Universitatea din Oradea pierde odată cu trecerea lui Liviu Borcea în neființă, pe unul dintre marii săi profesori, și nu spun acest lucru din complezență. Ce a făcut din Liviu Borcea un mare profesor? Fără îndoială, standardele înalte la care s-a raportat, împătımirea în studiul istoriei, profesionalismul cu care a făcut acest lucru, talentul oratoric și, nu în ultimul rând, plăcerea de a împărtăși din preaplînul cunoștințelor sale.

Stimat de colegi și iubit de studenți, Liviu Borcea s-a bucurat de considerația exprimată în alegerea sa ca prodecan al Facultății de Teologie și ca membru în Senatul Universității din Oradea. Recunoaștere a unor calități dar una doar parțială pentru că Liviu Borcea ar fi meritat și o recunoaștere mai pronunțat academică. Mă întreb oare de ce n-am putut rosti public aceste cuvinte cât a trăit Liviu Borcea? Cine ne-a împiedecat să-i spunem și să spunem urbei: Liviule ești un mare profesor și un excelent istoric? Ar fi avut cineva de pierdut făcând asemenea gesturi? Categorie nu. Dar pentru a face astfel de gesturi ar trebui să ne detașăm mai mult de rutina vieții de zi cu zi, pe care avem ambiția de a o vedea adesea ca pe o cruciadă, să ne ridicăm deasupra componentei birocratice și formale a existenței noastre și mai trebuie să avem generozitatea pe care a avut-o Liviu Borcea.

În numele Senatului Universității din Oradea, al cărui membru stimat a fost Liviu Borcea ani la rând, al rectorului, Prof.univ.dr. Teodor Traian Maghiar pe care-l reprezint, dați-mi voie să exprim regretul pentru pierderea suferită de familie, de colectivul Universității, de obștea istoricilor transilvăneni, de viața culturală și științifică orădeană pe care a onorat-o și a susținut-o decenii la rând.

Sincere condoleanțe familiei. Să-i fie țărâna ușoară.

Jocuri ale imaginației (de Szabo Csabi)

ISSN-1221-5716